

Canada

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ МОБІЛЬНИХ БРИГАД СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ЯК СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ СЛУЖБ ПІДТРИМКИ ПОСТРАЖДАЛИХ ОСІБ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

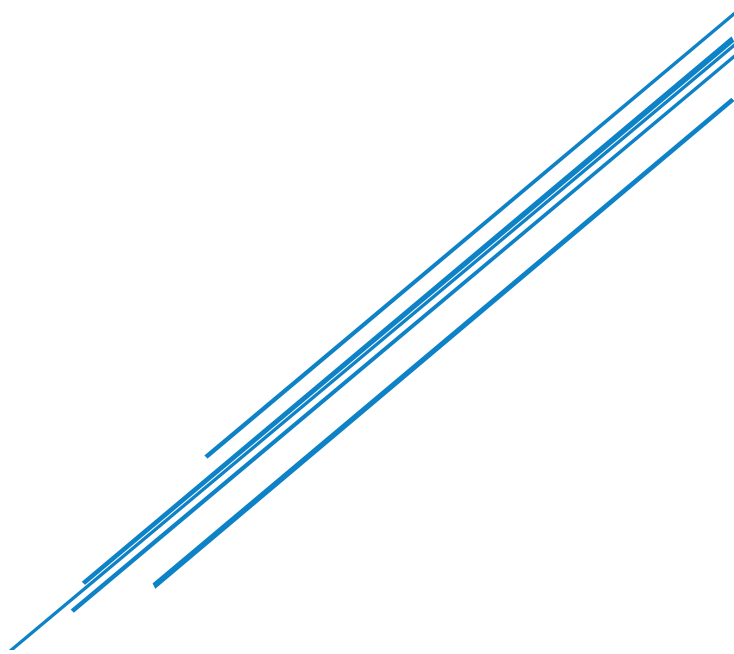
МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

Забезпечення діяльності мобільних бригад соціально-психологічної допомоги як спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб від домашнього насильства

МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

Авторський колектив:

- Федорович Наталія Володимирівна** – экс заступниця Міністра соціальної політики України (2016-2019 рр.);
- Скіпальська Галина Богданівна** – виконавча директорка Міжнародного благодійного фонду «Українська фундація громадського здоров'я»;
- Цветкова Наталія Миколаївна** – експертка із питань протидії домашньому насильству, координаторка діяльності мобільних бригад соціально-психологічної допомоги Міжнародного благодійного фонду «Українська фундація громадського здоров'я»;
- Ковальова Олена Володимирівна** – канд. юрид. наук, доцент кафедри адміністративного права та адміністративного процесу Одеського державного університету внутрішніх справ, керівник Центру гендерної освіти Одеського державного університету внутрішніх справ;
- Голобородько Ірина Євгенівна** – медичний психолог, психолог мобільної бригади (м. Кривий Ріг) Міжнародного благодійного фонду «Українська фундація громадського здоров'я»;
- Пуха Катерина Володимирівна** – канд. пед. наук, координаторка проєктів Всеукраїнського громадського центру «Волонтер».

Загальна редакція:

- Скіпальська Галина Богданівна** – виконавча директорка Міжнародного благодійного фонду «Українська фундація громадського здоров'я»;
- Кочемировська Олена Олексіївна** – психолог, канд. психол. наук, радниця з питань запобігання і протидії гендерно зумовленому насильству Фонду ООН у галузі народонаселення в Україні, координаторка національного субкластеру з питань гендерно зумовленого насильства;
- Цветкова Наталія Миколаївна** – експертка з питань запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі, координаторка діяльності мобільних бригад соціально-психологічної допомоги міжнародного благодійного фонду «Українська фундація громадського здоров'я».

Рецензенти:

- Клішевич Наталія Анатоліївна** – канд. пед. наук, доцент, д-р Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка;
- Колобова Ярослава Валеріївна** – директор Київського міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

356

Забезпечення діяльності мобільних бригад соціально-психологічної допомоги як спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб від домашнього насильства. Методичний посібник. – К.: 30 березня 2020. – 190 с

ISBN

Методичний посібник розрахований на співробітників соціальної сфери, психологів, а також різних суб'єктів взаємодії, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. У посібнику представлено методичні рекомендації щодо виявлення фактів насильства, описано надану соціально-психологічну допомогу постраждалим, а також створення та діяльність спеціалізованої служби підтримки мобільної бригади соціально-психологічної допомоги.

Ця публікація фінансована Посольством Великої Британії в Україні в рамках програми «Комплексний підхід до вирішення проблеми насильства щодо жінок та дівчат в Україні», яка здійснюється Фондом ООН у галузі народонаселення (UNFPA) та МБФ «Українська фундація громадського здоров'я» у співпраці з Міністерством соціальної політики України.

Матеріали, висновки та рекомендації, що викладено в цій публікації, належать авторам цього видання і можуть не співпадати з офіційною позицією уряду Великобританії та UNFPA.

Не для продажу.

Програма «Комплексний підхід до вирішення проблеми насильства щодо жінок та дівчат в Україні»

*Фонд ООН у галузі народонаселення в Україні
МБФ «Українська фундація громадського здоров'я»*

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

ASW	Асоціація соціальних працівників
АТО	Антитерористична операція на сході України
ВІЛ	Вірус імунодефіциту людини
ВООЗ	Всесвітня організація охорони здоров'я
ВПО	Внутрішньо переміщені особи
ГО	Громадська організація
ГЗН	Гендерно зумовлене насильство
ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
ЗМІ	Засоби масової інформації
ЛГБТ	Соціальна сукупність лесбійок, геїв, бісексуалів і трансгендерів
МБФ	Міжнародний благодійний фонд
МВС	Міністерство внутрішніх справ
НУО	Неурядова організація
ОВС	Органи внутрішніх справ
ООН	Організація об'єднаних націй
ООС	Операція об'єднаних сил
ПТСР	Посттравматичний стресовий розлад
СНД	Співдружність незалежних держав
СНІД	Синдром набутого імунодефіциту людини
ССД	Служба у справах дітей
УФГЗ	Міжнародний благодійний фонд «Українська фундація громадського здоров'я»
UNFPA	Фонд ООН у галузі народонаселення
ЦБВПД	Центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги
ЦСССДМ	Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді
ЮНІСЕФ	Дитячий фонд ООН

ЗМІСТ

Перелік скорочень	3
Зміст	5
Визначення понять і термінів	7
Розділ. 1. Основні засади запобігання та протидії домашньому насильству в Україні	13
1.1. Міжнародні стандарти у сфері запобігання та протидії домашньому насильству	13
1.2. Правові засади запобігання та протидії домашньому насильству в Україні	22
1.3. Опис ситуації в Україні	31
Розділ. 2. Причини та умови виникнення ситуації домашнього насильства	43
2.1. Категорії осіб, які мають ризик опинитись у ситуації домашнього насильства	43
2.2. Найбільш поширені прояви домашнього насильства	44
2.3. Чинники домашнього насильства	49
2.4. Психологічні особливості особи, яка пережила (переживає) насильство	53
2.5. Психологічні риси особи, яка вчиняє домашнє насильство	58
Розділ. 3. Мобільна бригада соціально-психологічної допомоги	63
3.1. Що таке мобільна бригада. Мета та її основні завдання	63
3.2. Склад мобільної бригади та її діяльність	65
3.3. Алгоритм роботи мобільної бригади	71
3.4. Протокол безпеки роботи працівників мобільної бригади	74
3.5. Забезпечення діяльності мобільної бригади	84
3.6. Досвід УФГЗ, UNFPA, ЮНІСЕФ з організації діяльності мобільних бригад соціально-психологічної допомоги в роботі з постраждалими особами щодо реагування на випадки насильства в Україні	86

Розділ. 4. Зміст та форми роботи працівників мобільної бригади	95
4.1. Виявлення осіб, які постраждали від насильства	95
4.2. Складання плану безпеки для постраждалої особи	103
4.3. Дистанційне консультування та дистанційний супровід	108
4.4. Ведення випадку	111
4.5. Індивідуальна робота	114
4.6. Групова робота	119
4.7. Організація перенаправлення для отримання допомоги до інших надавачів послуг	127
Розділ. 5. Навчання, супервізії для працівників мобільних бригад	133
5.1. Організація навчання персоналу мобільних бригад	133
5.2. Супервізії для працівників мобільних бригад: досвід УФГЗ	135
Висновки	140
Додатки	141
Список використаної літератури	192

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ ТА ТЕРМІНІВ

Гендерна рівність – рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

Гендерно зумовлене насильство – це насильство, яке спрямоване проти осіб однієї статі через їхню стать, або непропорційно впливає на осіб однієї статі. Хоча воно зачіпає і жінок, і чоловіків, але в більшості від нього страждають жінки. Воно виникає як наслідок нерівних владних стосунків між жінками і чоловіками. Воно стосується але не вичерпується фізичною, сексуальною і психологічною шкодою включно із залякуванням, стражданнями, примусом та/або позбавленням свободи в сім'ї чи в суспільстві в цілому. Це також стосується насильства, яке чинить чи не зупиняє держава.

Дитина-кривдник – особа, яка не досягла 18 років та вчинила домашнє насильство у будь-якій формі.

Дитина, яка постраждала від домашнього насильства (постраждала дитина) – особа, яка не досягла 18 років та зазнала домашнього насильства у будь-якій формі або стала свідком (очевидцем) такого насильства.

Дитина, яка постраждала від насильства за ознакою статі – особа, яка не досягла вісімнадцятирічного віку та зазнала насильства за ознакою статі або стала свідком (очевидцем) такого насильства.

Дискримінація за ознакою статі – ситуація, за якої особа та/або група осіб за ознаками статі, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами або привілеями в будь-якій формі, встановленій Законом України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», крім випадків, коли такі обмеження або привілеї мають правомірну об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними.

Домашнє насильство – діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь.

Економічне насильство – форма домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи доку-

ментів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру.

Загроза життю або здоров'ю дитини – обставини, що можуть призвести чи призвели до тяжких наслідків для життя, стану здоров'я та розвитку дитини, зокрема спричинили тяжку, у тому числі невиліковну, хворобу, тілесні ушкодження середньої тяжкості, тяжкі тілесні ушкодження або заподіяли шкоду нормальному фізичному, духовному, моральному розвитку дитини, у зв'язку з чим вона потребує допомоги.

Запобігання домашньому насильству – система заходів, що здійснюються органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, а також громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, та спрямовані на:

- підвищення рівня обізнаності суспільства щодо форм, причин і наслідків домашнього насильства,
- формування нетерпимого ставлення до насильницької моделі поведінки у приватних стосунках, небайдужого ставлення до постраждалих осіб, насамперед до постраждалих дітей,
- викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків, а також будь-яких звичаїв і традицій, що на них ґрунтуються.

Засновник мобільної бригади – центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді або інші загальні або спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб, при яких утворюється мобільна бригада.

Координатори – посадові особи, на яких покладено координацію заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, моніторинг їх реалізації на місцевому рівні та функції щодо забезпечення рівності прав та можливостей жінок і чоловіків, запобігання та протидії насильству за ознакою статі.

Координатором з питань здійснення заходів у сфері запобігання та протидії насильству і насильству за ознакою статі може бути один із заступників голови районної, районної у м. Києві і Севастополі держадміністрації на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

Кривдник – особа, яка вчинила домашнє насильство у будь-якій формі.

Насильство за ознакою статі – діяння, спрямовані проти осіб через їхню стать, або поширені в суспільстві звичаї чи традиції (стереотипні уявлення про соціальні функції (становище, обов'язки тощо) жінок і чоловіків), або діяння, що стосуються переважно осіб певної статі чи зачіпають їх непропорційно, які завдають фізичної, сексуальної, психологічної або

економічної шкоди чи страждань, включаючи погрози таких дій, у публічному або приватному житті. Саме це визначення, яке ґрунтується на дефініціях Стамбульської конвенції, застосовується у Законі України.

Обмежувальний припис стосовно кривдника – встановлений у судовому порядку захід тимчасового обмеження прав чи покладення обов'язків на особу, яка вчинила домашнє насильство, спрямований на забезпечення безпеки постраждалої особи.

Особа, яка постраждала від домашнього насильства (постраждала особа) – особа, яка зазнала домашнього насильства у будь-якій формі.

Особа, яка постраждала від насильства за ознакою статі (постраждала особа) – особа, яка зазнала насильства за ознакою статі.

Оцінка потреб – процес збору, узагальнення та аналізу соціальними працівниками інформації щодо стану та життєвих обставин об'єкта соціальних послуг із метою визначення видів і обсягів послуг, їх впливу на процес подолання складних життєвих обставин.

Оцінка ризиків – оцінювання вірогідності продовження чи повторного вчинення домашнього насильства, настання тяжких або особливо тяжких наслідків його вчинення, а також смерті постраждалої особи.

Позитивні дії – спеціальні тимчасові заходи, що мають правомірну об'єктивно обґрунтовану мету, спрямовану на усунення юридичної чи фактичної нерівності у можливостях жінок і чоловіків щодо реалізації прав і свобод, встановлених Конституцією і законами України.

Психологічне насильство – форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи.

Програма для кривдника – комплекс заходів, що формується на основі результатів оцінки ризиків та спрямований на зміну насильницької поведінки кривдника, формування у нього нової, неагресивної психологічної моделі поведінки у приватних стосунках, відповідального ставлення до своїх вчинків та їх наслідків, у тому числі до виховання дітей, на викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків.

Програма для постраждалої особи – комплекс заходів, спрямованих на позбавлення емоційної залежності, невпевненості у собі та формування у постраждалої особи здатності відстоювати власну гідність, захищати свої права у приватних стосунках, у тому числі за допомогою уповноважених органів державної влади, органів місцевого самоврядування.

Протидія домашньому насильству – система заходів, що здійснюються органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, а також громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, та спрямовані на:

- припинення домашнього насильства;
- надання допомоги та захисту постраждалій особі;
- відшкодування їй завданої шкоди;
- належне розслідування випадків домашнього насильства;
- притягнення до відповідальності кривдників та зміну їхньої поведінки.

Профілактичний облік – здійснення уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України організаційно-практичних заходів щодо контролю за поведінкою кривдника з метою недопущення повторного вчинення домашнього насильства, за дотриманням ним тимчасових обмежень його прав та виконанням обов'язків, покладених на нього у зв'язку із вчиненням домашнього насильства.

Рівні можливості жінок і чоловіків – рівні умови для реалізації рівних прав жінок і чоловіків.

Рівні права жінок і чоловіків – відсутність обмежень чи привілеїв за ознакою статі.

Сексуальне насильство – форма домашнього насильства, що включає будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності.

Сексуальні домагання – дії сексуального характеру, виражені словесно (погрози, залякування, непристойні зауваження) або фізично (доторкання, поплескування), що принижують чи ображають осіб, які перебувають у відносинах трудового, службового, матеріального чи іншого підпорядкування.

Соціальна послуга кризового та екстреного втручання – психологічна допомога (консультування, підтримка, діагностика, корекція, психотерапія, реабілітація), надання інформації з питань соціального захисту населення, допомога в організації взаємодії з іншими фахівцями та службами, представництво інтересів, корекція сімейних стосунків, допомога особам, які постраждали від домашнього насильства, допомога в отриманні безоплатної правової допомоги, організація надання невідкладної медичної допомоги, організація надання притулку.

Терміновий заборонний припис стосовно кривдника – спеціальний захід протидії домашньому насильству, що вживається уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України як реагування на факт домашнього насильства та спрямований на негайне припинення домашнього насильства, усунення небезпеки для життя і здоров'я постраждалих осіб та недопущення продовження чи повторного вчинення такого насильства.

Фізичне насильство – форма домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру.

Уповноважені особи – це посадові особи або структурний підрозділ, на яких (який) покладено роботу з прийому та реєстрації заяв і повідомлень про вчинення насильства, координації заходів реагування на факти вчинення насильства, надання допомоги і захисту постраждалим особам, а також роботу з кривдниками.

ОСНОВНІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ Розділ 1. ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ В УКРАЇНІ

1.1. Міжнародні стандарти у сфері запобігання та протидії домашньому насильству

Правові засади запобігання та протидії домашньому насильству в Україні складаються з міжнародного та національного нормативно-правового підґрунтя. Міжнародні стандарти є основою національного законодавства України у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

Домашнє насильство як соціальне явище завжди існувало в соціумі, але розглядалося як одна із форм організації сімейного життя, що забезпечувала підкорення голові сім'ї – чоловікові-годувальнику. Держава офіційно підтримувала такі патріархальні традиції, закріплюючи в джерелах права на абсолютну владу чоловіка над членами своєї родини, включаючи навіть право розпоряджатися їхнім життям. Жінки та діти часто були як певний ресурс, як валюта, оскільки найголовніший чоловік в родині мав право їх продати, обміняти, подарувати, відкупитися ними, або навіть вбити. Зрозуміло, що із таким підходом навіть такого поняття як «домашнє насильство» не могло існувати.

Але зі зміною цивілізаційних норм змінився і підхід до цього явища, яке стало вважатися неприпустимим у більшості країн світу. Якщо раніше сімейні справи були закриті від втручання держави, то згодом, з метою захисту порушених прав на державу був покладений обов'язок відновлювати їх. Це викликало необхідність створення міжнародних стандартів, на які повинні були орієнтуватися держави при створенні національного законодавства, спрямованого на протидію домашньому насильству.

Кожна третя жінка у світі стикається із домашнім насильством. 70% загиблих насильницькою смертю жінок були вбиті колишніми або нинішніми партнерами¹.

Розуміючи необхідність комплексного протистояння цьому явищу, міжнародна спільнота цілеспрямовано почала рухатися в бік створення правового підґрунтя для боротьби з цією проблемою, створюючи масив міжнародних документів, спрямований на протидію та боротьбу з гендерно зумовленим насильством.

¹ За даними ООН – Чому необхідно викоринити насильство відносно жінок: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.un.org/ru/events/endviolenceday/>

Затвердження міжнародних стандартів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству відбувалося за такими умовними напрямами:

1. Визнання рівності прав чоловіків та жінок.

Для подолання домашнього насильства, як різновиду гендерно зумовленого насильства, на міжнародному рівні було визначено рівність прав чоловіків і жінок. Документами, які її закріпили, стали:

- *Статут Організації Об'єднаних націй (1945 р.);*
- *Загальна декларація прав людини (1948 р.);*
- *Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 р.);*
- *Міжнародний Пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.);*
- *Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.).*

2. Боротьба із дискримінацією по відношенню до жінок.

Феміністський рух сприяв визнанню за жінками багатьох прав, яких вони були позбавлені до середини ХХ століття: права обіймати державні, зокрема, і вищі державні посади, отримувати освіту, працювати на будь-якій роботі та отримувати рівну із чоловіками зарплатню, мати рівні права у шлюбі, репродуктивні права (право контролювати народжуваність, право на аборт, тощо). Це призвело до створення міжнародних нормативно-правових актів, які надавали жінкам права та можливості в окремих суспільно-значущих сферах:

- *Конвенція МОП про рівне винагородження чоловіків і жінок за працю рівної цінності № 100 (1951 р.);*
- *Конвенція про політичні права жінок (1952 р.);*
- *Конвенція про громадянство одруженої жінки (1957 р.);*
- *Конвенція про згоду на вступ у шлюб, мінімальний шлюбний вік і реєстрацію шлюбів (1962 р.);*
- *Декларація про захист жінок і дітей у надзвичайних обставинах і в період збройних конфліктів (1974 р.);*
- *Конвенція про ліквідацію усіх форм дискримінації стосовно жінок (1979 р.);*
- *Загальна рекомендація №19 Комітету ООН з ліквідації дискримінації стосовно жінок (1992 р.);*
- *Декларація ООН про викорінення насильства стосовно жінок (1993 р.);*
- *Пекінська декларація та Платформа дій (1995 р.);*
- *Факультативний протокол до Конвенції про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок (1999 р.);*
- *Цілі сталого розвитку (2015 р.).*

3. Визнання прав дітей та їх захист.

Впродовж тривалого періоду діти, як і жінки, взагалі не вважалися особами, яким притаманні ті чи інші права. Проте у XX столітті світогляд змінився, але що стосується дітей, то поводження із ними ще довгий час вважалося виключно сімейною справою, у яку ніхто не міг втручатися. Утім, часи Першої світової війни продемонстрували наскільки беззахисними є діти. Це зосередило увагу на тому, що саме від держави залежить створення належних умов для життя дітей. З огляду на це було прийнято ряд міжнародних актів, спрямованих на закріплення, забезпечення та захист прав дітей, формування «нульової» толерантності до будь-яких проявів насильства стосовно дітей, зокрема:

- *Женевська конвенція прав дитини (1924 р.);*
- *Декларація прав дитини (1959 р.);*
- *Конвенція про мінімальний вік для прийому на роботу № 138 (1976 р.);*
- *Конвенція про права дитини (1989 р.);*
- *Європейська конвенція про здійснення прав дітей (1996 р.);*
- *Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (2007 р.);*
- *Європейська соціальна хартія (1996 р.);*
- *Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо процедури повідомлень (2014 р.).*

До уваги!

Більш детально про кожний із перших трьох напрямів та сутність антидискримінаційних дій, які створюють підґрунтя для подолання домашнього насильства, можна ознайомитись у **Дод. 1**.

4. Визнання домашнього насильства як окремого виду насильства і боротьба з ним.

Не так давно світова спільнота дійшла висновку, що домашнє насильство – це комплексна проблема, вирішувати яку потрібно спільними зусиллями. З цією метою було розроблено певні стандарти, «модельні закони», що враховували досвід країн, які мають певний досвід боротьби із цим явищем. Так, наприклад, з'явилося модельне законодавство ООН про домашнє насильство, яке рамково окреслило підходи до боротьби із ним, маючи, скоріш, рекомендаційний характер для зацікавлених сторін. Втім, пізніше з'явився документ, який, врахувавши вимоги до забезпечення прав людини, найбільш вдалі практики та підходи боротьби з насильством щодо жінок і дівчат та домашнім насильством, створив фактично новий міжнародний стандарт у цій сфері. Йдеться про Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та бо-

ротьбу з цими явищами², відкрити для підписання сторонами в травні 2011 року у Стамбулі.

Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами, більше відома як Стамбульська конвенція, а на сьогодні це найбільш комплексний і прогресивний міжнародний стандарт, який покликаний запобігати та протидіяти домашньому насильству.

Стамбульська конвенція – це перший міжнародний юридично обов’язковий акт, потенційно відкритий для будь-якої країни в світі, що забезпечує комплексну низку заходів із запобігання та протидії насильству над жінками та домашньому насильству. Першою країною, яка її ратифікувала, стала Туреччина.

Станом на травень 2019 року вона ратифікована 33 країнами та підписана, але не ратифікована 13 країнами. Так, ця конвенція ратифікована такими країнами, як Албанія, Андорра, Австрія, Бельгія, Боснія і Герцеговина, Грузія, Греція, Данія, Естонія, Ірландія, Іспанія, Ісландія, Італія, Кіпр, Люксембург, Мальта, Монако, Нідерланди, Німеччина, Норвегія, Польща, Португалія, Республіка Македонія, Румунія, Сан-Марино, Сербія, Словенія, Фінляндія, Франція, Хорватія, Черногорія, Швеція, Швейцарія.

Не всі держави, навіть ті, що підписали Конвенцію, поспішають її ратифікувати. Так, Україна підписала Конвенцію 7 листопада 2011 року, але й досі не ратифікувала її, хоча такі спроби продовжуються. Аналогічним чином Конвенція підписана, але поки що не ратифікована Болгарією, Великою Британією, Вірменією, Європейським Союзом, Латвією, Литвою, Ліхтенштейном, Молдовою, Словаччиною, Угорщиною, Чехією. Також не підписали Конвенцію Російська Федерація та Азербайджан.

Сильні сторони Стамбульської конвенції:

- визнає насильство стосовно жінок водночас і як порушення прав людини, і як вид дискримінації;
- встановлює чіткий зв’язок між досягненням рівноправності між жінками та чоловіками та викоріненням насильства над жінками;
- передбачає встановлення кримінальної відповідальності за конкретні злочини, такі як переслідування, примусовий шлюб, ушкодження жіночих статевих органів, примусове передчасне припинення вагітності та примусова стерилізація;

² Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція). Довідник для членів парламенту: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://rm.coe.int/1680096e45>

- закликає всі відповідні залучені органи, установи та громадські організації до координованої співпраці задля ефективного припинення насильства стосовно жінок та домашнього насильства;
- створює сильний та незалежний механізм контролю та надає парламентаріям особливу роль у контролюванні реалізації конвенції на національному рівні;
- Парламентська асамблея має регулярно перевіряти хід реалізації такого документа³.

Для країн, які ратифікували Конвенцію, її положення є обов'язковими для виконання і передбачають приведення національного законодавства у відповідність із нею, а саме:

- *передбачення кримінальної відповідальності у наступних випадках:* психологічне насильство, переслідування (сталкінг), фізичне насильство, сексуальне насильство, включаючи зґвалтування, що недвозначно покриває всі сексуальні активності з особою без її згоди (non-consensual sex), примусовий шлюб, жіноче обрізання, примусовий аборт, примусова стерилізація, злочини в ім'я честі (мається на увазі вбивство жінки членами своїх родини, яка вчинила «безчестя», наприклад, зрадила чоловікові або мала сексуальні стосунки до офіційного шлюбу)⁴.
- Таке явище, як *сексуальне домагання* (харасмент) може тягнути за собою як кримінальну, так і інші види відповідальності.
- *Держави повинні забезпечити тендерний паритет* шляхом внесення до законодавства норм, які надають жінкам і чоловікам рівні права та можливості. Також країни повинні передбачити санкції за прояви дискримінації стосовно жінок, а якщо національне законодавство містить норми, що дискримінують жінок, то вони підлягають вилученню⁵.
- Кожна Сторона Конвенції має забезпечити створення належних та легкодоступних притулків у достатній кількості для безпечного розташування постраждалих, особливо жінок та дітей (ст. 23), зобов'язана організувати у масштабі країни безкоштовні телефонні лінії підтримки, які мають працювати цілодобово та без вихідних (ст. 24).

³ Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція). Довідник для членів парламенту. – Київ: Видавництво «К.І.С.», 2014 р. – С. 17

⁴ Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence. Istanbul, 11.5.2011 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/090000168008482e>

⁵ Chart of signatures and ratifications of Treaty 210. Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence. Status as of 28.11.2018 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/210/signatures>

- Сторони мають забезпечити створення достатньої кількості належних та легкодоступних центрів для жертв згвалтування або сексуального насильства, де буде можливо здійснити медичний огляд та судово-медичну експертизу, надати підтримку у випадках травм і консультативну допомогу жертвам (ст. 25). Конвенція також встановлює, що права і потреби дітей-свідків домашнього насильства мають належним чином враховуватись під час надання послуг захисту і підтримки жертвам (ст. 26)⁶.

Ратифікація Стамбульської конвенції є важливою для системних реформ, спрямованих на запровадження дієвої системи протидії гендерно зумовленому насильству. Ратифікація цієї Конвенції рекомендована за результатами звіту України з виконання Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, який було презентовано в лютому 2017 року. На необхідності ратифікувати Конвенцію також акцентували увагу 15 країн світу під час захисту Національної періодичної доповіді щодо стану дотримання прав людини в Україні в листопаді 2017 року. Як альтернатива в українському законодавстві замість терміну «гендерно зумовлене насильство» використовується термін «насильство за ознакою статі».

Отже, домашнє насильство – це складна, багатоаспектна проблема, яка є не лише порушенням прав людини, а й проявом дискримінації. Зважаючи на це, правовою основою боротьби з цим явищем є також масив міжнародних актів, спрямований на усунення дискримінації. Втім, необхідно пам'ятати, що хоча міжнародні норми прямо діють тоді, коли вони ратифіковані, держава може розробляти та приймати національне законодавство з урахуванням міжнародних стандартів і до їх ратифікації⁷.

Також для створення дієвого національного законодавства важливо враховувати позитивні практики інших країн щодо протидії домашньому насильству, брати до уваги рекомендації міжнародних організацій.

Міжнародне законодавство слугує орієнтиром, визначає рамки та принципи законотворення

Зокрема, у сфері удосконалення законодавства щодо протидії домашньому насильству та практики його запровадження варто користуватися положеннями наступних міжнародних документів:

- *Рекомендація № R (85) 4 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Про насильство в сім'ї» (1985 р.);*

⁶ Євсюкова М. Надання допомоги та захисту жертвам насильства в сім'ї: аналіз стандартів Ради Європи // *Європейське право*. – 2013 р. № 1-2. - С.123

⁷ Саме така ситуація наразі склалася в Україні: хоча Стамбульська конвенція не ратифікована, національне законодавство щодо запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі ґрунтується на утверджених нею принципах і забезпечує підстави для імплементації кращих міжнародних стандартів у зазначеній сфері.

- *Рекомендація № R (90) 2 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Щодо соціальних заходів стосовно насильства в сім'ї» (1990 р.);*
- *Рекомендація № R (91) 9 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Про невідкладні заходи у справах сім'ї» (1991 р.);*
- *Резолюція № S-23/3 «Подальші заходи та ініціативи щодо втілення в життя Пекінської декларації і Платформи дій», прийнята на 23-ій спеціальній сесії Генеральної Асамблеї ООН (2000 р.);*
- *Рекомендація № Rec (2002) 5 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Про захист жінок від насильства» (2002 р.);*
- *Рекомендація № 1582 (2002) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Домашнє насильство щодо жінок» (2002 р.);*
- *План дій ОБСЄ щодо підтримки тендерної рівності (2004 р.)*
- *Рішення Ради міністрів ОБСЄ 15/05 щодо запобігання та протидії насильству щодо жінок (2005 р.);*
- *Резолюція № 1512 (2006) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Парламентарі об'єдналися для протидії домашньому насильству щодо жінок» (2006 р.);*
- *Резолюція №1635 (2008) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Протидія насильству проти жінок над жінками, на шляху до Конвенції Ради Європи» (2008 р.);*
- *Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 року (2016 р.).*

Незважаючи на те, що цей перелік документів має, здебільшого, рекомендаційний характер, він відіграє важливу роль, оскільки задають вектори розвитку національного законодавства у сфері запобігання та протидії насильству щодо жінок та домашньому насильству.

Надалі вже від держави залежить, наскільки повно вона інтегрує міжнародні стандарти у національний контекст. Україна, як демократична держава, що прагне інтеграції з Європейським Союзом, має враховувати та дотримуватись міжнародного законодавства в галузі забезпечення прав людей в повному обсязі. А отже це означає, що всі рекомендації щодо імплементації міжнародних норм у вітчизняне законодавство у сфері боротьби з домашнім насильством повинні бути враховані. І значним кроком у цьому напрямі має стати ратифікація Стамбульської конвенції.

Окремий масив нормативних документів, обов'язкових до виконання, становлять рішення Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Практика ЄСПЛ сприяла формуванню європейських стандартів із подолання проблеми домашнього насильства, яка, завдяки рішенням Суду, перестала вважатися суто приватною і почала розглядатися як загальносуспільна.

Так, у справі *«Беваквта та С. проти Болгарії»* **вперше** на рівні ЄСПЛ **було виголошено, що домашнє насильство є не приватною справою окремих**

сімей, а публічною проблемою, і неналежне реагування державних органів порушує ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, тобто права особи на повагу до її сімейного та приватного життя. У справі «Опуз проти Туреччини» домашнє насильство визнано формою порушення таких основоположних прав людини, як право на життя та право жити вільно від нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження⁸.

Європейський суд з прав людини розглядає справи про вчинення домашнього насильства через призму порушення:

- права на життя (ст.2);
- права бути вільним від нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження (ст.3);
- права на повагу до приватного та сімейного життя (ст.8);
- права на ефективний засіб юридичного захисту (ст.13);
- права бути вільним від дискримінації, зокрема за ознаками статі та віку⁹.

Якщо ми розглянемо досвід зарубіжних країн, то побачимо дещо неоднозначну картину, адже кожна країна має свої підходи: від повного невизнання до криміналізації найменших проявів домашнього насильства.

Наприклад, всі форми домашнього насильства криміналізовані у Швеції. Суд часто зобов'язує кривдника дотримуватися визначеної дистанції від постраждалої особи, а у разі порушення може бути накладено штраф або присуджено ув'язнення терміном до року. Схожі за суворістю закони й у Норвегії та Фінляндії, а з недавнього часу і в Україні.

Що стосується дітей, то відповідальність за вчинення насильницьких дій щодо них є суворішою. Безперечно першість встановилася за Швецією, яка в 1979 році на законодавчому рівні першою в світі заборонила фізичне покарання дітей. У Швеції до дітей не можна застосовувати не лише фізичну силу, а й підвищувати голос до рівня, який має шкідливий емоційний вплив.

До уваги! В Україні Сімейний кодекс України 2001 року передбачає заборону фізичних покарань дитини батьками, а також застосування ними інших видів покарань, які принижують людську гідність дитини (ч. 7 ст. 150 Сімейного кодексу України).

У Франції відповідальність за фізичне та психологічне домашнє насильство закріплена відповідно до закону від 9 червня 2010 року «Про насильство над жінками, сімейне насильство і наслідки такого насильства для ді-

⁸ Євсюкова М. Надання допомоги та захисту жертвам насильства в сім'ї: аналіз стандартів Ради Європи // Європейське право. – 2013 р. № 1-2. - С.123 - 124

⁹ Євсюкова М. В. Насильство в сім'ї як порушення прав, закріплених у конвенції про захист прав людини та основоположних свобод: огляд рішень Європейського суду з прав людини // Форум права. – 2011 р. - № 1. - С. 346

тей». Говорячи про сімейне насильство, законодавець розглядає будь-яку форму спільного проживання: шлюб, цивільний договір, співжиття. Також цей закон створив механізм *ordonnance de protection* (заборону наближатися до жертви насильства), причому законодавець більшу увагу приділив жінкам, які не є громадянками Франції, вважаючи їх більш вразливою категорією¹⁰.

Сексуальне насильство також може відбуватися у родинних стосунках, але ще п'ять років тому *звальтування в шлюбі визнавалося злочином лише в 51 країні світу*. На додаток, лише в 16 країнах законодавство окремо класифікує злочини, пов'язані з сексуальною агресією, і лише в трьох (Бангладеш, Швеція і США) насильство по відношенню до жінок виділяється в окрему категорію злочинів. Станом на 2014 рік у Болівії, Камеруні, Коста-Ріці, Ефіопії, Лівані, Перу, Румунії, Уругваї та Венесуелі насильник міг уникнути покарання, якщо запропонує жертві одружитися та отримає її згоду¹¹.

У Відні (Австрія) передбачено підготовку поліції для видворення правопорушників з домівок та організацію дійових служб інформування і консультивання жертв. Передбачається також постійне фінансування притулків з міського бюджету, що є визнанням громадського обов'язку з боку муніципалітету підтримувати постійні професійні служби для роботи з постраждалими¹².

Отже, більшість країн посилює боротьбу з домашнім насильством. Україна також формує та реалізує державну політику у руслі європейських стандартів, шляхом комплексного підходу до вирішення проблеми домашнього насильства.

¹⁰ Дюка А. Защита женщин от семейного насилия во Франции [Електронний ресурс] . - Режим доступу : <https://www.portailrusse.fr/ru/%D1%84%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%86%D0%B8%D1%8F-%D0%BF%D0%BE-%D1%80%D1%83%D1%81%D1%81%D0%BA%D0%B8/%D1%81%D0%BB%D1%83%D0%B6%D0%B1%D0%B0-%D1%81%D0%BE%D1%86%D0%B8%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B9-%D0%BF%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D1%89%D0%B8/107-%D0%B7%D0%B0%D1%89%D0%B8%D1%82%D0%B0-%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D1%89%D0%B8%D0%BD-%D0%BE%D1%82-%D1%81%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D0%B9%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D0%B8%D1%8F-%D0%B2%D0%BE-%D1%84%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%B8.html>

¹¹ Галай А., Галай В., Головка Л., Муранова В. Міжнародний досвід попередження та протидії домашньому насильству [Монографія] - Київ: КНТ, 2014 р. -С. 15

¹² Гумін О. Зарубіжний досвід запобігання сімейно-побутовим насильницьким злочинам щодо жінок правоохоронними органами // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки: збірник наукових праць. – 2016 р. - № 855. - С. 504

1.2. Міжнародні стандарти у сфері запобігання та протидії домашньому насильству

До уваги! В Україні Сімейний кодекс України 2001 року передбачає заборону фізичних покарань дитини батьками, а також застосування ними інших видів покарань, які принижують людську гідність дитини (ч. 7 ст. 150 Сімейного кодексу України).

07 грудня 2017 року було прийнято Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (набрав чинності 07 січня 2018 року). Він суттєво розширює і коло осіб, на яких розповсюджується дія законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству, і коло суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

До уваги! Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» передбачає впровадження комплексного інтегрованого підходу до боротьби з домашнім насильством, який охоплює:

- 1) запобігання домашньому насильству;
- 2) ефективне реагування на факти домашнього насильства шляхом запровадження механізму взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- 3) надання допомоги та захисту постраждалим особам, забезпечення відшкодування шкоди, завданої домашнім насильством;
- 4) належне розслідування фактів домашнього насильства, притягнення кривдників до передбаченої законом відповідальності та зміна їхньої поведінки.

Важливо, що Закон спрямований, насамперед, на надання ефективної та комплексної допомоги постраждалим від домашнього насильства особам, але водночас передбачає систему заходів щодо притягнення кривдників до відповідальності.

1.2.1. Коло осіб, на яких розповсюджується дія законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству:

I. Незалежно від факту спільного проживання:

- 1) подружжя;
- 2) колишнє подружжя;
- 3) наречені;

- 4) мати (батько) або діти одного з подружжя (колишнього подружжя) та інший з подружжя (колишнього подружжя);
- 5) особи, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у шлюбі між собою, їхні батьки та діти;
- 6) особи, які мають спільну дитину (дітей);
- 7) батьки (мати, батько) і дитина (діти);
- 8) дід (баба) та онук (онука);
- 9) прадід (прабаба) та правнук (правнучка);
- 10) вітчим (мачуха) та пасинок (падчерка);
- 11) рідні брати і сестри;
- 12) інші родичі: дядько (тітка) та племінник (племінниця), двоюрідні брати і сестри, двоюрідний дід (баба) та двоюрідний онук (онука);
- 13) діти подружжя, колишнього подружжя, наречених, осіб, які мають спільну дитину (дітей), які не є спільними або всиновленими;
- 14) опікуни, піклувальники, їхні діти та особи, які перебувають (перебували) під опікою, піклуванням;
- 15) прийомні батьки, батьки-вихователі, патронатні вихователі, їхні діти та прийомні діти, діти-вихованці, діти, які проживають (проживали) в сім'ї патронатного вихователя.

До уваги! Дитина, яка стала свідком (очевидцем) домашнього насильства, визнається постраждалою від домашнього насильства дитиною. Інформацію про таких дітей треба обов'язково передавати протягом доби службі у справах дітей та уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України.

II. За умови спільного проживання:

- інші родичі й інші особи, які пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки.

До уваги! Для визначення, чи є насильство стосовно інших родичів (крім тих, на яких дія законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству розповсюджується незалежно від факту спільного проживання) та інших осіб, необхідно встановити наявність одразу трьох умов:

- 1) наявність спільного побуту;
- 2) наявність взаємних прав та обов'язків;
- 3) спільне проживання.

III. Суб'єкти, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству (Див. 1.2.3.).

1.2.2. Форми домашнього насильства

Домашнє насильство може мати такі форми: психологічне насильство, фізичне насильство, економічне насильство, сексуальне насильство. Найбільш розповсюдженою формою домашнього насильства є психологічне, яке зустрічається як самостійно, так і може супроводжувати інші форми домашнього насильства. Визначення кожної із форм домашнього насильства закріплене в ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Однією із особливостей сучасного законодавства є закріплення переліків діянь, які підпадають під ту чи іншу форму насильства, які, однак, не є вичерпними.

Назва форми	Значення
<i>Психологічне насильство</i>	форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи.
<i>Фізичне насильство</i>	форма домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру.
<i>Економічне насильство</i>	форма домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру.
<i>Сексуальне насильство</i>	форма домашнього насильства, що включає будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності.

1.2.3. Суб'єкти, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству

До суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, належать:

- 1) спеціально уповноважені органи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- 2) інші органи та установи, на які покладаються функції із здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- 3) загальні та спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб;
- 4) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах.

I. Спеціально уповноваженими органами у сфері запобігання та протидії домашньому насильству є:

- 1) центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- 2) центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- 3) Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, у тому числі їх структурні підрозділи, до повноважень яких належить здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- 4) сільські, селищні, міські, районні у містах (у разі їх створення) ради, їх виконавчі органи, до повноважень яких належить здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

II. Інші органи та установи, на які покладаються функції із здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству:

- 1) служби у справах дітей;
- 2) уповноважені підрозділи органів Національної поліції України;
- 3) органи управління освітою, навчальні заклади, установи та організації системи освіти;
- 4) органи охорони здоров'я, установи та заклади охорони здоров'я;
- 5) центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги;
- 6) суди;
- 7) прокуратура;
- 8) уповноважені органи з питань пробації.

III. Загальні служби підтримки постраждалих осіб:

- 1) центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді;
- 2) притулки для дітей;
- 3) центри соціально-психологічної реабілітації дітей;
- 4) соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка);

- 5) центри соціально-психологічної допомоги;
- 6) територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг);
- 7) інші заклади, установи та організації, які надають соціальні послуги постраждалим особам.

IV. Спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб:

- 1) притулки для постраждалих осіб;
- 2) центри медико-соціальної реабілітації постраждалих осіб;
- 3) кол-центр з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей;
- 4) **мобільні бригади соціально-психологічної допомоги постраждалим особам та особам, які постраждали від насильства за ознакою статі;**
- 5) інші заклади та установи, призначені виключно для постраждалих осіб та осіб, які постраждали від насильства за ознакою статі.

У здійсненні заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, зокрема у виявленні фактів домашнього насильства, наданні допомоги та захисту постраждалим особам, *можуть брати участь:*

- 1) підприємства, установи та організації незалежно від форми власності,
- 2) громадські об'єднання та іноземні неурядові організації,
- 3) фізичні особи – підприємці, які відповідають критеріям діяльності суб'єктів, що надають соціальні послуги,
- 4) фізичні особи, які надають соціальні послуги, у тому числі послуги патронату над дітьми.

До уваги! Громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, яким стало відомо про вчинення домашнього насильства, зокрема якщо постраждалими особами стали або можуть стати діти, **зобов'язані невідкладно повідомити** про це:

- до районних, районних у містах Києві та Севастополі державних адміністрацій, виконавчих органів сільських, селищних, міських, районних у містах (у разі їх створення) рад,
- уповноважених підрозділів органів Національної поліції України,
- до цілодобового кол-центру з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей.

1.2.4. Засади діяльності у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі

Діяльність усіх суб'єктів, у тому числі мобільних бригад соціально-психологічної допомоги, ґрунтується на наступних засадах:

- гарантування постраждалим особам безпеки та основоположних прав і свобод людини і громадянина, зокрема права на життя, свободу та особисту недоторканність, на повагу до приватного та сімейного життя, на справедливий суд, на правову допомогу, з урахуванням практики Європейського суду з прав людини;
- належної уваги до факту насильства під час здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі;
- врахування непропорційного впливу насильства на жінок і чоловіків, дітей та дорослих, дотримання принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків під час здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі;
- визнання суспільної небезпеки насильства та забезпечення нетерпимого ставлення до будь-яких його проявів;
- поваги та неупередженого, небайдужого ставлення до постраждалих осіб з боку суб'єктів, забезпечення пріоритетності прав, законних інтересів та безпеки постраждалих осіб під час здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі;
- конфіденційності інформації про постраждалих осіб та осіб, які повідомили про вчинення насильства;

До уваги! Обробка персональних даних про особу, яка повідомила про вчинення насильства, або про постраждалу особу здійснюється за згодою такої особи або її законного представника з дотриманням вимог Закону України «Про захист персональних даних».

- добровільності отримання допомоги постраждалими особами, крім дітей та недієздатних осіб;

Важливо! Мобільні бригади соціально-психологічної допомоги, як і інші суб'єкти запобігання та протидії домашньому насильству, інформують інших суб'єктів лише за наявності **добровільної інформованої згоди постраждалої особи**.

Така згода **не вимагається** у випадках:

- вчинення насильства стосовно дітей та недієздатних осіб;
- виявлення актів насильства кримінального характеру, обґрунтовану підозру щодо вчинення яких підтверджено за результатами оцінки ризиків.

- врахування особливих потреб та інтересів постраждалих осіб, зокрема осіб з інвалідністю, вагітних жінок, дітей, недієздатних осіб, осіб похилого віку;
- недопущення дискримінації за будь-якою ознакою під час реалізації заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі;
- ефективної взаємодії суб'єктів із громадськими об'єднаннями, міжнародними організаціями, засобами масової інформації, іншими заінтересованими юридичними та фізичними особами.

1.2.5. Обмін інформацією щодо випадків насильства та організація співпраці між суб'єктами взаємодії

Загальні та спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб, зокрема і **мобільні бригади соціально-психологічної допомоги**:

- у разі звернення особи та/або її законного представника у зв'язку із вчиненням стосовно неї насильства *не пізніше однієї доби* за допомогою *телефонного зв'язку, електронної пошти* інформують уповноважений підрозділ органу Національної поліції, у разі, коли постраждалою особою є дитина, – також службу у справах дітей, якщо постраждалою є недієздатна особа чи особа, цивільна дієздатність якої обмежена, – уповноважену особу (координатора на місцевому рівні);
- реєструють звернення в журналі реєстрації фактів виявлення (звернення) про вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі за формою затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 р. № 658. *Дод. 3*;
- невідкладно інформують заклади охорони здоров'я про всі факти звернення до них осіб з тілесними ушкодженнями кримінального характеру (вогнепальними, колотими, різаними, рубаними ранами, забиттям), що могли виникнути внаслідок вчинення насильства;
- залучають фахівців, які володіють українською жестовою мовою, або перекладачів жестової мови для забезпечення комунікації з особами, які мають порушення слуху;
- у разі направлення постраждалих осіб суб'єктами, уповноваженими на прийняття заяв (повідомлень) про вчинення насильства, у межах

повноважень, визначених положеннями про такі служби, забезпечують невідкладне надання таким особам соціальних послуг, медичної, соціальної, психологічної допомоги на безоплатній основі, а також тимчасовий притулок для постраждалих осіб та їх дітей;

- сприяють в отриманні постраждалими особами безоплатної правової допомоги шляхом *видачі направлення за формою, затвердженою Мінсоцполітики*, до відповідного центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги або інформування працівників центру про необхідність надання такої допомоги у приміщеннях служб підтримки постраждалих осіб, якщо такі особи не можуть відвідати центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги самостійно¹³.

До уваги! Координує зазначені вище заходи керівник відповідної служби підтримки постраждалих осіб.

Співпраця мобільної бригади із іншими суб'єктами взаємодії здійснюється шляхом:

- залучення представників суб'єктів до виїзду мобільної бригади та надання соціально-психологічної допомоги постраждалій особі;
- направлення постраждалих осіб до інших суб'єктів для отримання додаткових послуг та допомоги відповідно до повноважень суб'єктів та індивідуальних потреб постраждалих осіб;
- взаємного інформування суб'єктів про виявлені випадки насильства;

До уваги! Взаємне інформування про виявлені факти домашнього насильства має здійснюватися **не пізніше однієї доби** та з дотриманням правового режиму інформації з обмеженим доступом.

- інформування з дотриманням правового режиму інформації з обмеженим доступом місцевих держадміністрацій та органів місцевого самоврядування, уповноважених підрозділів органів Національної поліції про виявлення фактів насильства за наявності добровільної поінформованої згоди постраждалих осіб, крім випадків вчинення насильства щодо дітей та недієздатних осіб або виявлення фактів насильства кримінального характеру у разі, коли така згода не вимагається;

¹³ Постанова Кабінету міністрів України «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі» від 22 серпня 2018 р. № 658.

- інформування не пізніше ніж після закінчення однієї доби про випадок насильства:
 - 1) органів опіки та піклування щодо недієздатних осіб;
 - 2) відповідної служби у справах дітей та уповноважених підрозділів органів Національної поліції щодо дитини.

Варто зазначити, що саме служба у справах дітей уповноважена здійснювати оцінку рівня безпеки дитини відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини» від 24 вересня 2008 р. № 866, а у разі наявності загрози її життю та безпеці клопотати перед органами опіки та піклування про негайне відібрання дитини без позбавлення батьків батьківських прав.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі таких, що можуть загрожувати їх життю та здоров'ю» від 03 жовтня 2018 р. № 800 **обставини можуть бути розцінені як загроза життю або здоров'ю дитини**, виходячи з її індивідуальних особливостей і потреб, залежно від віку, статі, стану здоров'я, інвалідності, особливостей розвитку, життєвого досвіду, родинної, культурної та етнічної належності за результатами проведення оцінки рівня її безпеки. У зв'язку з цим перелік обставин, які можна розцінювати як загрозу життю або здоров'ю дитини, не є вичерпним. Водночас **обов'язковим є проведення оцінки рівня безпеки дитини задля виявлення загроз її життю або здоров'ю**, пов'язаних із:

- незабезпеченням дитини належним харчуванням, необхідною медичною допомогою, відповідним для віку доглядом;
- залишенням дитини віком до семи років або дитини у безпорадному стані (хворої, з обмеженням життєдіяльності тощо) у приміщенні, громадському або іншому місці без нагляду осіб, які досягли 14 років;
- залишенням дитини віком до десяти років більше ніж на півгодини на вулиці без відповідного для природно-кліматичних умов одягу або без дотримання відповідного для віку температурного режиму;
- залишенням дитини під наглядом осіб з наявними ознаками алкогольного чи наркотичного сп'яніння, перебування під дією психоактивних речовин, вираженого психічного розладу;
- невідкладним станом батьків дитини, що є прямою загрозою їх життю та здоров'ю або їх оточенню;
- обставинами стихійного лиха, техногенних аварій, катастроф, воєнних дій, збройних конфліктів тощо.

До уваги! Більше інформації щодо взаємодії суб'єктів запобігання та протидії домашньому насильству міститься в Дод. 4.

1.2.6. Спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» орієнтований не стільки на притягнення кривдників до відповідальності, але й на попередження випадків насильства та надання допомоги постраждалим особам. Він передбачає низку *спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству*, а саме:

- 1) терміновий заборонний припис стосовно кривдника;
- 2) обмежувальний припис стосовно кривдника;
- 3) взяття на профілактичний облік кривдника та проведення з ним профілактичної роботи;
- 4) направлення кривдника на проходження програми для кривдників.

До уваги! Більш детальна інформація про спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству міститься в Дод. 5.

У випадках, коли має місце склад правопорушення, одночасно із заходами запобігання та спеціальними заходами протидії домашньому насильству застосовуються заходи юридичної відповідальності.

Особи, які вчинили домашнє насильство, несуть:

- кримінальну,
- адміністративну,
- цивільно-правову;
- сімейно-правову відповідальність відповідно до закону.

До уваги! Більш детальна інформація про відповідальність за вчинення домашнього насильства міститься в Дод. 6.

1.3. Опис ситуації в Україні

Тривалий час питання домашнього насильства в Україні розглядалося як прояв усталених звичаїв та традицій і знаходилося поза сферою спеціального правового регулювання. 15 листопада 2001 року було прийнято Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» – перший у країнах СНД та Східної Європи комплексний нормативний акт, спрямований на запобігання цьому соціально негативному явищу (набув чинності у березні 2002 р.). Через шістьнадцять років, з прийняттям Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» у грудні 2017 року розпочато еру формування оновленого законодавства, спрямованого на подолання в Україні проблеми домашнього насильства.

В Україні від домашнього насильства щороку страждає близько 100 тис. осіб (90 % з яких – жінки та діти). Зокрема, за даними Мінсоцполітики, у 2017 році зареєстровано 96 245 звернень із питань, пов'язаних з домашнім насильством, з них 85 340 – від жінок, 10 005 – від чоловіків, 900 – від дітей. За даними Національної поліції України у 2017 році зареєстровано 110 932 заяв, повідомлень про випадки домашнього насильства, з них дітьми подано 1391 заяву, а в 2019 році зареєстровано 141 814 заяв та повідомлень, зокрема дітьми 1881 повідомлень. За консультаціями щодо домашнього насильства до Національної «гарячої» лінії із попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації у 2018 році звернулося майже 22 тис. осіб. Незважаючи на такі показники, домашнє насильство все ще залишається латентним явищем, і сухі статистичні дані не відображають реальну кількість випадків домашнього насильства в Україні.

44 % українців стикались у своєму житті з насильством в сім'ї;
30 % респондентів зазнавали насильства в сім'ї до 18 років,
29% респондентів – після досягнення повноліття;
жінки частіше потерпають від насильства в дорослому віці (33% проти 23% чоловіків), в той час як чоловіки – у віці до 18 років (34% юнаків проти 27% дівчат)¹⁴.

Одночасно з прийняттям Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» відбулось внесення змін до Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Хоча у поданому Кабінетом міністрів України до Парламенту тексті законопроекту передбачалися терміни «гендер», «гендерно зумовлене насильство», «гендерні стереотипи» та інші терміни, похідні від терміну «гендер», які зазначено у Стамбульській конвенції, в остаточній редакції такі ключові концепції були виключені. Така ситуація підкреслює двоїстість підходів до реалізації гендерної політики в Україні: з одного боку в Україні з'являється інститут Урядового уповноваженого з гендерної політики, а з іншого – відповідна термінологія вилучається із важливих нормативно-правових документів.

Кожна п'ята жінка в Україні віком 15-49 років переживала фізичне насильство з часу, коли їй виповнилося 15 років¹⁵.

¹⁴ За результатами опитування українців в рамках Програми рівних можливостей чоловіків і жінок, 2010 р.

¹⁵ Гендерно-обумовлене насильство в регіонах, які постраждали від конфлікту: дослідження ФН ООН, 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/final_ukr_report.pdf.

До актуальних на сьогодні напрямів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, можна віднести:

- розвіювання стереотипів та викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків, а також будь-яких звичаїв і традицій, що на них ґрунтуються;
- необхідність підвищення рівня обізнаності населення про права постраждалих осіб та можливості звернення за допомогою до органів влади та громадських організацій;
- необхідність зниження ризику домашнього насильства щодо найбільш вразливих груп;
- формування «нульової» толерантності до насильства та небайдужого ставлення до постраждалих осіб, насамперед до дітей;
- підвищення обізнаності батьків та осіб, які їх замінюють, щодо ненасильницьких методів виховання дітей;
- активізація діяльності як органів влади, так і неурядових, громадських організацій, а також ЗМІ щодо запобігання насильству.

Розглянемо більш детально кожен із них.

Напрямок 1. Розвіювання стереотипів та викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків, а також будь-яких звичаїв і традицій, що на них ґрунтуються.

Ще в 2003 році Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка оприлюднив дані, які засвідчили наявність в Україні проблеми ідентифікації домашнього насильства та терпимого ставлення до його проявів серед українців. Так, лише 27% опитаних жінок вважають насильством брудні лайки, 37% – приниження, 49% – побиття, 56% – зґвалтування. Ще менше чоловіків відносять такі перелічені дії до насильства, наприклад, лише 50% чоловіків вважають зґвалтування насильством над жінкою, 45% чоловіків вважають побиття насиллям. Тільки 46,5% жінок вважають, що сторонні особи мають втрутитися в сімейний сварку, якщо чоловік кривдить власну дружину, а близько 41% опитаних жінок зазначили, що гарна дружина має у всьому слухатися свого чоловіка, навіть якщо вона з ним не погоджується.

Незважаючи на те, що відтоді минуло багато років, проблема все ще залишається гострою. Так, у 2014 році 26% жінок, які вважають, що за певних обставин чоловік має право бити дружину, зізнавались у досвіді фізичного та/або сексуального насильства у шлюбі, тоді як серед жінок, що так не вважають, таких 14%¹⁶.

¹⁶ Дослідження поширеності насильства щодо дівчат та жінок, ФН ООН, 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/GBV%20prevalence%20survey%20%20UA.pdf>.

Дискримінаційні уявлення про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків, домінуюче становище чоловіка над жінкою в сімейному житті й досі поширені в Україні. *Стереотип патріархальної сім'ї з традиційним розподілом ролей* у сучасному суспільстві подвоює навантаження на жінок, на яких за традицією досі покладаються турботи про дітей і домашнє господарство, але які до того ж, мають ще й працювати.

Так, серед українських чоловіків зберігаються стійкі очікування щодо моделей подружніх стосунків, розподілу повноважень та обов'язків у домогосподарстві. Зокрема, головним стандартом, якому має відповідати чоловік, вважається спроможність фінансового забезпечення власної сім'ї. Більше того, 37% респондентів дослідження підтримали думку, що чоловік, який заробляє менше, ніж його дружина, нічого не вартий¹⁷.

Водночас, до ролі «гарної» дружини висувається ціла низка вимог щодо зовнішності, розуму, вправності у веденні господарства та облаштуванні сімейного затишку. Важливими рисами жіночого характеру респонденти вважають терплячість, уміння уникати та «згладжувати» конфлікти, поступатися чоловікові в суперечках та підтримувати його за будь-яких умов.

Очевидно, що невідповідність між очікуваннями та реальними обставинами сімейного життя може призводити до розчарувань, стресових станів і, як наслідок, – міжособистісних конфліктів у родині¹⁸.

Одним із поширених стереотипів є думка, що домашнє насильство – це приватна справа, яка не стосується суспільства. Проте, з кожним роком все менше українців вважають проблему домашнього насильства суто особистою та такою, що не стосується оточуючих та органів влади. Все більше людей розуміють, що домашнє насильство негативно впливає як на самих постраждалих осіб, так і на суспільство в цілому.

Так, у 95% випадків розлучень сімейних пар причиною є домашнє насильство. Постраждали від домашнього насильства (переважно жінки) не можуть належним чином виконувати свої батьківські обов'язки, внаслідок чого зростає рівень соціального сирітства. Крім того, насильство над жін-

¹⁷ Сучасне розуміння маскулітності: ставлення чоловіків до ґендерних стереотипів і насильства щодо жінок: дослідження ФН ООН, 2018 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/%D0%A1%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%B5%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D1%83%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BC%D0%B0%D1%81%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%96%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96_%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82%20%D0%B4%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F.pdf.

¹⁸ Сучасне розуміння маскулітності: ставлення чоловіків до ґендерних стереотипів і насильства щодо жінок: дослідження ФН ООН, 2018 р.

ками та дівчатами негативно впливає на їх репродуктивне здоров'я, внаслідок чого знижується рівень народжуваності та збільшується кількість новонароджених дітей з вадами здоров'я¹⁹.

До того ж суспільство зазнає суттєвих економічних витрат, пов'язаних з реагуванням на випадки насильства. За приблизними оцінками експертів видатки на послуги постраждалим та кривдникам (передусім йдеться про підтримку пенітенціарних служб) становлять майже 14,1 млн. доларів на рік; втрачені макроекономічні результати – близько 13,9 млн. доларів на рік у масштабах країни. Економічні втрати від непрацевдатності жінок внаслідок насильства сягають 2,4 млн. доларів на рік. Сукупні економічні втрати суспільства через насильство щодо жінок становлять близько 208 млн. доларів на рік (що дорівнює бюджету такого міста, як Одеса), з яких близько 190 млн. доларів – особисті витрати постраждалих і їхніх домогосподарств. При цьому лише 25,6 тис. доларів на рік витрачається на реалізацію спеціальних заходів попередження домашнього насильства, хоча один долар, вкладений у програми профілактики, дозволяє зекономити до 25 доларів на реагування. Отже, економічно вигідніше спрямовувати кошти на запобігання домашнього насильства, ніж на подолання його наслідків²⁰.

Серед інших поширених міфів і стереотипів можна згадати такі:

- *жінки провокують насильство і заслуговують на нього*. Нерідко жінку звинувачують у провокуванні насильства, тим самим перекладаючи на неї відповідальність за інцидент, що стався. Наприклад, потерпілу від звалтування можуть звинуватити у занадто відвертому одязі чи нерозбірливості у друзях, а постраждалій від домашнього насильства закидають, нібито вона роздратувала свого чоловіка «неправильною поведінкою», тим самим виправдовуючи протиправні діяння кривдника. Проте жодна людина не заслуговує на насильство, що є брутальним порушенням базових прав людини та загрозою її безпеці, життю і здоров'ю. Насправді кривдник завжди знайде пояснення правомірності своїх насильницьких вчинків незалежно від того, як поведилася постраждала особа.
- *насильство – це лише побиття*. Це неправда. Фізичне насильство є лише однією з форм домашнього насильства. Психологічне насильство може бути настільки ж руйнівним. Оскільки психологічні зміни менш помітні, це призводить до можливості зниження втручання в

¹⁹ Про схвалення Концепції державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2023 року: розпорядження Кабінету міністрів України від 10 жовтня 2018 р. № 728-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/728-2018-%D1%80/print>.

²⁰ Економічна вартість насильства щодо жінок: дослідження ФН ООН та ГО «Український центр соціальних реформ», 2016-2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ukraine.unfra.org/sites/default/files/pub-pdf/%D0%95%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D1%96%20%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%BA%D0%B8%20%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0_2017_1.pdf.

ситуацію третіх осіб і виявлення проблеми. Ще двома формами домашнього насильства є економічне та сексуальне насильство (більш детальна інформація у розділі 1.2.2)

- *домашнє насильство ніколи не трапляється в матеріально забезпечених та освічених сім'ях.* Насправді домашнє насильство притаманне не тільки бідним сім'ям або тим, що живуть у «неблагополучних» районах. Ця проблема лежить поза расових, економічних або культурних кордонів. Є деякі сім'ї, що ззовні здаються просто зразковими, але за дверима їхніх домівок ховаються зовсім інші відносини. Домашнє насильство не знає соціальних меж, воно поширене як в сім'ях бідняків, так і в родинах мільйонерів. Причому, в останньому випадку проблема наростає через відчуття безкарності та самовпевненості кривдника.

Напрямок 2. Підвищення рівня обізнаності населення про права постраждалих осіб та можливості звернення за допомогою до органів влади та громадських організацій.

Лише 32% жертв фізичного та/або сексуального насильства звертались за допомогою, з них:

- до власної родини – 19%
- до поліції – 16%
- родини чоловіка/партнера – 7%
- друга/знайомого – 4%
- адвоката – 3%
- сусідів – 2%
- соціальної служби (організації) – 1%
- лікаря (медперсонала) – 1%²¹

Серед причин, через які постраждалі не звертаються за допомогою – впевненість у власній спроможності подолати ситуацію самостійно (39,4%), зневіра в тому, що хтось може допомогти (14%), відчуття сорому (10,5%), побоювання, що у разі звернення по допомогу стане ще гірше (7,3%), невідомість щодо того, до кого можна звернутись (5,1%), переконання, що насильницькі стосунки є нормою (4,7%)²².

²¹ Дослідження поширеності насильства щодо дівчат та жінок, ФН ООН, 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/GBV%20prevalence%20survey%20%20UA.pdf>;

²² Економічна вартість насильства щодо жінок: дослідження ФН ООН та ГО «Український центр соціальних реформ», 2016 - 2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/%D0%95%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D1%96%20%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%BA%D0%B8%20%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0_2017_1.pdf

Окрім того, однією з причин є недостатній рівень довіри до органів влади. Як відповідь на виклик сьогодення за ініціативою Міністерства юстиції України почали *запроваджувати інститут сімейних радників*. Сімейні радники – це представники громадськості, які пройшли відповідне навчання, мають активну громадську позицію та можуть здійснювати якісне консультування постраждалих осіб щодо звернення до органів влади та служб підтримки постраждалих осіб для отримання необхідної допомоги (правової, психологічної, медичної тощо).

Напрямок 3. Зниження ризику домашнього насильства в середовищі найбільш вразливих груп, серед яких:

- *особи з інвалідністю, зокрема чоловіки, які отримали інвалідність у зв'язку з каліцтвом, якого вони зазнали під час бойових дій;*
- *люди похилого віку;*
- *внутрішньо переміщені особи;*
- *сім'ї, що живуть в зоні військового конфлікту;*
- *сім'ї ветеранів АТО/ООС;*
- *жінки, насамперед із сільської місцевості;*
- *діти.*

При плануванні діяльності із запобігання домашньому насильству треба звертати особливу увагу на роботу з тими сім'ями, де чоловіки зловживають алкоголем; де є жінки віком від 40 до 49 років, зокрема, які мешкають у сільській місцевості, які мають середню або незакінчену середню освіту та низький рівень добробуту, оскільки за результатами дослідження саме вони є найбільш уразливими до насильства.

Важливо також пам'ятати, що вразливість жінок з числа внутрішньо переміщених осіб може бути вищою, адже вони менш обізнані щодо місцевих установ, де можна отримати фахову допомогу в населеному пункті, у якому вони перебувають. Додатково жінки ВПО далеко не завжди мають знайомих чи близьких осіб серед місцевих, які можуть допомогти та перенаправити для отримання допомоги.

Напрямок 4. Формування нульової толерантності до насильства та небайдужого ставлення до постраждалих осіб, насамперед до дітей.

Домашнє насильство є однією із найгостріших соціальних проблем, від якої страждають дорослі та діти, жінки та чоловіки. Водночас дослідження засвідчують досить високу толерантність чоловіків до домашнього насильства та їх упередженість у ставленні до жертв сексуального насильства,

які часто звинувачуються в провокуванні злочинів власною поведінкою або способом життя.

18% респондентів виправдовують фізичне насильство у випадку подружньої зради;
майже 50% респондентів беруть під сумнів можливість зґвалтування, якщо жінка перебувала під впливом алкоголю чи наркотиків або мала погану репутацію²³.

За такої умови майже третина чоловіків визнають, що впродовж життя їм доводилося вчиняти емоційне насильство в подружніх стосунках, кожен сьомий із них застосував економічне насильство, а 13% чоловіків мали досвід фізичного насильства щодо постійної партнерки. 8% чоловіків визнали, що їм доводилося примушувати своїх партнерок або інших жінок до інтимних стосунків всупереч бажанню жінки²⁴.

Хоча б одного з видів насильства (фізичного, сексуального, психологічного, економічного) зазнавали 65% дітей віком від 12 до 17 років і 89% осіб віком від 18 років. І найстрашнішим є те, що до нього вдаються найближчі люди, члени родини²⁵.

Фактично насильство є одним із головних порушень прав людини, яке спричиняє шкоду здоров'ю, емоційному стану людини та її добробуту і водночас разом несе різні суспільні наслідки. Сьогодні в Україні формується політика нульової толерантності до насильства, яка передбачає призначення максимально можливих за законом обмежень і санкцій за різні правопорушення або проступки аби усунути небажану, негативну поведінку до особистості. Формування нульової толерантності – це передусім привернення уваги суспільства до проблеми насильства задля запобігання знущанням та різним утискам; створення нормативно-правових документів, які регламентують порядок дій; надання допомоги постраждалим, відповідальність за вчинене насильство. Так, наприклад, представникам правоохоронних органів забороняється здійснювати покарання на власний розсуд чи змінювати його.

²³ Сучасне розуміння маскулітності: ставлення чоловіків до гендерних стереотипів і насильства щодо жінок: дослідження ФН ООН, 2018 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/%D0%A1%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%B5%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D1%83%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BC%D0%B0%D1%81%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%96%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96_%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82%20%D0%B4%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F.pdf.

²⁴ Сучасне розуміння маскулітності: ставлення чоловіків до гендерних стереотипів і насильства щодо жінок: дослідження ФН ООН, 2018 р. [Електронний ресурс].

²⁵ Всеукраїнське дослідження «Громадська думка з питань насильства стосовно дітей» в рамках проекту Ради Європи «Зміцнення та захист прав дітей в Україні», 2014 - 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://rescentre.org.ua/images/Uploads/Files/statistika_dl/doslidzhenya_nasilstvo.pdf.

Останнім часом доволі часто з'являється інформація про нанесення шкоди життю та здоров'ю дітей внаслідок суворих покарань з боку батьків і матерів. Від батьків, які застосовують фізичну силу до своїх дітей, не соромлячись у такий спосіб «виховувати» дитину навіть прилюдно, можна почути, що це їх власна дитина, і вони мають право поводитися із нею так, як вважають за необхідне. Батьки мають рацію, коли кажуть про своє право на обрання форм і методів виховання дитини – ч. 3 ст. 151 Сімейного кодексу України надає їм таке право. Проте мало хто з батьків звертає увагу на повне формулювання цієї статті: «батьки мають право обирати форми та методи виховання, крім тих, які суперечать закону, моральним засадам суспільства». Крім того, згідно із ч. 7 ст. 150 Сімейного кодексу України **«забороняються фізичні покарання дитини батьками, а також застосування ними інших видів покарань, які принижують людську гідність дитини»**.

Відповідальність:

п. 3 ч. 1 ст. 164 «Підстави позбавлення батьківських прав» Сімейного кодексу України;

ст. 1732 КУпАП «Вчинення домашнього насильства, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування»;

ст. 184 КУпАП «Невиконання батьками обов'язків по вихованню дитини»;

ст. 166 ККУ «Злісне невиконання обов'язків по догляд за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування».

Втім, на сьогодні ми можемо констатувати деяку декларативність законодавства, що забезпечує захист дітей від насильства. І причиною цього передусім є *толерантність суспільства* до проблеми застосування тілесних покарань до дітей з боку батьків. Так, коли по телебаченню показують черговий сюжет про дитину, яка внаслідок побиття батьками опинилась на лікарняному ліжку, суспільство обурюється. Проте мало хто наважується зробити зауваження родичам дитини, які у громадському місці (на дитячому майданчику, у парку, у магазині, на пляжі, на вулиці тощо) застосовують до неї фізичну силу (шльопають, дають запотиличник, штовхають, тягнуть за руку тощо). Формування у суспільстві «нульової» толерантності до насильства – одна із важливих завдань суб'єктів запобігання та протидії домашньому насильству. Домашнє насильство може спинити лише небайдужість, яка є рушійною силою до змін.

Треба пам'ятати, що *насильство породжує насильство*. Дослідження дитячого досвіду чоловіків свідчить, що агресія та насильство наявні в їх-

ньому житті з раннього віку. Агресивний стиль поведінки може засвоюватися чоловіками як культурна норма, а фізичне насильство сприйматися як універсальний інструмент вирішення конфліктів або відстоювання власних інтересів.

Напрямок 5. Підвищення обізнаності батьків та осіб, які їх замінюють, щодо ненасильницьких методів виховання дітей.

Суттєву роль у вчиненні жорстокості до дітей відіграє необізнаність батьків щодо незаборонених та дієвих методів виховання дитини. Багато дорослих не розуміють, що застосування фізичного покарання свідчить про нездатність батьків донести свою думку до дитини словами. У більшості випадків людина, яка застосовує тілесні покарання, не усвідомлює згубних наслідків такого поводження, вважаючи що її дії, викликані добрими намірами, є легітимними та виправданими, діють на благо дитини. У 2018 році проведено опитування українців, за результатами якого 45% респондентів стикались із домашнім насильством у дитинстві, 52% опитаних вважають, що шльопнути дитину по сідниціях – не завжди є проявом насильства, 10% взагалі не вважають такий випадок насильством²⁶.

За результатами дослідження «Сучасне розуміння маскулінності: ставлення чоловіків до ґендерних стереотипів і насильства щодо жінок» (2018 р.) половина респондентів зазнавали фізичних покарань з боку батьків, а кожен п'ятий із них стикався з фізичними покараннями з боку шкільних наставників.

Кожен п'ятий респондент зазнавав образ і приниження з боку членів родини, 18% із них – цькування з боку однолітків або старших дітей.

Кожен четвертий респондент був свідком виявів фізичного насильства з боку власного батька або вітчима стосовно матері, кожен сьомий – стикався із недбалістю батьків, які зловживали алкоголем²⁷.

Насамперед необхідно організувати роз'яснювальну роботу задля зміни суспільних стереотипів щодо проблеми використання різних форм покарань що застосовують до дітей. Одним із аргументів прихильників викори-

²⁶ Результати опитування щодо домашнього насильства в рамках кампанії «Говори проти насильства», 2018 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/watch/?v=612576245823762>.

²⁷ Сучасне розуміння маскулінності: ставлення чоловіків до ґендерних стереотипів і насильства щодо жінок: дослідження ФН ООН, 2018 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/%D0%A1%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%B5%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D1%83%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BC%D0%B0%D1%81%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%96%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96_%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82%20%D0%B4%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F.pdf.

стання фізичного насильства до своїх дітей є посилення на усталені звичаї та традиції, які неможливо змінити. Однак, треба згадати, що раніше й вчителям у школах дозволялось застосовувати фізичні покарання до учнів задля виховання, проте суспільна думка щодо цього кардинально змінилась. Таким змінам передували як законодавчі зміни, так і тривалі роки просвітницької роботи серед населення. Той факт, що без застосування тілесних покарань рівень підготовки учнів не погіршився, а вчителям довелось опанувати інші, дозволені методи впливу, свідчить про те, що метод фізичного впливу в процесі виховання дитини не є необхідним і незамінним.

На сьогодні серед пріоритетів європейських держав є допомога батькам у вирішенні проблемних стосунків із дітьми. Треба враховувати рекомендації Комітету ООН з прав дитини, у яких зазначено, що особливу увагу треба приділяти таким заходам, як проведення інформаційно-просвітницьких кампаній та громадської просвіти. Вони пропагують позитивне виховання дітей, несумісне з насильством.

Напрямок 6. Активізація діяльності як органів влади, так і неурядових, громадських організацій, а також ЗМІ щодо запобігання насильству.

Від 2001 року Україна долучилася до проведення Всесвітньої акції «16 днів проти насильства», яка відтоді щорічно проходить з 25 листопада до 10 грудня на території всієї країни. Метою акції є привернення уваги громадськості до актуальних проблем суспільства подолання гендерного, зокрема домашнього насильства, протидії торгівлі людьми, жорстокого поводження з дітьми та забезпечення рівності прав жінок і чоловіків. У рамках цієї акції відбуваються різноманітні акції, круглі столи, публікації в ЗМІ тощо, які присвячені проблемі домашнього насильства. Важливим є те, що до цієї кампанії долучаються не лише неурядові та громадські організації, а й органи влади на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях. Важливо, щоб активізація діяльності щодо запобігання та протидії домашньому насильству відбувалась не лише під час всесвітньої акції «16 днів проти насильства», а була системною та комплексною.

Важливою частиною механізму з реалізації державної політики щодо запобігання та протидії домашньому насильству є робота консультативних телефонних «гарячих ліній». В Україні національна «гаряча» лінія з попередження домашнього насильства функціонує цілодобово, анонімно та безкоштовно за номером 0 800 500 355 (зі стаціонарного телефону) та 116 123 (з мобільних телефонів) на базі громадської організації «Ла Страда-Україна» зокрема за сприяння UNFPA. Фахівці національної «гарячої лінії» надають консультації і допомагають постраждалим особам спланувати подальші кроки. У консультантів національної «гарячої лінії» є відповідні бази даних із контактами служб підтримки постраждалих осіб та інших суб'єктів запобігання та протидії домашньому насильству по всій Україні.

Інформаційна кампанія «РОЗІРВИ КОЛО»²⁸ – це частина масштабної програми UNFPA «Комплексний підхід до вирішення проблеми насильства щодо жінок та дівчат в Україні», яка має на меті підтримати процес зміцнення національних механізмів запобігання і реагування на гендерно зумовлене насильство. Програма реалізується у 12 областях України за підтримки урядів Великої Британії, Канади та Естонії. Ціль кампанії – утвердити нульову толерантність до гендерно зумовленого насильства в Україні. На вебсайті цієї кампанії <https://rozirvykolo.org/> міститься інформація щодо варіантів та можливостей отримання допомоги у випадках насильства; розвіюються міфи про домашнє насильство; можна пройти тест для перевірки стосунків на наявність насильства тощо. У рамках цієї кампанії було презентовано виставу «Жінко, сядь», яка заснована на реальних подіях, і в якій привертається увага до стереотипів, терпимості до насильства та соціальних норм, які примушують жінок терпіти насильство.

В 2018 році Міністерство соціальної політики України, ЮНІСЕФ та UNFPA запустили в Україні інформаційну кампанію «Говори проти насильства»²⁹. Кампанія має навчити українців розпізнавати форми домашнього насильства та реагувати на його прояви у своїй родині. У рамках кампанії було проведено нейробіологічне дослідження того, як насильство впливає на мозок людини, та як людина поводить себе під дією психологічного насильства. Дослідження виявило, що навіть фрази із проявами знецінення, погроз, приниження найчастіше зумовлюють у людині страх, гнів чи відразу. У рамках цієї кампанії один із центральних телеканалів підготував серію сюжетів «Рідний кат», де показують, як пережите у дитинстві насильство впливає на подальше життя людини³⁰. На вебсайті цієї кампанії www.bezpekaiddoma.com розміщено інформацію про те, як виявляти насильство; поради щодо реагування на випадки домашнього насильства; корисні контакти, де можна отримати допомогу; а також приділено увагу ненасильницьким методам виховання дітей тощо.

Важливо й надалі запроваджувати й активізувати діяльність ЗМІ задля спрямованого руйнування стереотипів, формування нульової толерантності до насильства, інтернет-сторінок і сайтів, на яких можна знайти інформацію про служби підтримки постраждалих осіб від насильства. Тільки комплексний підхід всіх суб'єктів запобігання та протидії домашньому насильству сприятиме ефективному запобіганню та протидії домашньому насильству.

²⁸ Веб сайт інформаційної кампанії «РОЗІРВИ КОЛО» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://rozirvykolo.org>.

²⁹ Веб сайт інформаційної кампанії «Говори проти насильства» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bezpekaiddoma.com/>.

³⁰ Серія сюжетів «Рідний кат» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bezpekaiddoma.com/uk/oneplus>.

Розділ 2. ПРИЧИНИ ТА УМОВИ ВИНИКНЕННЯ СИТУАЦІЇ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Про проблему насильства так чи інакше відомо більшості жителів України: є люди, які знайомі з нею через свою професійну діяльність – це спеціалісти-психологи, медики, соціальні працівники, волонтери та громадські діячі, педагоги, співробітники поліції, інших організацій та установ, що надають допомогу постраждалим від насильства. Багато серед пересічних громадян дізнався про проблему насильства від ЗМІ, із соціальної реклами, із соціальних мереж, із розповідей та пліток знайомих. Але є багато людей, яким не пощастило і вони знають про насильство з власного досвіду. У сучасній Україні, на жаль, швидко зростає кількість осіб, які постраждали від тортур, насильства за ознакою статі, торгівлі людьми, від домашнього насильства та інших форм насильства.

Відомий польський психолог Єжі Меллібруда, який детально досліджував проблему домашнього насильства, виділив чотири ознаки насильства:

- Насильство завжди здійснюється за попереднього наміру;
- Сутність насильства полягає у порушенні прав і свобод конкретної людини;
- Насильство є таким порушенням прав і свобод людини, що унеможливає її самозахист;
- Насильство завдає шкоди фізичному та чи психічному здоров'ю³¹.

Домашнє насильство – це сценарій поведінки, який спрямований на здійснення тотального контролю над членами родини, на придушення їх волі, з використанням сили, залякування, маніпулювання. Насильство проявляється в зловживанні силою та/або владою в стосунках, які не засновані на рівності³².

2.1. Категорії осіб, які мають ризик опинитись у ситуації домашнього насильства

Домашнє насильство, як суспільне явище, треба розглядати окремо, бо воно потребує особливої уваги. Від нього потерпають жінки, діти та особи похилого віку. Як було зазначено вище, найбільший ризик опинитись у си-

³¹ Меллібруда Є. Обличчя насильства. Матеріали з проблеми попередження домашнього насильства (Надані Інститутом психології здоров'я в Варшаві, Польща, Winrock International). Київ, 2000 р. С. 2-9.

³² Айдукович Д. Розвиток професійних навичок для надання психологічної підтримки внутрішньо переміщеним особам та приймаючим територіальним громадам: матеріали для тренінга. Дніпропетровськ: GIZ, 2016 р.

туації насильства, особливо в сімейних стосунках, мають діти та підлітки, жінки, люди похилого віку та люди з особливими потребами та обмеженнями. Саме ці категорії громадян найчастіше страждають від насильства. А ось кривдником може бути не лише чоловік, але й жінка, дитина, і, навіть, людина похилого віку, а родина, в якій відбувається насильство здаватись, на перший погляд, достатньо благополучною. На жаль, будь-яка особа, незалежно від рівня освіти, рівня достатку, соціального статусу, сексуальної орієнтації, національності та віросповідання може зазнати насильства, і ні її соціальний статус, ні освіченість, ні знання своїх прав не може вберегти від цього явища. Страждати від домашнього насильства особа може впродовж всього свого життя – із дитинства до похилого віку, особа із часом звикає до характерних рис – системність та циклічність.

На жаль, доводиться визнати, що значна кількість людей в нашій країні живуть у сім'ях, де наявні взаємостосунки, в яких замість довіри, любові, безпеки та партнерства панують контроль, влада, тривога та насильство.

У нашій культурі звикли сприймати слово «насильство» як надзвичайні прояви цього явища: фізична жорстокість, побиття, згвалтування, вбивство. Але необхідно розуміти, що домашнє насильство найчастіше не має таких крайніх проявів. Воно може відбуватися у вигляді «легких» потиличників, штурханів, щипків, домагань (не тільки сексуального характеру), приниження, образ, ігнорування та зневаги, поступово набираючи оберти.

2.2. Найбільш поширені прояви домашнього насильства

Говорячи про домашнє насильство варто підкреслити, що воно може набувати різноманітних форм, які варіюють від видимих до прихованих, наприклад:

I. Фізичне насильство – це прямий або непрямий вплив на жертву задля заподіяння фізичної шкоди, наприклад:

- Побой, стусани, ляпаси, потиличники, штовхання, припікання, кусання, здушування, кидання об'єктів, нанесення каліцтв, тяжких тілесних ушкоджень, абощо;
- Тілесне покарання в сім'ї.

Фізичним насильством також вважається:

- депривація сну;
- позбавлення можливості відправлення життєво важливих потреб (наприклад, відмова в душі і туалеті);
- залучення або примус до вживання препаратів/речовин, які шкодять здоров'ю (наприклад, алкоголю і наркотиків проти бажання постраждалої особи або дитини незалежно від її згоди).

- нанесення фізичної шкоди іншим членам сім'ї або тваринам задля психологічного впливу на постраждалу особу також визначається як непряма форма фізичного насильства.

II. Сексуальне насильство:

- згвалтування;
- примус до сексуальних стосунків;
- примус до болісних або садистських статевих зносин;
- применшення значення почуттів партнера в сексуальних стосунках
- примус партнера (найчастіше жінки) до спостереження за статевими зносинами, що відбуваються між іншими людьми;
- примус до перегляду порнографії;
- застосування погроз насиллям задля примусу партнера (найчастіше жінки) дати згоду на сексуальний зв'язок;
- примус жінки одягатися всупереч її волі згідно з бажанням партнера;
- використання партнера для виробництва порнографії.

У нашій країні шлюб часто сприймають як наділення чоловіка безумовним правом на статеві стосунки з дружиною і на застосування сили в разі її небажання вступати в інтимний контакт. Але примус до сексу під виглядом подружнього обов'язку також є формою сексуального насильства, адже секс у здорових подружніх стосунках означає наявність обопільної, висловленої обома людьми, згоди, відтак акт приносить задоволення, насолоду та радість від близькості з партнером.

- Окрема категорія сексуального насильства, яку треба визначити – це **сексуальне насильство** батьків або осіб, що їх заміняють, **над дітьми** і інцестуозні стосунки. Сексуальне насильство такого роду проявляється у вигляді наступних форм:
 - пропозиція або примус до сексуальних дій (незалежно від результату);
 - демонстрація геніталій;
 - демонстрація порнографії;
 - сексуальний контакт;
 - фізичний контакт з геніталіями;
 - розглядання геніталій без фізичного контакту;
 - використання дитини для виробництва порнографії.

Сексуальне насильство часто призводить до серйозних психологічних наслідків для постраждалої особи, серед них:

- розвиток ПТСР (посттравматичного стресового розладу);
- флешбеки (раптові, сильні, повторні переживання насильницького досвіду);

- нічні кошмари;
- безсоння;
- страхи, пов'язані зі спогадами про насильство (зокрема страх перед об'єктами, запахами, місцями, відвідуванням лікаря та ін.);
- висока тривожність, яка може сягати рівня тривожного розладу;
- почуття провини, самозвинувачення;
- проблеми із самооцінкою;
- депресивні епізоди;
- самоушкодження;
- суїцидальні думки і суїцид;
- інші поведінкові та психоемоційні розлади (зокрема пограничні (невротичні) розлади, дисоціативний розлад особистості, розлади харчової поведінки);
- сексуальні розлади;
- соматичні розлади і хронічні болі;
- формування хімічних залежностей.

Також існує зв'язок між сексуальним насильством та небажаною вагітністю (через відсутність можливості використання засобів контрацепції), вагітностями серед підлітків, підвищеним ризиком зараження захворюваннями, що передаються статевим шляхом, включаючи ВІЛ/СНІД. Однак постраждалі часто не заявляють про зґвалтування, через страх суспільного осуду^{33, 34}.

III. Психологічне насильство може проявлятися таким чином:

- в ігноруванні почуттів особи;
- у приниженні особи;
- у знущаннях над віросповіданням, національною, расовою та соціальною приналежністю або походженням людини;
- у приниженні переконань, що мають цінність для особи;
- переслідування особи (частіше жіночої статі) через ревності, вудумані особою протилежної статі сексуальні зв'язки, відчуття власності;
- покарання дітей через образу на чоловіка (дружину).

Наслідки психологічного насильства можуть бути надзвичайно тяжкими для особи, але його чіткі та явні ознаки прослідковуються не завжди. Психологічне насильство небезпечне тим, що його складно виявити та в подальшому про акт насилля складно довести в суді, адже від нього не залишається видимих слідів на тілі.

³³ Волосевич І., Коноплицька Т., Костюченко Т., Міханчук Д., Марценюк Т. Дослідження поширеності насильства щодо дівчат та жінок. Київ, 2014 р.

³⁴ Сексуальне насильство над дітьми: причини, наслідки, профілактика./ Автори-упорядники: Цюман Т.; Малієнко Ю. – Київ, 2011 р.

Психологічне насильство досить часто застосовується кривдником не лише як окрема форма насильства. Воно, як правило, супроводжує інші прояви насильницької поведінки, або передує ним, у вигляді:

- образливих зауважень та їдких жартів (особливо публічних), які при цьому називають критикою;
- дій і висловлювань, або навпаки бездіяльності, що принижує гідність постраждалої особи;
- прискіпливого контролю та різних видів заборон (особливо у стосунках дорослих людей), наприклад, зустрічатися з родичами та/або друзями, відвідувати певні місця;
- маніпулювання, погрози, перекладання своєї відповідальності на постраждалу особу, навіювання їй почуття провини;
- демонстрації кривдником своєї сили без фізичного впливу, але із погрозою її застосувати;
- тотального контролю кривдником всієї техніки, якою користується постраждала особа: перегляд соціальних мереж, телефонних дзвінків, електронної пошти; списку друзів; входу/виходу в акаунти; відслідковування часу, протягом якого відбувалося користування технікою: *«Чому ти вийшла(-ов) зі свого облікового запису в Facebook! Тобі що, є що від мене приховувати?!», «Видали своїх колишніх, їхніх друзів/телефонну книгу...».*
- «задушливої» гіперопіки одного члена сім'ї щодо іншого під виглядом турботи, що також фактично є однією з форм домашнього емоційного насильства;
- газлайтингу – заперечення реальності, створення атмосфери, коли постраждала особа починає сумніватись у власній адекватності та здатності правильно сприймати навколишній світ. У повсякденному житті газлайтинг може проявлятися, наприклад, у запереченні фактів, які трапляються (*«Та що з тобою, я ніколи цього не говорив(-ла), тобі все це здається», «Ти придумав(-ла) (вигадуєш)»*); заперечення права відчувати емоції (*«Тобі здається, що в тебе поганий настрій, але це не так», «Ти не можеш на мене злитися (ображатися)»*); посилення на непевний емоційний стан постраждалої особи, її можливий душевний розлад (*«Послухай, щось дивне з тобою діється останнім часом, у твого дідуся так само все починалося...», «Це в тебе не втома, а знову твоя депресія починається»*) тощо³⁵.

³⁵ До подібної деструктивної форми спілкування можуть вдаватися як подружні пари або партнери одне до одного, так і батьки щодо дітей. Нерідко особа, що постраждала від газлайтингу, страждає серйозними психологічними і емоційними проблемами. Газлайтерами можуть бути: батьки, які заперечують факти фізичного або емоційного насильства над дитиною; родичі, які звинувачують жертву інцесту в божевільлі; чоловік, який вважає будь-які сльози і невдоволення дружини проявами циклічних процесів у жіночому організмі або депресії і відмовляється від обговорення конфліктних ситуацій; дружина, яка вважає втому і апатичність чоловіка лінню, і не бажає прислухатися до нього.

IV. **Економічне насильство** – це вилучення або обмеження коштів; контроль надходжень і фінансових витрат. Проявляється у суворому та принизливому контролі над фінансовими та іншими ресурсами сім'ї, наприклад:

- виділення постраждалій особі грошей на «утримання» та контроль за її витратами з вимогою докладно звітувати;
- вимагання коштів та інших ресурсів у постраждалої особи;
- примус постраждалої особи до жебракування;
- навмисна розтрата фінансових коштів сім'ї;
- відмова кривдника працювати та примус до праці інших членів сім'ї (експлуатація праці);
- заборона працювати або вчитися;
- відмова або перешкоджання наданню медичної допомоги.

До економічного насильства відноситься також **заборона на отримання освіти та/або працевлаштування (або примус до працевлаштування у певному конкретному місці чи на певній посаді)**.

Варто зауважити, що важливо відрізнити конфлікти та сварки в сім'ї від насильства. Адже в конфліктних ситуаціях учасники знаходяться у відносно рівній позиції, незважаючи на те, що конфлікт може супроводжуватись бурхливими емоціями, криками тощо. Домашнє насильство відрізняється від конфлікту тим, що в ньому не існує рівності – кривдник завжди прагне пригнічувати іншу особу.³⁶

Усі форми та прояви домашнього насильства мають певну системність та циклічність, яка полягає у скоєні насильницького акту, за яким настає етап примирення, коли кривдник прагне продемонструвати свою готовність спокутувати провину, понести покарання. Після цього кривдник позбавляється почуття провини, і далі настає спокійний період у стосунках. Однак головну причину насильства не вирішено, тому через деякий час знову виникає напруга, кривдник створює подібні ситуації, коли можна вчинити насильство, після чого відбувається знову акт домашнього насильства. **Варто пам'ятати**, що кожний новий цикл насильства відрізняється від попереднього посиленням жорстокості кривдника, використанням інших форм та проявів насильства. Тобто насильство з плином часу посилюється і стає все більш небезпечним для постраждалої особи.

2.3. Чинники домашнього насильства

Чинники – це умови, значущі обставини, які сприяють виникненню та розвитку того чи іншого процесу, визначають його сутність та основну спрямованість. Виникнення домашнього насильства можна пояснити взаємодією низки основних груп чинників: політичних, правових, соціальних, економічних, культурних.

У реальному житті всі ці чинники тісно переплітаються один з одним: низькі соціальні стандарти, економічні негаразди, високий рівень безробіття, алкоголізація суспільства, правовий нігілізм та збройний конфлікт на сході України, який одночасно підняв поріг терпимості насильства серед місцевого населення. Постійний стрес, відсутність можливостей пройти психологічну реабілітацію піднімає рівень загальної тривоги, напруження та стресу як індивіда так і суспільства в цілому, що, відповідно, впливає на погіршення ситуації з домашнім насильством.

У переліку соціально-правових факторів, що впливають на рівень домашнього насильства, можна визначити наступні:

- складність практики правозастосування, зокрема, неоднозначне трактування та хибне розуміння права громадян на недоторканність приватного життя, особисту та сімейну таємницю, закріплених у Конституції, що обмежує можливість вчасно встановити факт насильства та здійснити втручання;
- недостатня ефективність превентивної політики держави щодо домашнього насильства;
- низька правова грамотність населення та недостатня проінформованість щодо власних прав.

Соціально та культурно обумовленими чинниками домашнього насильства є:

- відсутність у суспільній свідомості чіткої негативної оцінки насильства, відносна терпимість соціуму до проявів домашнього насильства. Культура переповнена твердженнями та стереотипами, що існують обставини, за яких насильство може бути цілком прийнятним;
- демонстрація у ЗМІ різних форм насильства як припустимої форми розв'язання міжособистісних конфліктів та/чи утвердження власного авторитету;
- протягом всієї історії людства сила та контроль ідеалізуються, що відображається в історичних книгах, фільмах, літературі та сімейних історіях. Дітей часто вчать тому, що сильна людина, яка контролює інших, варта захоплення. Тобто поняття як насильство, сила та контроль подаються в суспільстві прийнятними;
- народна творчість через прислів'я, пісні, казки та міфи з дитинства прищеплює жінці жертвовну поведінку.

До соціально-економічних чинників домашнього насильства також відносяться:

- незадовільні житлові умови, перенаселеність житлової площі або відсутність власного житла;
- низький трудовий статус, безробіття або тимчасова зайнятість призводять до низького рівня доходів, внаслідок чого індивід не може задовольнити основні потреби членів сім'ї (це викликає відчуття власної нереалізованості у чоловіка, емоційне напруження, яке він може виплескувати на близьких);
- фінансова залежність одного члену сім'ї від іншого, наприклад: жінки від чоловіка, дискримінація жінок у трудовій сфері тощо;
- психологічний клімат в сім'ї погіршується внаслідок відсутності / недостатності допомоги і від держави, і від громадських організацій, через що сім'я опиняється наодинці з власними проблемами;
- військовий конфлікт і загальна радикалізація суспільства.

Чинники, обумовлені характеристиками сім'ї як динамічної системи

Вивчаючи чинники, що впливають на домашнє насильство, треба звернути увагу на такі важливі фактори як **досвід батьківської сім'ї та тривала віктимізація**.

Досвід батьківської сім'ї може спричинити таке: дитина, яка була свідком насильства та вирішила, що така поведінка є нормою; особи, які в минулому страждали від насильства, вважають його виправданим, якщо можуть ефективно використовувати його для отримання влади та досягнення власних цілей; різний досвід соціалізації хлопців та дівчат. Все це може призвести до передачі сімейного насильства через покоління.

Тривала віктимізація стає причиною того, що люди, постраждалі від насильства, можуть вірити, що засвоєна ними модель насильницької поведінки є єдиною правильною. Люди, що користуються насильством в інших ситуаціях, з великою вірогідністю будуть застосовувати його і в родині. Між рівнем насильства в суспільстві та домашнім насильством існує прямий взаємозв'язок.

Індивідуальні характеристики особистості кривдника, які можуть сприяти домашньому насильству:

- особливості характеру як ригідність, схильність домінувати, тривожність, роздратованість, низька самооцінка, імпульсивність, залежність, низький рівень емпатії та відкритості, низька стресостійкість, емоційна лабільність, агресивність, замкнутість, підозрілість і проблеми самоідентифікації;
- неадекватні очікування щодо інших членів сім'ї, негативне ставлення до соціального оточення, що викликає у особи почуття незадоволеності, нещасливості;

- низький рівень соціальних навичок, наприклад, невміння розв'язувати конфлікти, вести переговори, просити допомоги в інших, справлятися зі стресом тощо;
- психічне здоров'я кривдника як знервованість, депресивність, схильність до суїцидів, психопатологічні відхилення;
- знижений рівень інтелекту та емоційна нечутливість кривдника;
- проблеми зі здоров'ям.

Наведені характеристики особи, схильної до вчинення домашнього насильства, означають, що будь-яка людина, опинившись поруч із кривдником, потенційно має шанс викликати в нього невдоволення та сплеск агресії, оскільки неможливо передбачити всі незначні дрібниці, які можуть виявитись тригерами для негативної реакції. Фактично будь-яка дія може бути оцінена кривдником як «провокація», яка потребує «покарання» або «навчання правильній поведінці», і саме цим виправдовуються насильницькі дії. Саме тому ані жертвам домашнього тирана не варто звинувачувати себе в поведінці свого кривдника, ані тим більше надавачі послуг не мають шукати пояснення у діях постраждалих осіб.

Діти можуть частіше страждати від домашнього насильства у таких випадках (хоча є й інші чинники):

- якщо дитина в сім'ї небажана;
- якщо дитина, народилась у родині після втрати батьками попередньої дитини;
- якщо вагітність та народження дитини були дуже складними для матері;
- якщо дитина живе в багатодітній сім'ї, де різниця між народженнями дітей були невеликими (приблизно рік)³⁷.

Окремо варто зазначити про вплив **фактору алкоголізації, алкогольної або наркотичної залежності кривдника** на виникнення насильства в сім'ї:

- 1) **більшість винних в насильстві зловживають алкоголем (більше 50%), або є споживачами наркотичних речовин;**
- 2) алкоголь посилює почуття власної могутності та величі («коли він п'є, він хоробрий»), люди зі зниженою самооцінкою часто зловживають алкоголем та наркотиками;

³⁷ Айдукович Д., Парамджит Т. В помощь детям: психологическая помощь в экстремальных ситуациях. Загреб: Общество психологической помощи, 1999 р.

- 3) кривдники схильні використовувати алкоголь як самолікування для зниження внутрішнього напруження, яке є для них типовим;
- 4) вживання алкоголю провокує виникнення почуття ревності, що підвищує вірогідність вибуху насилля. Поведінка партнера хибно інтерпретується як провокація та флірт;
- 5) агресори найчастіше пояснюють власну жорстоку поведінку алкогольним сп'янінням, але це їх не виправдовує.

Зловживання алкоголем – це є не причиною насильства тому, оскільки насильство – це надбана поведінка і, відповідно, її можна змінити та контролювати. Багато агресорів вдаються до насильства і в стані тверезості. Деякі люди продовжують бути жорстокими після відмови від вживання алкоголю. Зловживання алкоголем порушує механізми поведінкового самоконтролю, негативно впливає на логіку та послідовність мислення і, як підсумок, підвищує вірогідність насильства.

У цілому, **ризик домашнього насильства** зростає в сім'ях, де існують проблеми взаємостосунків, наприклад:

- подружні проблеми (сексуальна незадоволеність, відсутність або недостатність емоційної підтримки й ін.).
- особи, які зазнавали або бачили в дитинстві насильство, схильні до нього у спілкуванні з іншими членами сім'ї та зі своїми дітьми.
- проблеми батьківсько-дитячих взаємин: в сім'ях, де батьки схильні до надмірних та невизначених вимог, до гіперопіки та гіперпротекції щодо дітей.
- емоційна та фізична ізоляція сім'ї: відсутність або нестача соціальних контактів, підтримки.
- конфліктні або насильницькі стосунки між членами сім'ї: в сім'ях, де дорослі члени родини схильні вдаватися до насильства для розв'язання конфліктних ситуацій між собою, вони схильні використовувати насилля і задля поневолення дітей.
- багатодітні та неповні сім'ї мають більше передумов для переживання стресу (більш складне матеріальне становище, дефіцит вільного часу для спілкування та ін.)³⁸.

Необхідно наголосити, що кожна людина має власні, притаманні тільки їй особливості характеру, поведінки, зовнішності, здоров'я, до того ж кожна людина має право на свободу та безпеку. Тому нема й не може бути жодних аргументів та пояснень, які виправдовували б жорстокість та насильство до будь-кого, зокрема щодо членів власної родини.

³⁸ Сушик Н. Сутність, види, фактори виникнення насильства над дітьми в сім'ї // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Дитинство без насилля: суспільство, школа і сім'я на захисті прав дітей», м. Тернопіль, 29-30 квітня 2014 р.

2.4. Психологічні особливості особи, яка пережила (переживає) насильство

Аналіз статистичних даних правоохоронних органів щодо вчинення насильницьких дій у сім'ї підтверджує загально відомий факт, що більшість потерпілих – це жінки, неповнолітні діти, зокрема дівчата, рідше чоловіки. Практично не існує такої сім'ї, де б жінка або ж дитина не стикалися з чоловічою або ж батьківською нестриманістю й агресивністю.

Насильство стосовно жінок є однією із головних причин смерті та інвалідності серед жінок репродуктивного віку, адже люба його форма впливає на дівчинку чи жінку на всіх етапах її життя.

2.4.1. Жінки

За матеріалами статистичних даних простежується закономірність, що значний рівень насильства припадає на жінок репродуктивного віку. Та навіть коли жінки мають діло із насиллям, вони не завжди його ідентифікують. Отже, не буде помилкою стверджувати, що насправді від насильства жінки страждають набагато частіше, ніж вони це усвідомлюють самі³⁹.

Досліджено, що жінки по різному реагують на прояви насильства в сім'ях залежно від місця проживання:

- жінки, які проживають у містах, частіше сприймають некоректну поведінку чоловіків у сім'ї як неприпустиме ставлення до себе та визнають її насильницькою.
- жінкам сільської місцевості притаманно приховувати сімейні негаразди.

- Нерозуміння і недостатнє усвідомлення постраждалою того, що вона втягнута в примусові, насильницькі стосунки, обмежує її можливості отримати допомогу, переосмислити своє життя і змінити його на краще. Постраждала особа звикає і адаптується до ситуації насильства, починає сприймати її як «нормальну», «звичайну».
- Образи, чіпляння, приниження, побиття руйнують особистість постраждалої особи, вони викликають пригніченість, почуття безсилля, а також можуть стати причиною самогубства.

Жінки, які постійно піддаються насильству, зазвичай:

- мають помітно занижену самооцінку, неспокійні та невпевнені в собі;
- завжди виправдовуються, постійно відчують себе винними;

³⁸ Мустафаєв Г. Соціально-психологічна характеристика осіб, які зазнають насильство в сім'ї. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://fundacia.org.ua>

- більшість жінок, які опинилися в такій ситуації, схильні вірити в те, що їм ніхто не може допомогти;
- пониження сприймають як належне покарання за свою нібито «халатність»;
- вважають, що підлегле становище жінки є цілком нормальним лише в сім'ї між чоловіком і дружиною, але і в суспільстві в цілому.

Згодом, **постраждала може перестати довіряти сама собі:**

- через рівень недовіри може ставити під сумнів власне психічне здоров'я;
- втрата здатності розслабитися – особа весь час очікує на пастку, якусь неприємність;
- наявність характерно депресивного світосприйняття;
- їй важко приймати самостійні рішення, робити логічні висновки.

За таких умов самостійне «розпізнавання» жінкою характеру усталених відносин, усвідомлення себе як постраждалої, а потім поступова зміна власного життя в цілому часто стає неможливим, а тому необхідним є втручання фахівців.

Жінкам, які постраждали від домашнього насильства, притаманні такі риси:

- пасивно-споглядальна позиція;
- почуття страху, тривожність;
- терплячість, що доходить до жертвності;
- ригідність життєвих установок;
- низька самооцінка;
- невпевненість у собі;
- відчуття залежності від чоловіка;
- підвищена збудливість, неврівноваженість, яка може виявлятися у підвищеній емоційності, вразливості або неадекватних реакціях, агресивності;
- розвинені невротичні механізми психологічного захисту;
- схильність до стереотипної поведінки, регресу;
- знижена здатність до конструктивних дій.

У жінок, постраждалих від домашнього насильства, як правило, спостерігається **низький рівень самоусвідомлення:**

- вони погано усвідомлюють себе як особистість, втратили власне «Я»;
- не орієнтуються у своїх потребах і бажаннях;
- мають виражену схильність до віктимізації та самозвинувачення, яка базується на негативному досвіді власного дитинства.

Від домашнього насильства може страждати будь-яка жінка з будь-яким рівнем освіти та національності, чи статків. Однак, частіше стають відоми-

ми випадки, де від домашнього насильства страждають **особистості, що мають невисокий освітній та культурний рівень.**

Жінки, які не погоджуються миритися з будь-якими проявами насильства стосовно себе, для яких неприпустимими є навіть психологічний тиск, образи та пригноблення швидше наважуються на радикальні зміни власного життя. Вони мають більше шансів розірвати цикл насильства. Згідно з опитуванням таких жінок, серед названих ними причин розірвання шлюбу були вказані, насамперед, «неввічливість та жорстокість у взаємовідносинах», «психологічна несумісність подружжя».

Доведено, що в жінок, які потерпають від домашнього насильства, відбувається формування певних реакцій на травматичні ситуації, що складають основу для низки розладів здоров'я та ускладнень. Серед них виділяють явище набутої безпорадності, **«синдром побитої жінки»**, віктимізацію.

Набута безпорадність – особливість поведінки, що розвивається при систематичному негативному впливі, уникнути якого неможливо. Явище набутої безпорадності в постраждалих від насильства проявляється у формуванні певних переконань, які раціоналізують їх власну поведінку та поведінку кривдника. При одиничних епізодах насильства вони висловлюють протест проти дій насильника. Але, оскільки кривдник не реагує на ці зауваження, у жінки виникає відчуття безпорадності, марності спроб виходу із ситуації («краще не провокувати»). Жінка пристосовується до патологічної ситуації, змінюється її ставлення до себе. Поступово свій гнів, який мусила би скерувати проти чоловіка, вона направляє проти самої себе. Незалежно від об'єктивної реальності жінка впевнена, що змінити ситуацію власними активними діями неможливо, і що не має впливу на ситуацію. Почуття безпорадності має негативний і деструктивний вплив на здатність особистості до розв'язання проблем взагалі.

«Синдром побитої жінки» – це психологічний стан жінки коли вона постійно перебуває в ситуації насильства. Кожного разу проходячи коло насильства, жінка перестає вірити в те, що вона може щось змінити.

2.4.2. Діти

Неможливо не зазначити, що **насильство в сім'ї, спрямоване проти жінки, має руйнівний вплив на фізичний, моральний, психологічний стан дітей**, які виховуються у такій родині. **Діти також можуть бути втягнуті в домашнє насильство по різному:**

- діти звертаються за допомогою до людей поза межами сім'ї, коли побоюються за безпеку своїх матерів або інших родичів;
- чоловіки використовують дітей як засіб контролю поведінки жінок;
- діти намагаються захистити своїх матерів, бабусь або сестер від знущання.

Існує велика ймовірність того, що діти, які спостерігали за насильством у сім'ї, можуть переносити цей негативний досвід у власне доросле життя:

- дівчата можуть пасивно сприймати агресію в будь-якій формі щодо себе;
- хлопчики, засвоївши приклад батьківської поведінки, застосовувати насильство стосовно інших.

До набутих рис характеру дітей, які потерпають від насильства, належать:

- занижена самооцінка;
- невпевненість;
- несформовані вольові якості;
- підвищена тривожність, страх;
- агресія, як компенсаторний механізм;
- прагнення діяти всупереч вимогам;
- пасивна позиція;
- боязкість;
- замкненість;
- підпорядкованість, залежна позиція;
- підвищена сугестивність;
- піддатливість до навіювання.

Як правило, діти, що не мають жодних прав у своїй родині, часто перебувають у стані фрустрації через неможливість задовольнити власні базові потреби (*найчастіше це потреби в емоційному прийнятті, самоствердженні*). Поступово в таких дітей формується:

- низька самоповага;
- жертвовність;
- почуття провини;
- соромливість за розлад у родині;
- відповідальність за сп'янілих батьків.

Справді, відомо, що у випадку сімейних негараздів, конфліктів, розлучень у дитини часто формується комплекс провини: вона вважає, що ці негативні події відбуваються через неї, через те, що вона не досить хороша, слухняна.

Залежно від віку та своїх особистісних ресурсів дитина може змиритися із своїм безправним становищем або ж протистояти батьківському деспотизму.

У першому випадку прийняття ролі маленького та безпомічного, з котрим можна вчинити все що завгодно, призводить до формування

- пасивності;
- песимістичності;
- байдужості;
- зневіри.

Такі діти намагаються догоджати в усьому, аби мінімізувати конфлікти та сварки у своєму близькому оточенні. В іншому випадку вони чинять опір насильству в сім'ї, і це часто призводить до ескалації насильства, більшої жорстокості з боку кривдника.

Серед **біологічних факторів, що можуть спричинити насильницькі дії** щодо дітей, можна виокремити певні особливості їх розвитку. Як правило, це діти з:

- підвищеною збудливістю;
- розладом дефіциту уваги та гіперактивності;
- особливостями фізичного чи психічного розвитку.

Усі інші перелічені раніше риси можна віднести швидше до набутих, зумовлених ставленням батьків до дитини, насамперед, емоційним прийняттям або неприйняттям, підходами до виховання дітей, в яких відображаються сімейні цінності, авторитарні чи демократичні тенденції у вихованні, загальний характер сімейної взаємодії (розподіл сімейних ролей, способи комунікації, способи поведінки у конфліктних ситуаціях тощо).

Насильство стосовно дітей може нанести їм фізичну або емоційну шкоду різного ступеня, що так само може призвести до серйозної травми або навіть до смерті.

2.4.3. Чоловіки

Визначаючи **індивідуально-психологічні особливості чоловіків, постраждалих від домашнього насильства**, треба зауважити, що ці риси багато в чому збігаються з рисами, якими характеризують і постраждалих жінок, а саме:

- занижена самооцінка;
- невпевненість у собі;
- тривожність;
- залежність;
- внутрішня агресивність;
- втрата власного «Я»;
- втрата орієнтирів;
- низька повага до себе та інших.

Окремо треба зазначити випадки, коли жінка вдається до психологічного й економічного тиску, а то й фізичної сили щодо чоловіка, схильного до зловживання алкоголем, психоактивними речовинами або такого, що має інші залежності.

У кінцевому підсумку, більшість постраждалих від домашнього насильства відчують себе емоційно залежними від кривдника, вважають у всьому винними лише себе і не звертаються за допомогою. Постраждала особа – це часто людина, яка сприймає акт насилля щодо неї як спосіб отримання уваги, любові через страждання. Постраждалі мають проблеми із виставленням

власних меж, кордонів, не вмiють їх відстоювати, в їхній простір можна втрутитися безкарно. Їхніми характерними рисами є сором, проблеми з відчуттям самоцінності.

Насильство в сім'ях завжди завдає шкоди фізичному та психічному здоров'ю членів родини над якими вчинено насилля. Незалежно від форми домашнього насильства (фізичного, психологічного, економічного, сексуального) у постраждалої особи відбуваються негативні психологічні зміни: «набута безпорадність», «синдром побитої людини».

Найчастіше постраждалі сприймають ситуацію домашнього насильства як «нормальну», або з певних причин замовчують цей факт, приховують. Така «невидимість» об'єктивної картини проблеми насильства в сім'ї вказує, передусім, на відсутність достовірної і повної статистики щодо питання.

Очевидно, що яким би не було пояснення явища домашнього насильства, в якій би формі воно не відбувалось, воно має негативні наслідки як для постраждалої особи, так і для інституту сім'ї в цілому.

2.5. Міжнародні стандарти у сфері запобігання та протидії домашньому насильству

Із позицій системної сімейної психотерапії жорстоке поведіння у сім'ї показник дисфункціональності сімейної системи, структурна ознака порушення внутрішньосімейних відносин, спроба неадекватними засобами стабілізувати сімейну систему (наприклад, насильство може застосовуватися як метод боротьби за контроль, порядок тощо). І якщо наявні проблеми внутрішньосімейних відносин (спочатку не пов'язані з насильством) не усунути, то насильство стає або хронічним, або циклічним.

Хто ж такі кривдники? Не існує єдиної формули, за якою можна створити портрет людини, яка вчиняє насильство чи страждає від насильства. Але є певні тенденції, особливо, якщо ми говоримо про насильство, яке відбувається циклічно та має хронічний характер.

Існує припущення, що особа, яка зазнала насильство в дитячому віці, в дорослому може або надалі потерпати від нього, або його вчиняти. Деякі кривдники, які самі страждали від фізичного чи сексуального насильства чи недбалого ставлення батьків, мали проблеми із психічним здоров'ям. Вказані фактори можуть породжувати різноманітні моделі насильницької поведінки, але це в жодному разі не може слугувати виправданням насильства.

Кривдником найчастіше стає людина, яка:

- **Сама пережила насильство.** Походження (із великою імовірністю, але не обов'язково) з родини, в якій стосунки будувались на насильницьких засадах. Так, багато чоловіків, схильних до домашнього насильства або були свідками постійного побиття чи приниження

матері або самі страждали від насильства або байдужості з боку батьків.

- **Має занижену самооцінку.** Незалежно від можливої об'єктивної успішності, можлива поведінка, що спрямована на підвищення самооцінки через інших осіб, або дисгармонійна самооцінка: низька в одних сферах і висока в інших. Такі чоловіки нездатні прийняти себе такими, якими вони є з власними перевагами та недоліками, а тому намагаються поводити себе відповідно до сценарію абстрактного «справжнього чоловіка», який є агресивним, грубим, жорстким, демонструє силу, низьку емоційність тощо.
- **Прагне контролю, домінування.** Високий рівень потреби у владі, встановленні тотального контролю над подіями та пануванні над людьми, але контроль не пов'язується із самоконтролем, а власна жорстокість (зокрема до дітей та домашніх тварин) декларується як необхідність доведення «своєї чоловічої гідності». Насильство часто стає інструментом встановлення влади і неадекватного самоствердження. У момент, коли людина вдається до насильства, вона відчуває всю повноту своєї влади (хоча б «тут і зараз») над іншим. Під самоствердженням розуміють бажання підвищити свою самооцінку, рівень самоповаги, заявити про почуття власної гідності, значущості своєї особистості для інших. Таким чином, агресивні та насильницькі дії можуть стати для людини засобом подолання своїх внутрішніх психологічних проблем, невпевненості, слабкості.
- **Має низький контроль власних емоцій.** Нерозвиненість емоційної сфери при слабкому самоконтролі та високій схильності до сплесків гніву. Загалом, гнів є емоцією, яка проявляється найчастіше, а всі інші вважаються тими, що «не гідні справжнього чоловіка».
- **Ставить свої цінності та упередження вище за інших, нав'язує їх.** Впевненість у «природній», «генетичній» перевазі чоловіка над жінкою, стійке дотримання традиційних уявлень про розподіл соціальних та сімейних ролей, гіперрольова («надчоловіча») поведінка.
- **Не може висловити свої потреби та зрозуміти потреби іншої особи.**

Пов'язувати успіхи та невдачі із зовнішніми факторами, мати схильність звинувачувати у своїх невдачах інших осіб або списувати на несприятливий збіг обставин (зокрема, для виправдання насильства над дружиною використовується аргумент провини самої жінки, впливу алкоголю, наявності проблем на роботі тощо, але аж ніяк не власними особистісними рисами та/або проблемами). Фактично, чоловік, схильний до сімейного насильства, власноруч створює ситуацію самоізоляції, але не може собі в цьому зізнатись для того, щоб не руйнувати власний образ «Я». Такі чоловіки недовірливі до інших, уникають розмов про себе та власні

- проблеми, мають низький рівень емпатії, не вміють приймати допомогу та підтримку, обговорювати особистісні проблеми з іншими.
- **Применює свою агресивну поведінку як у власних, так і в чужих очах** (подібно до того, як хворі на алкоголізм чи наркоманію схильні доводити оточенню відсутність у них залежності від спиртного чи наркотиків). Варто зазначити, що така поведінка є не брехнею, а своєрідним самозапереченням, способом психологічного захисту та збереження позитивного уявлення про себе. Кривднику досить складно визнати факт насильства, він усіляко намагається ігнорувати реальність насильства – його повторюваність, частоту скоєння, серйозність, наслідки. Він заперечує факти насильства, стверджує, що нічого не сталося.
 - **Має схильність до побудови залежних стосунків і страх втратити жінку.** Цей страх трансформується у власницьке ставлення до дружини та дітей, що пояснюється як демонстрація «справжньої любові» (наприклад, патологічні ревності, намагання ізолювати членів родини від будь-яких занять поза сімейних, обмеження кола їхніх друзів та спілкування з іншими людьми, застосування фізичної сили як «способу виховання поваги до себе» тощо). Фактично близькі у такому становищі позиції, коли вони мають повністю підкорятись чоловікові, щоб довести свою любов до нього, а найменші прояви особистісної незалежності (навіть у вигляді нової зачіски або незвично приготовленої страви) сприймаються як спроба замаху на «чоловічу гідність» на «позицію голови сім'ї» або «зневага до батька».
 - **Має низький рівень усвідомлення того, що агресивне поводження може мати серйозні наслідки для життя та здоров'я інших людей.** Як наслідок, недовіра до скарг близьких людей на хвороби, біль, травми, погане фізичне почуття, а також заперечення можливості психологічного травмування, емоційних розладів, які розглядаються як «жіночі балачки», що не гідні уваги.

Часто кривдник сприймає свої дії як єдино правильний спосіб комунікації – лише так його чують, поважають, бояться. Найчастіше кривдник постійно просить вибачення, шкодує за вчинені дії, робить подарунки – його/її вибачають, а далі знову може все повторитись.

Дослідивши проблему домашнього насильства варто зазначити, що **насильство вчиняють досить різні люди.**

- Кривдником може бути особа будь-якого віку, статі, соціально-економічного статусу, раси, етнічного походження, професії, рівня освіти чи віросповідання. Від підлітків і до професорів коледжу, фермерів, консультантів, електриків, працівників органів внутрішніх справ, лікарів, клерків, суддів, відомих людей.
- Кривдники можуть бути приязними, люб'язними, особливо в соціумі – на роботі, у компанії друзів тощо.

- Особи, які практикують насильство в сім'ї, відрізняються моделями вчинення насильства та рівнем небезпечності поведінки. Поведінкові моделі насильства можуть бути різними: від психологічного тиску та погроз до фізичного або сексуального насильства.
- Існує частина кривдників, які страждають на психічні захворювання (депресія, посттравматичні стресові розлади), мають психопатологію, але їх відсоток відносно невеликий – найчастіше особи із ментальними проблемами стають жертвами насильницьких дій.

У дослідженнях вказано, що **контингент осіб, які вчиняють насильницькі дії, абсолютно неоднорідний, але в них є спільні психологічні риси**, як-от:

- емоційна холодність і бездушність;
- невміння співпереживати і поставити себе на місце іншого;
- крайня чутливість до небажаних зовнішніх впливів і вразливість;
- агресивність;
- жорстокість;
- підвищена тривожність і страх;
- невміння контролювати свої вчинки і стримувати емоції.

Кривдники – це, здебільшого, особистості, які:

- ригідні;
- злопам'ятні (небажані емоції, немов застряють в них, вони довго, іноді все життя, зберігають старі, які були в дитинстві, образи навіть коли причини, що їх викликали, давно зникли);
- не здатні долати свої внутрішні проблеми і відповідні їм переживання, особливо якщо вони болісні тільки на психологічному рівні, без зовнішніх фізичних дій, без зміни зовнішнього фізичного середовища.

Кривдник не усвідомлює таких видів власної поведінки:

- окремі випадки, які не підпадають під його внутрішнє «визначення» насильства (штовхання, обмеження у пересуванні, блокування та кидання чимось);
- сексуальне зловживання чи сексуальне насильство – вони вважають його чимось неприйнятним домашньому насильству;
- жорстоке поводження з дітьми;
- нефізичну насильницьку поведінку.

Кривдники найчастіше визнають тільки те насильство, яке стало публічним, спричинило заведення кримінальної справи!

Окремої уваги заслуговує **особистість пасивного агресора**. Головна особливість пасивного агресора – пригнічення гніву, яке, здебільшого, не

усвідомлюється через те, що в дитинстві їхньому гніву не було «легального» місця. Гнів таких осіб не приймали, його агресивно забороняли або «з великої любові», викликаючи почуття провини за будь-який прояв злості. Вони часто чули, що «чемні діти такого не роблять», а мама, тато, дідусь, бабуся, вчителі чи інші важливі для дитини дорослі демонстрували своєю мімікою та поведінкою, що люблять і приймають вони тільки слухняних, спокійних, добрих, безвідмовних, розважливих дітей, а не розбишак і забіяк. Утім, гнів – це одна з тих базових емоцій, яка мусить вийти назовні. Ось він і знаходить неочевидні, витончені, інфантильні, часом навіть підступні способи проявити себе. Страждають від цього і ті, хто проявляє свій гнів у пасивний спосіб, і ті, на кого така форма гніву спрямована.

Серед рис пасивного агресора можна відзначити такі:

- не говорять «ні» та «не хочу» прямо;
- саботують і прокрастинують;
- уникають прямої конфронтації та бояться відкритих конфліктів;
- схильні підлаштовуватись під інших і змінювати точку зору залежно від ситуації;
- не зізнаються, що насправді відчувають і надають перевагу «грі в мовчанку»;
- маніпулюють і провокують;
- роблять неприємність та обговорюють інших за спиною;
- критикують і засуджують;
- вміють жартувати з іронією та сарказмом;
- перекладають відповідальність і мають звичку звинувачувати інших людей, обставини тощо.

Поведінка пасивного кривдника не має явних та помітних ознак насильства, але несе за собою не менш руйнівні наслідки для постраждалого.

Отже, домашнє насильство – явище, що впливає з дій і поведінки однієї людини стосовно іншої, чиниться в родині. Намагаючись виправдати власні дії, домашні кривдники декларують свої наміри як позитивні, хоча фактично вони зовсім інші. Кривдникові притаманні особистісні риси як-от: дефектний «Я» образ, неадекватна самооцінка та велика потреба у владі.

Суть насильства полягає в порушенні насамперед особистих прав і свобод конкретної людини. Кожна людина має свої права, але домашні кривдники диктують постраждалим свою волю і свої правила.

Дії кривдника можуть бути небезпечними та призвести до летального випадку!

Розділ 3. **МОБІЛЬНА БРИГАДА** **СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ**

3.1. Що таке мобільна бригада. Мета та її основні завдання

Мобільна бригада соціально-психологічної допомоги (далі – мобільна бригада) – це спеціально утворене об’єднання спеціалістів (практичного психолога, соціального працівника), які надають екстрену та планову соціально-психологічну допомогу постраждалим (у т.ч. особам до 18 років) від домашнього насильства та насильства за ознакою статі, шляхом безпосереднього втручання та перенаправлення за потреби до інших фахівців. Надання послуг здійснюється під час виїздів на випадки в спеціально організованому транспорті або у спеціально відведеному/адаптованому приміщенні на базі суб’єктів взаємодії, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі.

Мобільна бригада є однією із спеціалізованих служб підтримки осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі.

Термін «мобільна бригада» пішов від прямого значення цього слова, а саме, що вона має бути мобільною, рухливою, швидко реагувати, складатися із професійних фахівців, які є високоосвіченими професіоналами з питань надання соціально-психологічної допомоги та заходів у сфері запобігання та протидії насильству.

З ЯКОЮ МЕТОЮ СТВОРЮЄТЬСЯ МОБІЛЬНА БРИГАДА?

Мобільна бригада утворюється для надання соціально-психологічної допомоги постраждалим особам, зокрема соціальних послуг з:

- консультування;
- кризового та екстреного втручання;
- соціальної профілактики відповідно до їхніх потреб.

Сутність такої бригади полягає у її мобільності. Через ефективне та швидке реагування послуга наближається до постраждалої особи, що дає можливість вчасно виявити випадок насильства, надати соціально-психологічну допомогу тим, хто її потребує та перенаправити до інших служб, якщо в цьому є необхідність.

Питання щодо надання соціальних послуг постраждалим особам регулюються *установчими документами відповідно до стандартів надання соціальних послуг постраждалим особам, які затверджуються* Міністерством соціальної політики.

Основними завданнями мобільної бригади є:

- надання психологічної допомоги постраждалим особам;
- реагування та надання не пізніше ніж протягом однієї доби соціально-психологічної допомоги постраждалим особам, які потребують термінової допомоги, зокрема методом кризового та екстреного втручання;
- інформування постраждалих осіб щодо послуг (медичних, соціальних, психологічних, правових тощо), які вони можуть отримати для подолання наслідків насильства, та щодо надавачів таких послуг, зокрема про інші загальні або спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб;
- роз'яснення постраждалим особам їх прав, визначених законом, можливостей отримання допомоги від суб'єктів та доцільності її отримання;
- провадження інформаційно-просвітницької діяльності (зокрема розповсюдження серед населення відповідних інформаційних матеріалів) щодо форм, проявів і наслідків насильства, формування нетерпимого ставлення громадян до цих явищ, а також щодо заходів у сфері запобігання та протидії насильству.

ХТО МОЖЕ СТВОРИТИ МОБІЛЬНУ БРИГАДУ?

Передусім, варто провести картування щодо потреби мешканців громади/населеного пункту/території в цій послугі, проаналізувати кількісні та якісні дані щодо сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, визначити, через які саме обставини вони опинилися в кризі, та вивчити чинну практику суб'єктів взаємодії, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі.

Визначення потреб у створенні мобільної бригади, яка б реагувала на випадки насильства та надавала соціально-психологічну допомогу, а також забезпечити її створення, функціонування та контроль діяльності мобільної бригади, *має здійснюватися місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, зокрема об'єднаними територіальними громадами.*

ДЕ МОЖНА СТВОРИТИ МОБІЛЬНУ БРИГАДУ?

Мобільну бригаду можна створити при центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, а також інших загальних або спеціалізованих службах підтримки постраждалих осіб. Бригада є їх структурним підрозділом або об'єднанням фахівців різних суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії насильству.

Також до її утворення і забезпечення у функціонуванні та ефективній діяльності можуть долучатися підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, різні громадські об'єднання, міжнародні організації, іноземні неурядові організації, фізичні особи-підприємці, які відповідають критеріям діяльності суб'єктів, що надають соціальні послуги.

НА ПІДСТАВІ ЯКИХ ДОКУМЕНТІВ СТВОРЮЄТЬСЯ МОБІЛЬНА БРИГАДА?

Бригади утворюються на основі типових положень про окремі види спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб, затверджених Кабінетом Міністрів України. Так, мобільна бригада діє на підставі положення, яке розробляється на основі *Типового Положення про мобільну бригаду соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 654* і затверджується її засновником, тобто центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді або іншою загальною або спеціалізованою службою підтримки постраждалих осіб, при якій утворена мобільна бригада.

Положення про мобільну бригаду має містити:

- порядок роботи мобільної бригади;
- протокол безпеки роботи працівників мобільної бригади;
- форму первинного оцінювання випадку домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі;
- план заходів щодо безпеки постраждалої особи за формами, визначеними Мінсоцполітики.

Наказом засновника мобільної бригади одночасно визначається увесь склад мобільної бригади та визначається керівник мобільної бригади.

ЗА ЯКИЙ РАХУНОК СТВОРЮЄТЬСЯ МОБІЛЬНА БРИГАДА?

За рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, коштів підприємств, установ, організацій, професійних спілок, добровільних внесків юридичних і фізичних осіб, інших джерел, не заборонених законодавством, наприклад, за рахунок реалізації проектів, грантів.

3.2. Склад мобільної бригади та зміст її діяльності

Мобільна бригада складається із фахівців психології та соціальної роботи (психолог, фахівець соціальної роботи), які пройшли відповідне навчання з питань надання соціально-психологічної допомоги постраждалим від насильства. Її можна створити із штатних працівників засновника або фахівців різних суб'єктів як залучених спеціалістів. Варто врахувати специфіку надання соціально-психологічної допомоги та роботу з насильством, не треба перевантажувати наявних фахівців додатковими обов'язками, а розширити штат працівників на кількість членів мобільної бригади.

Чисельність членів мобільної бригади може становити як три спеціалісти (два психологи та один фахівець соціальної роботи), так і дві особи (один фахівець у сфері психології та один у сфері соціальної роботи). Такий склад обумовлений необхідністю надавати соціально-психологічну до-

помогу декільком постраждалим від насильства одночасно під час виїзду, а також заради безпеки спеціалістів, якщо присутній кривдник.

До уваги! Мобільна бригада не може створюватися та складатися з одного спеціаліста! В її складі має бути щонайменше дві особи (відповідно до п.12. Типового положення про мобільну бригаду соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 654)

Один із членів мобільної бригади виконує функцію керівника мобільної бригади та відповідає за організацію виїздів і надання допомоги постраждалим.

Основними завданнями керівника мобільної бригади є:

- організація та координація діяльності мобільної бригади;
- складання графіка планових виїздів і надання консультацій мобільною бригадою;
- контроль за дотриманням виїздів і наданням соціально-психологічних послуг постраждалим особам;
- організація та забезпечення екстрених виїздів не пізніше ніж через три години з моменту отримання повідомлення щодо постраждалих осіб, які потребують термінової допомоги на місці випадку або звернення постраждалої особи у разі вчинення насильства;
- контроль ефективності надання допомоги постраждалим особам;
- планування, координація та забезпечення ефективної взаємодії мобільної бригади із іншими суб'єктами;
- планування, координація та забезпечення супервізії мобільної бригади.

Пересування мобільної бригади може здійснювати водій із штатних працівників засновника (у разі наявності). Якщо відсутній водій та/чи нема авто в засновника можна залучати водія на цивільно-правових засадах для надання послуг з організації та логістично-адміністративного забезпечення виїздів.

Склад мобільної бригади, локація (місце її постійного розташування), територія охоплення, на яку поширюється діяльність мобільної бригади, затверджуються рішенням або наказом засновника, що її створив. У цьому ж документі зазначається і керівник бригади.

Щодо змісту діяльності фахівців бригад, то під час роботи з постраждалими вони надають соціально-психологічну допомогу, забезпечуючи мінімально необхідний обсяг послуг, а саме:

- **Діагностику (оцінювання) психологічного стану постраждалої особи, оцінювання ризиків продовження чи повторного вчинення щодо неї насильства.**

Форму розробляє та затверджує Мінсоцполітики. Її надалі використовують під час виїздів, телефонного та стаціонарного консультування. Оцінювання психологічного стану постраждалої особи та ризиків продовження чи повторного вчинення щодо неї насильства допоможе спеціалісту з'ясувати та визначити, в якому стані постраждала перебуває, чи потребує госпіталізації або кризового втручання, послуг притулку. Первинна діагностика дає спеціалісту можливість визначити чи постраждала особа потребує виїзду мобільної бригади в екстреному форматі, чи вона зможе самостійно звернутися для отримання послуги на місце локації мобільної бригади.

- **Кризове та екстрене втручання⁴⁰ з метою негайного усунення або мінімізації наслідків насильства шляхом виклику екстреної медичної допомоги, уповноваженого підрозділу органу Національної поліції, направлення та/або транспортування до притулку для постраждалих осіб, центру медико-соціальної реабілітації постраждалих осіб тощо.**

Кризова ситуація – це ситуація, в якій з'являються травматичні події, обставини, з яких людина не може вийти, не змінивши їх. Кількість можливих варіантів змінити такі обставини, як правило, незначна, оскільки будь-яка спроба трансформувати обставини звичними способами може призвести до погіршення ситуації, до звуження вікна можливостей та ще більшої обмеженості дій. Соціальна послуга екстреного втручання полягає у забезпеченні якісної, оперативної, короткотривалої допомоги, захисту і підтримки особам, які переживають кризову ситуацію, тобто ситуацію насильства, і не можуть самостійно справитись з нею.

Залежно від особливостей кризової ситуації виділяють три основні види кризового й екстреного втручання, а саме:

- телефонне консультування (за наявності – «гаряча лінія»);
- екстрена допомога;
- короткочасна кризова допомога;
- кризове консультування.

Під час **телефонного консультування** постраждала особа швидко сповіщає про кризову ситуацію, а також має можливість отримати необхідну їй інформацію та консультативну допомогу. Це може бути першим етапом кризового та екстреного втручання. Звернення може надійти анонімно.

Екстрена допомога надається негайно, але не пізніше ніж протягом 24 годин після отримання повідомлення про кризову ситуацію. Основне

⁴⁰ Державний стандарт соціальної послуги кризового та екстреного втручання // Наказ Міністерства соціальної політики України від 01.07.2016 р. № 716 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0990-16>

завдання екстреної допомоги – усунути загрозу чи небезпеку для здоров'я та життя постраждалої особи, надати психологічну підтримку, знизити рівень напруження, викликати уповноважений підрозділ органу Національної поліції, у разі потреби екстрену медичну допомогу.

Короткочасна кризова допомога надається протягом 48 годин після отримання повідомлення про кризову ситуацію та має на меті недопустити кризову ситуацію. Під час короткочасної кризової допомоги постраждалу особу забезпечують психологічною підтримкою, формують стратегії адаптації до стресу, складають план заходів щодо безпеки постраждалих осіб, за потреби забезпечують базові потреби отримувача соціальних послуг.

Кризове консультування спрямоване на визначення психологічних механізмів подолання наслідків кризової ситуації. Надається протягом 24 годин після настання кризи. Така консультація може бути частиною екстреної та короткочасної кризової допомоги або виступати як окремий вид втручання.

За наявності загрози життю чи здоров'ю особи, треба негайно в телефонному режимі повідомити Національну поліцію та службу у справах дітей, у разі загрози життю та здоров'ю дитини, та здійснити екстрене втручання не пізніше ніж протягом однієї доби.

I. Надання психологічної допомоги, зокрема дітям, відповідно до індивідуальних потреб.

У кожному випадку під час роботи із постраждалою особою спеціаліст використовує індивідуальний підхід: проведення діагностики, психологічного консультування та вибору методик психокорекції. Консультування за форматом часу може бути:

- разовим – консультування, яке проводиться у випадках, коли більш тривала робота із особою з явних причин виявляється недоцільною або неможливою, і триває до 45-60 хвилин;
- короткотерміновим – консультування, яке здійснюється упродовж трьох-чотирьох зустрічей, і кожна з консультацій триває до 60 хвилин;
- середньотривалим - консультування, яке здійснюється протягом 10 - 15 зустрічей, і кожна з консультацій триває до 60 хвилин;
- тривалим - консультування, яке проводиться впродовж року і передбачає глибинну психотерапевтичну роботу відповідного спеціаліста.

II. Складання плану заходів щодо безпеки постраждалих осіб.

Такий план заходів розробляється для того, щоб постраждала особа знала куди вона може звернутися за допомогою, кому зателефонувати, що потрібно скласти в «екстрену валізу», що їй потрібно робити, та яким чином діяти у разі виникнення ситуації насильства.

До уваги! Важливо проговорити із постраждалою особою її можливі дії в ситуації насильства та вжити заходів, щоб план безпеки не потрапив на очі кривднику.

III. Консультування з питань, пов'язаних із протидією насильству, зокрема із залученням у разі потреби фахівців інших органів, служб, закладів, установ, організацій.

Під час консультування постраждалу особу можна інформувати щодо послуг (медичних, соціальних, психологічних, правових тощо), які вона може отримати для подолання наслідків насильства, та щодо надавачів таких послуг, зокрема інших загальних або спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб. Надати їй роз'яснення щодо її прав, визначених законом, можливостей отримання допомоги від різних суб'єктів і доцільності її отримання.

У разі потреби до консультування, під час виїздів можуть залучатись й інші фахівці, наприклад, представники Національної поліції України, які нададуть детальну інформацію щодо прав постраждалої особи та можливостей впливу на кривдника. Представники безоплатної правової допомоги проконсультують із юридичних питань. Спеціалісти служб у справах дітей проінформують із питань захисту прав та інтересів постраждалої дитини, чи дитини-кривдника. Представники загальних служб підтримки відповідно до компетенції нададуть соціальні послуги, медичну, соціальну та психологічну допомогу на безоплатній основі.

IV. Надання інформації про найближчі лікувальні заклади, в яких наявні медичні набори термінової пост-контактної профілактики ВІЛ/СНІДу, інфекцій, що передаються статевим шляхом, небажаної вагітності, і сприяння отриманню пост-контактної профілактики протягом 72 годин із моменту небажаного та / або незахищеного сексуального контакту (за потреби).

Така інформація надається постраждалій особі, коли мобільна бригада має підстави вважати, що відбувся небажаний та / або незахищений сексуальний контакт, або коли особа заявляє про те, що такий контакт був. Чим швидше постраждала звернеться за допомогою до медичного закладу, тим більше шансів, що профілактика буде успішною. Недискримінаційний підхід, чутливість до психологічного стану постраждалої та конфіденційність під час надання допомоги є особливою вимогою, яка допоможе запобігти подальшому травмуванню та повторній віктимізації постраждалої. Недотримання цієї вимоги з боку надавачів соціальних послуг може призвести до серйозних, інколи фатальних, наслідків, таких як самогубство жінки через стигматизацію та суспільний осуд.

V. Проведення заходів із соціальної та реабілітаційної підтримки постраждалих осіб.

Наслідки насильства не проходять безслідно й одразу, тому дуже важливо мотивувати постраждалу особу до проходження реабілітаційної підтримки. Її можна організувати як в індивідуальному, так і в груповому форматі. Все залежить від індивідуального підходу та потреб постраждалої особи.

Члени мобільної бригади, за наявності кваліфікованого спеціаліста, можуть вести цю роботу у форматі середньотривалого консультування. У разі відсутності кваліфікованого психолога в мобільній бригаді треба перенаправити постраждалу особу для отримання такої допомоги.

VI. Сприяння постраждалим особам в отриманні додаткових послуг (медичних, соціальних, психологічних, правових, забезпечення тимчасового притулку тощо), зокрема через направлення в разі потреби до відповідних загальних або спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб та/або інших суб'єктів.

У разі потреби члени мобільної бригади можуть супроводити постраждалу особу до спеціалізованого притулку (шелтеру, соціальної квартири), медичного або іншого закладу. Найчастіше в ситуаціях насильства виникають проблеми зі здоров'ям, а постраждали через власні страхи, терплячість, недовіру до медиків та оточення, часто нехтують потребами власного організму.

VII. Інформування кривдника щодо можливості за власним бажанням пройти програму для кривдників.

Ця послуга надається, якщо кривдник перебуває в приміщенні під час візиту членів мобільної бригади. У такому випадку потрібно, передусім, подбати про власну безпеку та безпеку постраждалої особи, оцінити ризики можливої агресії з боку кривдника та рівень його здатності (готовності) сприймати інформацію. Наступний крок полягає у тому, щоб розповісти кривднику про спеціальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство та запропонувати *проходження Типової програми для кривдників*.

До уваги! Інші послуги понад мінімально необхідний обсяг послуг надаються в межах можливостей кожної мобільної бригади.

Весь перелік послуг надається постраждалим особам враховуючи їхній вік, стан здоров'я, стать, релігійні переконання, етнічне походження та спеціальні потреби таких осіб. Допомога постраждалим особам організовується та надається за місцем звернення і не залежить від звернення таких осіб до правоохоронних органів чи суду, від їх участі у кримінальному або цивільному провадженні. Більш детальну інформацію щодо моделі роботи мобільної бригади та реагування на випадки насильства можна знайти у розділі 3.3.

3.3. Алгоритм роботи мобільної бригади

Мобільна бригада створюється задля надання соціально-психологічної допомоги постраждалим особам, зокрема соціальних послуг з консультування, кризового та екстреного втручання, соціальної профілактики відповідно до їх потреб. Одним із основних чинників для їх діяльності є **отримання інформації щодо випадку насильства**. Ця інформація може надходити із будь-яких джерел, а саме:

- *самозвернення* (коли постраждала особа самотійно звертається до мобільної бригади за допомогою в телефонному форматі або за місцем локації/розміщення мобільної бригади);
- *повідомлення від уповноваженої особи або суб'єктів взаємодії*, які здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі (поліція, медичні заклади, ЦСССДМ, управління/відділи соціального захисту населення, ССД та ін.);
- *повідомлення від сусідів, родичів, знайомих, колег тощо*.

Після отримання інформації головною умовою організації роботи мобільної бригади є чітке планування своєї діяльності. Адже через можливість екстреного реагування, потрібно спершу з'ясувати в кожному випадку насильства, як саме і коли можна надати послугу. Інформація щодо ситуації випадку насильства з'ясовується за допомогою первинного оцінювання випадку домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, оцінювання ризиків продовження чи повторного вчинення насильства. Залежно від результатів отриманої інформації члени мобільної бригади організують або екстрений або плановий виїзд.

Виїзди здійснюються у спеціально організованому транспорті, наданому або орендованому засновником, відповідно до графіків виїздів або в екстрених випадках.

Екстрений виїзд

Це екстрене реагування та надання в найкоротші терміни соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та насильства за ознакою статі, та потребують термінової допомоги.

Екстрений виїзд здійснюється на випадок насильства до особи, яка потребує термінової допомоги. Тобто, коли виникає потреба **кризового та екстреного втручання** керівник мобільної бригади організовує екстрений виїзд.

Як вже згадували вище, залежно від особливостей кризової ситуації, надати допомогу постраждалій особі можна різними видами кризового та екстреного втручання. Однак, екстрений виїзд потрібно організувати тоді, коли під час телефонного консультування виявляється, що є потреба в екстреній допомозі або в кризовому втручанні.

Керівник мобільної бригади організовує екстрений виїзд протягом 24 годин. Один із членів мобільної бригади, який під час телефонного консультування виявив потребу в екстреній допомозі або в кризовому втручанні, повідомляє керівника мобільної бригади щодо цієї ситуації. Саме керівник мобільної бригади зв'язується з іншими членами мобільної бригади, водієм, або партнерами і домовляється щодо часу екстреного виїзду та місця зустрічі усіх учасників виїзду. До виїзду, у разі потреби, можуть бути залучені інші суб'єкти взаємодії, які здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі.

Виїзди мобільною бригадою здійснюються на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці, яка закріплюється за кожною мобільною бригадою створеною місцевим органом виконавчої влади та органом місцевого самоврядування або іншою установою та організацією незалежно від форм власності, яка відповідає критеріям діяльності суб'єктів, що надають соціальні послуги.

Одночасно, у разі потреби, мобільні бригади соціально-психологічної допомоги можуть виїхати на випадок насильства, який відбувся на іншій території тобто не закріпленою за цією мобільною бригадою. Однак, щоб здійснити виїзд на територію іншого міста, села або району, спершу потрібно узгодити цей виїзд із своїм безпосереднім керівництвом.

До уваги!

За наявності загрози життю чи здоров'ю особи надавач соціальної послуги негайно в телефонному режимі повідомляє службу у справах дітей (у разі загрози життю чи здоров'ю дитини), орган Національної поліції та здійснює негайно, але не пізніше ніж протягом 24 годин екстрене втручання⁴¹.

Керівник мобільної бригади організовує та забезпечує екстрені виїзди до місця постраждалої особи.

Плановий виїзд

Планові виїзди формуються у графіку виїздів на випадки насильства, де вже надано соціально-психологічну допомогу або в телефонному форматі, або під час попереднього виїзду, і ситуація не потребує екстреного втручання спеціалістів. Виїзд мобільної бригади на випадок насильства в запланованому порядку здійснюється відповідно до графіку виїздів мобільної бригади соціально-психологічної допомоги, який заздалегідь складається, планується і узгоджується із засновником мобільної бригади.

⁴¹ Державний стандарт соціальної послуги кризового та екстреного втручання // Наказ Міністерства соціальної політики України від 01.07.2016 р. № 716 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0990-16>

До уваги! Мобільна бригада забезпечує виїзд у складі не менше двох фахівців у віддалені населені пункти, віддалені райони міст, зокрема сільську місцевості, компактні поселення внутрішньо переміщених осіб, територія яких закріплена за мобільною бригадою.

Мобільна бригада може надавати послуги за місцем проживання особи (за її згодою), на базі закладів/установ/організацій, у місцях компактного проживання внутрішньо переміщених осіб, безпосередньо в автомобілі за наявності відповідних умов та з урахуванням Протоколу безпеки (це алгоритм дій членів мобільної бригади у разі небезпеки їх життя та здоров'ю, який більш детально описаний у розділі 3.4.).

Одночасно вона *співпрацює з усіма суб'єктами* відповідно до порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та/або насильству за ознакою статі та може залучати їх до виїздів.

Такі представники залучаються для здійснення заходів у межах наданих їм повноважень відповідно до законодавства, зокрема щодо проведення перевірки інформації про факт вчинення насильства, реагування на такі випадки, надання постраждалим особам необхідної допомоги та захисту відповідно до порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та/або насильству за ознакою статі.

Під час планового виїзду мобільна бригада може проводити вторинну та третинну профілактику насильства з метою інформування населення щодо насильства та виявлення постраждалих від насильства, а також надання їм соціально-психологічної допомоги.

Надання соціально-психологічної допомоги

Соціально-психологічна допомога може надаватися під час телефонного консультування, у ході виїзду, а також на базі стаціонарного розміщення (локації) мобільної бригади.

Консультування осіб, які опинились у ситуації насильства, з метою мінімізації ризиків вчинення повторного насильства та планування майбутнього постраждалого на базі місця локації мобільної бригади може здійснюватися неодноразово.

Ведення випадку особи, постраждалої від насильства, здійснення соціального супроводу до трьох місяців і надання соціально-психологічних послуг може проводитись також на базі місця локації мобільної бригади.

Реабілітаційна підтримка (індивідуальна, групова) з дорослими учасниками насильства проводиться на базі місця локації мобільної бригади соціально-психологічної допомоги. Групова робота може проводитись у

Алгоритм реагування на випадок насильства

мобільною бригадою соціально-психологічної допомоги

Рис 1. Алгоритм реагування на випадок насильства

форматі трьох годинних воркшопів, загальна кількість яких може складати до 12-18 занять.

Під час виїздів і на місці локації мобільної бригади можна проводити вторинну та третинну профілактику насильства, інформування населення щодо насильства, виявлення постраждалих із подальшим наданням їм соціально-психологічної допомоги.

Наступним кроком в отриманні допомоги є перенаправлення. Враховуючи індивідуальні потреби постраждалої особи та ситуацію випадку насильства перенаправлення здійснюється для надання комплексної або специфічної допомоги постраждалим відповідно до їхніх потреб. Тому, у разі потреби мобільна бригада перенаправляє до поліції, закладів охорони здоров'я, служби у справах дітей, управлінь праці та соціального захисту населення, притулків, центрів первинної правової допомоги за додатковою юридичною, медичною, чи соціальною послугою.

До уваги!

У разі виявлення насильства стосовно дитини мобільна бригада повідомляє не пізніше однієї доби про випадок насильства відповідну службу у справах дітей та уповноважені підрозділи органів Національної поліції України. Додатково працівники мобільної бригади рекомендують законним представникам дитини звернутися самостійно до відповідних органів опіки та піклування, служб у справах дітей, уповноважених підрозділів органів Національної поліції України.

Нижче на Рис. 1. зображено алгоритм реагування на випадок насильства мобільними бригадами.

3.4. Протокол безпеки роботи працівників мобільної бригади

3.4.1. Актуальність розроблення Протоколу. Український контекст:

На сьогодні ситуація в Україні є політично та економічно нестабільною. На сході України відбуваються військові дії у Донецькій та Луганській областях. Враховуючи таку складну в східному регіоні інші регіони України також знаходяться в зоні ризику через загрози терористичних актів, про які постійно офіційно повідомляють ЗМІ. Крім чинників пов'язаних із збройним конфліктом, є й інші загрози для членів мобільних бригад під час здійснення виїздів. Наприклад, у помешканні, де надається послуга постраждалій особі. Це може бути агресивна поведінка кривдника або інших членів сім'ї, наявність особливо небезпечних хвороб, зокрема відкрита

форма туберкульозу, загроза інфікування ВІЛ та вірусним гепатитом при агресивному нападі носія хвороби, відсутність дотримання вимог інфекційного контролю у помешканні тощо. Більш детально із правилами безпеки можна ознайомитись у розділі 3.4.2.

Мобільні бригади працюють задля попередження та подолання домашнього насильства та насильства за ознакою статі. Бригада реагує на найбільш негативні поведінкові прояви та надає екстрену допомогу постраждалим.

До того ж, якщо в різних регіонах України членам мобільних бригад треба пам'ятати про небезпеку, яку становить невідоме помешкання, то під час роботи мобільних бригад на територіях Донецької, Луганської областей варто ще врахувати й ризик терористичних та/або військових нападів. Тому необхідна попередня спланованість дій для переміщення персоналу та клієнтів мобільної бригади у підвальне приміщення або бомбосховище. Деякі поради щодо заходів і поведінки у разі артобстрілу, бомбардування викладено у Додатку 7.

Перед виконанням службових обов'язків кожний працівник мобільної бригади має бути проінформованим щодо основних правил, аби попередити можливість потрапляння у небезпечну ситуацію, а також щодо дій аби убезпечити себе та постраждалих.

3.4.2. Правила безпеки персоналу мобільної бригади

Під час визначення оптимальних шляхів дотримання правил власної безпеки, працівники мобільної бригади мають враховувати обставини місця та часу, а також специфіку клієнтів, з якими вони працюють.

Для ефективної роботи та безпеки мобільних бригад соціально-психологічної допомоги УФГЗ розробила протокол безпеки, в якому містяться основні вимоги та правила безпеки.

Правила безпеки складаються із:

- I.** Вимог до зовнішнього вигляду персоналу та використання/зберігання обладнання;
- II.** Правил безпеки при роботі на місці стаціонарного розміщення мобільної бригади;
- III.** Правил безпеки при роботі на маршруті (виїзди мобільної бригади);
- IV.** Загальних правил поведінки з клієнтом;
- V.** Порядка дій в екстрених ситуаціях.

Назва блоку	Основні вимоги
I. Вимоги до зовнішнього вигляду персоналу та використання/зберігання обладнання	<p>1.1. Персонал мобільної бригади має носити чистий та охайний одяг або спецодяг, який є максимально закритим (бажано з довгими рукавами). Взуття теж має бути зручним, закритим, на товстій підошві та без високих підборів. Поверх одягу має бути одягнута уніформа мобільної бригади.</p> <p>1.2. Одяг має бути незухвалим і зручним (небажаними є, зокрема, короткі спідниці, одяг із глибоким декольте тощо).</p> <p>1.3. Рекомендовано не носити у робочий час:</p> <ul style="list-style-type: none">– дорогий одяг;– прикраси та аксесуари, які можуть спробувати використати або силоміць забрати, що може нанести травми працівнику (сережки, пірсинг, браслети, ланцюжки, довгий шарф тощо). <p>1.4. Бажано, щоб мобільний телефон, яким користується працівник мобільної бригади під час прийому/бесіди з клієнтами, не знаходився у полі зору клієнта.</p> <p>1.5. Планшети або іншу техніку, якою користується мобільна бригада необхідно весь час тримати при собі та не залишати у приміщенні/автомобілі без нагляду.</p> <p>1.6. Пароль (код доступу) до планшету має зберігатися окремо від планшету.</p> <p>1.7. Раз на три місяці необхідно змінювати пароль (код доступу) до планшету.</p> <p>1.8. Заборонено відключати функцію шифрування в налаштуваннях у планшеті.</p>
II. Правила безпеки при роботі на місці стаціонарного розміщення мобільної бригади	<p>2.1. На початку робочого дня (в офісі/іншому приміщенні, де надаються послуги) перший працівник мобільної бригади, який зайшов у приміщення, має переконатись у цілісності дверей та приміщення. Перевірити цілісність зовнішніх вікон/дверей на предмет проникнення сторонніх осіб, зникнення устаткування та інших речей, пошкодження приміщення внаслідок аварії, стихійного лиха, інших факторів, які заподіяли шкоду приміщенню чи устаткуванню.</p>

Назва блоку	Основні вимоги
	<p>2.2. У разі виявлення фактів пограбування чи завдання шкоди офісу через надзвичайні події, необхідно діяти відповідно до Порядку дій в екстрених ситуаціях (див. п.5.5.) та схеми сповіщення, розробленого для вашого місця роботи. Забороняється передавати ключі від офісу, а також повідомляти про код на входних дверях у під'їзді (якщо такий є), стороннім особам без дозволу керівництва.</p> <p>2.3. Бажано, щоб прийом відвідувачів персоналом мобільної бригади здійснювався за попередньою домовленістю/записом. Якщо виникають сумніви щодо встановлення особи відвідувача, необхідно перепитати про мету візиту як клієнта, так і працівника, з яким запланована зустріч.</p> <p>2.4. Перебування кожного клієнта в офісі має контролюватися працівниками мобільної бригади.</p> <p>2.5. Персонал мобільної бригади має вимагати від кожного клієнта дотримуватись правил поведінки та інших вимог, які спрямовані на дотримання безпеки перебування клієнтів у приміщенні.</p> <p>2.6. Не можна допускати у приміщення клієнтів та інших сторонніх осіб, які знаходяться під дією психоактивних речовин (у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння), мають явні ознаки гострих психічних розладів та інфекційних захворювань, налаштовані агресивно щодо персоналу та/або інших клієнтів.</p> <p>2.7. У приміщеннях для зустрічей та консультування клієнтів потрібно дотримуватися таких заходів безпеки:</p> <ul style="list-style-type: none"> – у кімнаті, призначеній для роботи з клієнтами, кількість предметів, які можна використати як зброю (вази, ножиці, важке офісне приладдя тощо), має бути обмежено; – розташування меблів не має перешкоджати швидкій евакуації з приміщення; – рекомендовано не стояти та не сидати поміж клієнтом та дверима, доступ до виходу з кімнати має залишатися вільним; – заборонено сидати навпроти клієнта.

Назва блоку	Основні вимоги
	<p>2.8. При плануванні консультацій та зустрічей з клієнтами треба також враховувати:</p> <ul style="list-style-type: none">– при організації роботи із клієнтами обов'язковою умовою є наявність ще одного співробітника у приміщенні;– клієнт повинен знати, що в офісі є інші співробітники;– у персоналу має бути чіткий план дій при першій ознаці небезпеки з боку клієнта (зокрема необхідно домовитися, як працівник, що консультує клієнта, буде сигналізувати про небезпеку своїм колегам).
<p>III. Правила безпеки при роботі на маршруті (виїзди МБ)</p>	<p>3.1. Вимоги до стану автомобіля та водія:</p> <p>3.1.1. Щоразу перед виїздом на виклик автомобіль має пройти огляд на наявність несправностей.</p> <p>3.1.2. Водій зобов'язаний дотримуватися всіх правил дорожнього руху.</p> <p>3.1.3. Пасажири автомобіля мають завжди користуватися пасками безпеки.</p> <p>3.1.4. Всередині автомобіля мають бути потрібні документи про оформлення власності та страхові документи, набір інструментів, вогнегасник, запасне колесо та аптечка першої допомоги.</p> <p>3.1.5. Водій зобов'язаний мати водійське посвідчення, дійсне в межах країни.</p> <p>3.1.6. Члени мобільної бригади мають бути проінструктовані водієм про порядок дій у випадку аварії.</p> <p>3.1.7. Водій, перед тим, як сідати в автомобіль, має його оглянути ззовні щодо сторонніх предметів та ушкоджень.</p> <p>3.1.8. Приїхавши до пункту призначення, водію необхідно припаркувати машину, дотримуючись усіх правил дорожнього руху, але таким чином, щоб можна було швидко покинути місце зупинки.</p> <p>3.1.9. Водій без нагальної потреби не має покидати автомобіль. У разі потреби залишити ав-</p>

Назва блоку	Основні вимоги
	<p>томобіль, водій має тримати машину в полі зору. У разі неможливості тримати машину у полі зору весь час, при поверненні до автомобіля, водій має виконати дії вказані у пунктах 3.1.7.</p> <p>3.2. Вимоги до членів мобільної бригади:</p> <p>3.2.1. Координатор мобільної бригади має повідомляти про графік виїздів своєму керівнику та засновнику мобільної бригади.</p> <p>3.2.2. Кожному члену мобільної бригади необхідно мати при собі посвідчення та/або документ, що засвідчує особу, та за запитом клієнта пред'являти посвідчення у розгорнутому вигляді; на випадок спілкування з поліцією за запитом пред'являти посвідчення/паспорт у розгорнутому вигляді.</p> <p>3.2.3. При собі необхідно мати ліхтарик (щодо справності якого треба подбати заздалегідь) та засіб для дезінфекції.</p> <p>3.2.4. Забороняється працювати на виїзді без напарника (не бажано залишатися наодинці з клієнтом у його приміщенні).</p> <p>3.2.5. Заходити у помешкання клієнта можна лише після запрошення, а також при відсутності аварійного стану та інших особливостей, які б вказували на небезпечність приміщення.</p> <p>3.2.6. Перед початком бесіди необхідно забезпечити шлях виходу з приміщення (пересвідчитись, що двері не зачинено, або визначити як вони відчиняються тощо).</p> <p>3.2.7. Розпочавши спілкування з клієнтом, необхідно представитися, чітко пояснити мету зустрічі та можливі її наслідки.</p> <p>3.2.8. У разі відмови клієнта щодо співпраці не треба нав'язувати свої послуги, при цьому варто залишити контактний номер телефону й адресу, за якою можна звернутися з питань, передбачених функціоналом мобільної бригади.</p> <p>3.2.9. При виникненні конфліктної або небезпечної ситуації треба терміново покинути приміщення.</p>

Назва блоку	Основні вимоги
IV. Загальні правила поведінки з клієнтом	<p>4.1. Необхідно бути ввічливим, привітним та поводитися доброзичливо (посміхатися, використовувати відкриті пози під час спілкування, прийоми активного слухання тощо).</p> <p>4.2. Необхідно дотримуватися меж конфіденційності. Передача отриманої від клієнта інформації можлива лише за згодою клієнта або у разі, коли існує загроза життю клієнта або інших людей.</p> <p>4.3. Важливо виявляти повагу до особистості клієнта, його гідності, поглядів, думок та переконань; уважно ставитися до його майна (у разі, якщо робота відбувається на території клієнта); забезпечувати неупередженість та об'єктивність у спілкуванні з клієнтом.</p> <p>4.4. Доцільно використовувати прийоми активного слухання: слухати, не перебиваючи, після чого перефразувати інформацію, отриману від клієнта, задля якнайкращого налагодження розуміння.</p> <p>4.5. Доцільно мотивувати клієнта до активної взаємодії та розподіляти відповідальність задля досягнення ефективного результату спільної роботи.</p> <p>4.6. Рекомендовано не порушувати особистий простір клієнта (без дозволу клієнта не можна торкатися його, наприклад, брати за руку, торкатися плечей), загалом бажано виключити фізичний контакт.</p> <p>4.7. Заборонено давати обіцянки клієнту, виконання яких не залежить від працівника та/або не передбачено функціоналом МБ.</p> <p>4.8. Заборонено критикувати дії когось з членів сім'ї, займати осудливу позицію, давати оцінку діям як постраждалої особи, так і кривдника.</p> <p>4.9. Заборонено приймати будь-які подарунки, погоджуватись на запрошення пригоститися чаєм/кавою, іншими напоями або їжею.</p> <p>4.10. Заборонено давати власний номер телефону.</p> <p>4.11. Заборонено мати з клієнтами будь-які фінансові справи (наприклад, отримувати гроші за консультації, давати або займати гроші у клієнта).</p>

Назва блоку	Основні вимоги
	<p>4.12. Під час взаємодії з клієнтом важливим є дотримання інших принципів професійної етики спеціалістів, які працюють у системі «людина – людина».</p>

До уваги!

Задля попередження негативних проявів із боку клієнтів, які схильні до агресії, під час консультації (як в межах офісу, так і на аутріч-маршруті під час виїздів) необхідно:

- уникати рухів, жестів, дій, які можуть слугувати подразнювати, нервувати клієнта, викликаючи безпідставну агресію (наприклад, скрипіння олівця об папір, крутіння олівцем, безцільного малювання під час бесіди з клієнтом тощо);
- дотримуватись такої дистанції, на якій працівник буде відчувати себе впевнено, при цьому добре бачити і чути клієнта;
- стежити за власною позою та рухами, адже вони не мають сприйматися клієнтом як загрозливі: рухи мають бути нерізкими, повільними, варто уникати надмірного контакту «очі в очі» та доторків; за можливості, сідати з боку від клієнта, а не навпроти;
- зберігати спокій та емоційну рівновагу, незалежно від емоційного стану клієнта, тим самим забезпечити можливість конструктивного діалогу;
- не сприймати на власний рахунок звинувачення, образи та грубість з боку клієнта, найчастіше гнів клієнта стосується не особисто працівника, а конкретної ситуації.

V. Порядок дій в екстрених ситуаціях

5.1. Пограбування приміщення та обладнання:

5.1.1. При виявленні ознак пограбування приміщення офісу (зламани двері та/чи вікна, зникли речі, або устаткування) **та/або обладнання** необхідно відразу викликати поліцію за телефоном 102 і повідомити про пограбування керівника установи.

5.1.2. До приїзду працівників поліції необхідно залишатись за межами приміщення, нікого туди не впускати.

5.1.3. Після приїзду поліції необхідно сприяння у розслідуванні злочину, а також в оцінці нанесених збитків.

Назва блоку	Основні вимоги
	<p>5.2. Напад на вулиці:</p> <p>5.2.1. Варто уникати провокування нападника(-ків) до загострення конфлікту, не можна відповідати грубістю на грубість, образою на образу.</p> <p>5.2.2. Не можна недооцінювати нападника(-ків), треба апіорі вважати його(їх) небезпечним(-ми) і бути готовим до захисту.</p> <p>5.2.3. Варто оцінити місце дії, обрати найбільш вигідну позицію (враховувати при цьому шляхи можливого відступу, використання підручних засобів: палиця, важкі предмети тощо).</p> <p>5.2.4. Якщо немає шансів розраховувати на власні сили чи допомогу, необхідно додати максимум зусиль, щоб втекти.</p> <p>5.2.5. Пересуваючись, треба намагатися не залишати нападника за власною спиною.</p> <p>5.2.6. При пограбуванні краще спокійно дістати все цінне і передати злочинцю, особливо, якщо це група та/або немає навколо людей.</p> <p>5.3. Конфлікти з клієнтами:</p> <p>5.3.1. При виникненні ознак конфліктної ситуації працівник мобільної бригади має переконати клієнта в готовності допомогти, опісля спробувати заспокоїти клієнта, відволікти його увагу на інші нейтральні або позитивні моменти досвіду попереднього спілкування. Водночас співробітник має виглядати спокійним і впевненим у собі.</p> <p>5.3.2. Якщо клієнт знаходиться в офісі і його дії несуть загрозу здоров'ю персоналу мобільної бригади, майну офісу, необхідно спокійно попросити його покинути приміщення. У разі відмови та загострення ситуації, варто попередити, що у разі, якщо клієнт продовжить таку поведінку, працівник буде вимушений викликати поліцію. Варто покликати на допомогу колег.</p> <p>5.3.3. Якщо клієнт знаходиться у себе дома – персоналу мобільної бригади рекомендовано покинути приміщення одразу, а за потреби – викликати поліцію.</p>

Назва блоку	Основні вимоги
	<p>5.4. Загальні номери екстрених викликів:</p> <ul style="list-style-type: none">101 – пожежна служба102 – поліція103 – швидка медична допомога104 – газова служба <p>5.5. Порядок дій:</p> <ul style="list-style-type: none">5.5.1. Зателефонувати в екстрену службу.5.5.2. Повідомити свого засновника, керівника установи, на базі якої знаходиться місце локації мобільної бригади про ситуацію, яка склалась.

3.5. Забезпечення діяльності мобільної бригади

Мобільна бригада як спеціалізована служба підтримки осіб, які постраждали від домашнього насильства або насильства за ознакою статі для якісного, ефективного реагування та надання допомоги постраждалим має бути забезпечена певною мірою кадровим і матеріально-технічним ресурсами.

Кадровий ресурс

До складу мобільної бригади входить не менше двох співробітників (психолог та фахівець соціальної роботи). Члени мобільної бригади підпорядковуються безпосередньо своєму засновнику та керівнику мобільної бригади. Обов'язки керівника мобільної бригади покладаються на одного з членів мобільної бригади про що зазначається у рішенні про утворення мобільної бригади. Усі члени мобільної бригади мають пройти відповідне навчання з питань роботи з постраждалими від домашнього насильства.

Керівник, практичний психолог, фахівець соціальної роботи, які можуть бути штатними працівниками засновника або фахівцями різних суб'єктів взаємодії, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі забезпечують діяльність мобільної бригади.

Мобільна бригада забезпечує своєчасне та систематичне реагування на випадки насильства з урахуванням можливостей її засновника. Для вчасного та ефективного реагування для діяльності мобільної бригади необхідне відповідне матеріально-технічне забезпечення, перелік якого зазначено в Таб. 3.5.1.

Матеріально-технічний ресурс

Фінансування діяльності мобільної бригади здійснюється коштом засновника та інших джерел, не заборонених законодавством. Основними потребами для мобільної бригади є:

телефон – який дає змогу приймати та передавати мовлення на відстані, передусім отримувати повідомлення від постраждалих та від партнерів;

sim-карта – ідентифікаційний модуль абонента, який використовується для мобільного зв'язку. Мобільний номер закріплюють за певною мобільною бригадою, і надалі використовують його під час роботи з постраждалими, в інформаційних кампаніях тощо;

забезпечення виїздів – для цієї потреби потрібен автомобіль, паливо, водій, щоб організувати своєчасний приїзд мобільної бригади на виклик.

Таблиця 3.5.1.

Рекомендоване матеріально-технічне забезпечення для діяльності однієї мобільної бригади

№	Перелік матеріально-технічного забезпечення	Кількість, шт.
1	Авто	1
2	SIM-карта оператора 1	1
3	SIM-карта оператора 2	1
4	Мобільний інтернет	1
5	Мобільний телефон	2
6	Роутер	1
7	Планшет	1
8	Ноутбук	1
9	Форма	3
10	Сейф	1
11	Канцелярське забезпечення	

Забезпечення телефонним зв'язком дає можливість громаді зв'язатися напряду з мобільною бригадою, а постраждалій від насильства особі отримати послуги та консультації в телефонному режимі. Вибір оператора визначається моніторингом попиту на цій території, де створена мобільна бригада. Два різні оператори телефонного зв'язку дають більше можливостей для отримання інформації щодо випадків насильства, інформування та консультування телефоном. Телефонна консультація може тривати певний час, тому, щоб можна було зв'язатися із до мобільною бригадою, функціонує два номери різних операторів на двох мобільних пристроях.

Уніформа є своєрідним атрибутом для підвищення рівня довіри постраждалих: вона допомагає ідентифікувати фахівців і фахівчинь мобільних бригад та знизити настороженість постраждалих щодо спеціалістів.

Для фіксування випадків і проведення оцінки ризиків безпосередньо під час виїзду застосовується планшет, що дає змогу оперативно заповнювати

відповідні звітні форми, бази даних, надсилати інформацію та повідомляти уповноважену особу й суб'єктів взаємодії щодо випадку насильства.

Додатково місце локації мобільної бригади має бути оснащено сейфом, де зберігається уся конфіденційна інформація про отримувачів послуг: документи, інформовані згоди тощо.

Як уже зазначалося, соціально-психологічна допомога може надаватися постраждалим від насильства в телефонному форматі, за місцем локації мобільної бригади, а також під час виїздів. Для організації діяльності мобільної бригади знадобляться відповідні ресурси. Орієнтовний прорахунок утримання мобільної бригади з розрахунку потреб поданий у Таб. 3.5.2.

Таблиця 3.5.2.

**Орієнтовний кошторис забезпечення організації діяльності однієї
мобільної бригади в місяць**

№	Назва забезпечення	Кількість	Сума в грн.
1.	Поповнення зв'язку SIM-карта оператора 1	1 шт	200
2.	Поповнення зв'язку SIM-карта оператора 2	1 шт	200
3.	Поповнення Мобільного інтернету	1 шт	200
4.	Паливо	200 л	6500
5.	Організація авто	1 шт	7000
6.	Канцелярське забезпечення	1 набір	500
7.	Інформаційні матеріали	100 шт	500
Всього:			15100

3.6. Досвід УФЗ, UNFPA, ЮНІСЕФ з організації діяльності мобільних бригад соціально-психологічної допомоги в роботі з постраждалими особами щодо реагування на випадки насильства в Україні

У 2015 році Фонд ООН у галузі народонаселення в Україні спільно з імплементаційним партнером МБФ «Українська фундація громадського здоров'я» за підтримки Міністерства соціальної політики України виступили з ініціативою щодо створення мобільних бригад соціально-психологічної

допомоги. Ця ініціатива відбулась у рамках гуманітарного проекту «Посилення гуманітарної відповіді на потреби найбільш вразливих категорій жінок та дівчат-підлітків в умовах збройного конфлікту на сході України: зміцнення міжвідомчої системи попередження та подолання гендерно-зумовленого насильства та забезпечення доступу до послуг з охорони репродуктивного здоров'я».

Створення мобільних бригад розпочалося у 2015 році і відбувалось у декілька етапів, а саме:

I етап – вивчення потреб, можливостей та ресурсів громад;

II етап – вибір місць локацій та встановлення партнерства;

III етап – підбір кандидатів у члени мобільних бригад;

IV етап – навчання членів мобільних бригад;

V етап – забезпечення матеріально-технічної бази та запуск мобільних бригад.

На першому етапі першочергово вивчали потреби, можливості та ресурси тих громад, де планувалось створити мобільні бригади соціально-психологічної допомоги. Вибір самих місць локацій для розташування мобільних бригад визначався за результатами картування та обґрунтування основних критеріїв за якими обирались міста та райони для створення мобільних бригад.

Основні критерії за якими обирались райони/міста для створення мобільних бригад (2015 р.)

- I. Кількість вимушених переселенців у регіоні/районі/місті та наявність місць компактного проживання внутрішньо переміщених осіб.
- II. Потужність районних/міських ЦСССДМ (штат, матеріально-технічне забезпечення, досвід роботи із насильством, взаємодія із поліцією, лікарями, неурядовими організаціями, наявність автомобіля).
- III. Наявність корекційних програм і спеціалізованих закладів для роботи, неурядових організацій, які працюють із постраждалими від насильства, вимушеними переселенцями.
- IV. Наявність психологів, фахівців соціальної роботи, які можуть бути залучені до роботи мобільних бригад.
- V. Наявність транспортного засобу (автомобіль, мікроавтобус), який може бути орендований в ЦСССДМ, або використовуватись під час роботи мобільної бригади.
- VI. Інші критерії (кількість сімей, які занесені до банку даних сімей, що опинилися в складних життєвих обставинах через ситуацію насильства; готовність співпрацювати над проектом; наявність мобільних бригад ВООЗ або інших організацій).

Після проведених моніторингових візитів, робочих зустрічей, аналізу зібраної інформації за основними критеріями щодо створення місць

локацій, було визначено місця локацій та території охоплення діяльності мобільних бригад.

Наступний крок – набір кандидатів у члени мобільної бригади, далі проведення відповідного навчання спеціалістів щодо роботи із виявленням та наданням соціально-психологічної допомоги постраждалим від насильства. Опісля закупівля необхідного матеріально-технічного забезпечення (планшети, телефони, сім карти, сейфи, форма, канцелярія та ін.).

У листопаді 2015 року в рамках проєкту ФНООН та УФЗЗ було створено 21 мобільну бригаду соціально-психологічної допомоги для виявлення випадків насильства. Загалом за 2015–2018 роки реалізації проєкту було створено 54 мобільні бригади соціально-психологічної допомоги. (Див. Рис.2.)

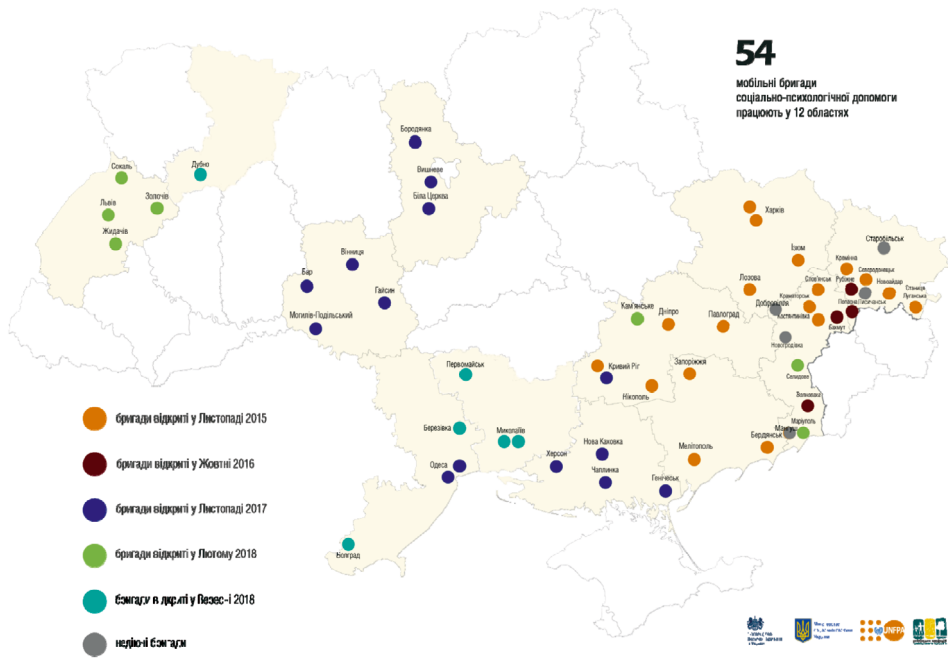

Рис. 2. Місця локацій мобільних бригад соціально-психологічної допомоги створених у рамках реалізації проєкту ФН ООН.

Місця локацій та етапи створення мобільних бригад соціально-психологічної допомоги

2015 рік. 21 мобільна бригада.

- 5 мобільних бригад на підконтрольних Україні територіях Донецької області в містах: Слов’янськ, Краматорськ, Костянтинівка, Добропілля, Мангуш.

3.6.

Досвід УФГЗ, UNFPA, ЮНІСЕФ з організації діяльності мобільних бригаад соціально-психологічної допомоги в роботі з постраждалими особами щодо реагування на випадки насильства в Україні

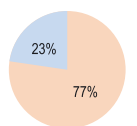
- 5 мобільних бригаад на підконтрольних Україні територіях Луганської області в містах: Сєверодонецьк, Лисичанськ, Кременна, Станиця-Луганська, смт Новоайдар.
- 4 мобільні бригади в містах Дніпропетровської області: Дніпро, Кривий Ріг, Павлоград, Нікополь.
- 3 мобільні бригади в містах Запорізької області: Запоріжжя, Бердянськ, Мелітополь.
- 4 мобільні бригади в містах Харківської області: Харків (2 МБ), Ізюм, Лозова.

У 2015 році за два місяці діяльності мобільних бригаад соціально-психологічної допомоги в 5 регіонах було виявлено майже 2000 випадків насильства, з яких 34% – фізичне насильство, 47% – психологічне насильство, 17% – економічне насильство, 1,6% – сексуальне насильство (Див. Рис.3.)

Мобільні бригади соціально-психологічної допомоги звітний період: 2015 рік

допомогли у **1 991** випадках насильства за ознакою статі
дано згоду на розповсюдження даних **69%** (1379)

■ Домашнє насильство
■ Насильство поза сім'єю

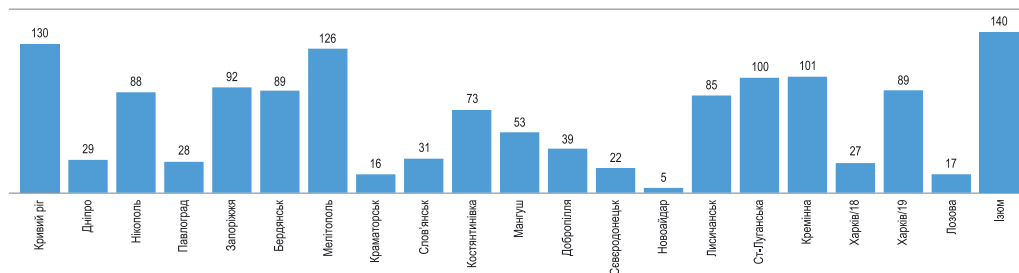
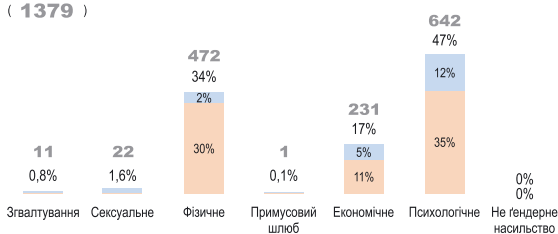

Рис. 3. Кількість випадків насильства, що було виявлено 21 мобільною бригадою впродовж листопада - грудня 2015 року.

У 2017 році в рамках зазначеного проекту та у співпраці з місцевими партнерами створено 39 мобільних бригаад соціально-психологічної допомоги у вищезазначених регіонах, які у 2017 році виявили 15309 випадків насильства. (Див. Рис. 4.).

У жовтні 2017 року проєкт ФНООН переходить у сталий формат та отримує нову назву проєкту: «Комплексний підхід до вирішення проблеми насильства щодо жінок та дівчат в Україні». Реалізація проєкту з кінця 2017 року розповсюджується вже на 10 регіонів України, а саме: Вінницьку,

Мобільні бригади соціально-психологічної допомоги
звітний період: 2017 рік

допомогли у **15 309** випадках насильства за ознакою статі
дано згоду на розповсюдження даних **84%** (12935)

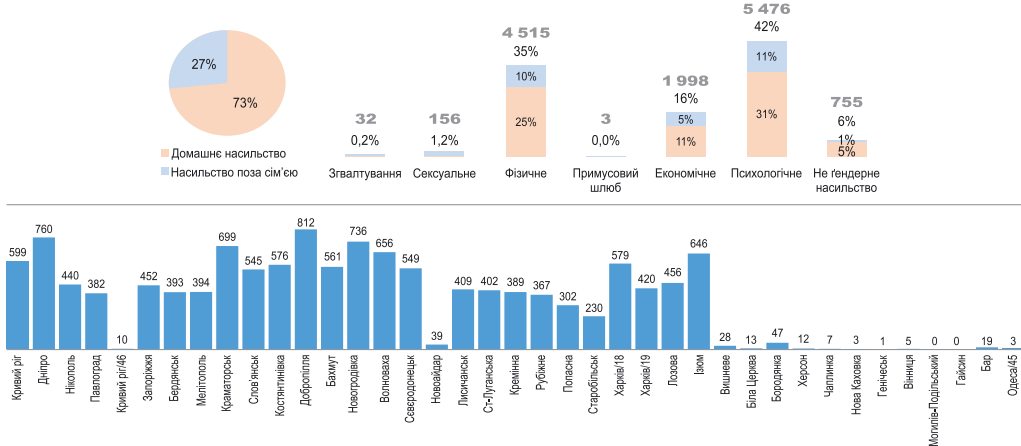

Рис 4. Кількість випадків насильства, що було виявлено мобільними бригадами впродовж 2017 року.

Дніпропетровську, Запорізьку, Київську, Львівську, Одеську, Харківську, Херсонську, та на підконтрольних Україні територіях Донецької та Луганської областей.

Одночасно у кінці 2017 року мобільні бригади соціально-психологічної допомоги Донецької та Луганської областей продовжують функціонувати в рамках іншого проекту «Комплексний підхід до вирішення проблем гендерно зумовленого насильства та насильства по відношенню до хлопчиків, дівчат, жінок та чоловіків у Східних регіонах України» і починають фінансуватися за підтримки ЮНІСЕФ.

Впродовж 2018 року відбувається розширення території охоплення мобільними бригадами. У результаті 52 мобільні бригади соціально-психологічної допомоги діяли у 12 регіонах України станом на 2018 рік.

2018 рік. 52 мобільні бригади.

- 8 мобільних бригад на підконтрольних Україні територіях Донецької області в містах: Слов'янськ, Краматорськ, Костянтинівка, Волноваха, Бахмут, Селидове, Маріуполь, смт. Новгородівка.
- 8 мобільних бригад на підконтрольних Україні територіях Луганської області в містах: Северодонецьк, Лисичанськ, Кремінна, Станиця-Луганська, Попасна, Старобільськ, Рубіжне, смт Новоайдар.
- 6 мобільних бригад в містах Дніпропетровської області: Дніпро, Кривий Ріг (2 МБ), Кам'янське, Павлоград, Нікополь.
- 3 мобільні бригади в містах Запорізької області: Запоріжжя, Бердянськ, Мелітополь.

3.6.

Досвід УФЗ, UNFPA, ЮНІСЕФ з організації діяльності мобільних бригаад соціально-психологічної допомоги в роботі з постраждалими особами щодо реагування на випадки насильства в Україні

- 4 мобільні бригади в містах Харківської області: Харків (2 МБ), Ізюм, Лозова.
- 4 мобільні бригади в містах Вінницької області: Бар, Вінниця, Гайсин, Могилів-Подільський.
- 3 мобільні бригади в містах Київської області: Біла Церква, Вишневе, смт. Бородянка.
- 4 мобільні бригади в містах Львівської області: Львів, Жидачів, Золочів, Сокаль.
- 3 мобільні бригади в містах Миколаївської області: Миколаїв (2МБ), Первомайськ.
- 4 мобільні бригади в містах Одеської області: Одеса, Березівка, Болград.
- 4 мобільні бригади в містах Херсонської області: Генічеськ, Нова Каховка, Херсон, смт Чаплинка.
- 1 мобільна бригада в місті Дубно Рівненської області.

У 2018 році мобільними бригадами було виявлено та надано допомогу понад у 21 тисячі випадків насильства, де 83% – це домашнє насильство, а 17% – це насильство поза сім'єю. (Див. Рис.5.)

Мобільні бригади соціально-психологічної допомоги
звітний період: 2018 рік

допомогли у **21 061** випадках насильства за ознакою статі
дано згоду на розповсюдження даних **83%** (17505)

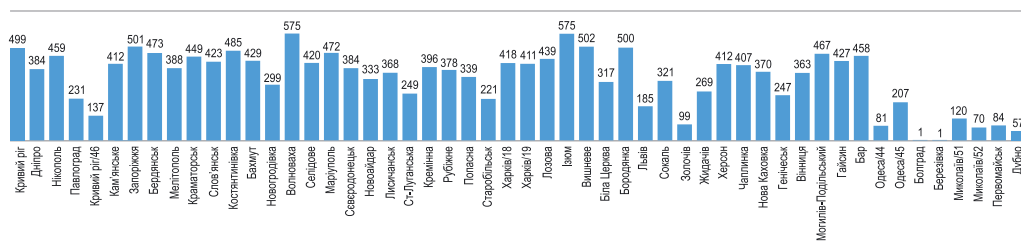
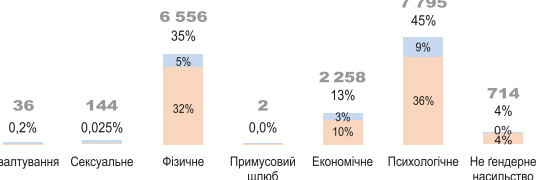

Рис 5. Кількість випадків насильства, що було виявлено мобільними бригадами впродовж 2018 року.

Впродовж 2015–2018 років мобільні бригади соціально-психологічної допомоги поетапно створювались, реорганізовувались. Їх діяльність та надання соціально-психологічної допомоги з кожним роком вдосконалювалась. Документи розроблені в рамках проєкту для забезпечення діяльності мобільних бригад, було апробовано, вдосконалено та на їх основі створено

та запущено в дію нормативно-правові акти по роботі з постраждалими від насильства. Також розроблено та затверджено постановами Кабінету міністрів України Типове положення про притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі та Типове положення про мобільну бригаду соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі.

Фіксація випадків домашнього та гендерно зумовленого насильства мобільними бригадами соціально-психологічної допомоги

Мобільні бригади соціально-психологічної допомоги у 2015 році запускали як проєкт гуманітарного реагування, тому інструмент, за допомогою якого працювали мобільні бригади, і сама класифікація гендерно зумовленого насильства, використовувалась у рамках інформаційної системи з гендерно зумовленого насильства. Саме її використовують серед організацій, що надають відповідні послуги, як Фонд ООН у галузі народонаселення, Міжнародний комітет спасіння та Управління Верховного Комісара ООН з питань біженців, і які відповідно до цього розробили новий інструмент класифікації ГЗН.

У 2015 році Фонд ООН у галузі народонаселення та МБФ «Українська фундація громадського здоров'я» адаптували інструмент фіксації виявлених випадків насильства до українських реалій, зробивши його онлайн. Виявлені випадки насильства фіксуються і заносяться мобільними бригадами до вхідної онлайн форми первинної оцінки випадку.

Вхідна форма первинної оцінки випадку насильства складається з основних шести блоків по роботі з випадком насильства. Див. **Дод. 8**.

1. Адміністративна інформація.
2. Інформація про постраждалу особу.
3. Подробиці інциденту.
4. Інформація про потенційного кривдника.
5. Запланована діяльність/проведена робота.
6. Оцінювання.

Онлайн форма заповнюється працівниками мобільної бригади соціально-психологічної допомоги під час виїздів на маршрути чи під час безпосереднього звернення постраждалих у місцях локації мобільної бригади та містить міжнародний класифікатор основних видів ГЗН.

Для розробки класифікатора основних видів ГЗН використовувалися такі основні критерії:

- Види ГЗН є загально визнаними;
- Вони є взаємовиключними (не перетинаються між собою);
- Ці види сконцентровано на окремий випадок насильства без врахування мотивів чи контексту, в якому відбувся випадок.

До уваги! За період діяльності мобільних бригад використовували типологію, що містила шість основних видів ґендерно зумовленого насильства. Вона була розроблена для збору та статистичного аналізу щодо ґендерно зумовленого насильства.

Шість основних видів ГЗН

1. **Зґвалтування:** проникнення без згоди особи до піхви, заднього проходу чи ротової порожнини статевим членом або іншою частиною тіла. Також включає проникнення до піхви чи заднього проходу будь-яким предметом.
2. **Сексуальне насильство:** будь-яка форма сексуального контакту без згоди особи, що не призводить або не включає проникнення. Сюди належать спроби зґвалтування, а також небажані поцілунки, ласки, торкання статевих органів та сідниць. Каліцтво/обрізання жіночих статевих органів є актом насильства, що зачіпає статеві органи, а тому має класифікуватися як сексуальне домагання. Цей вид виключає зґвалтування, під час якого відбувається проникнення.
3. **Фізичне насильство** є актом насильства, що не носить сексуальний характер. Сюди належать: удари, придушення, штовхання, порізи, опіки, стрілянина та застосування будь-якої зброї, обливання кислотою чи будь-який інший акт, що спричиняє біль, дискомфорт та або поранення. Цей вид не включає каліцтво чи обрізання жіночих статевих органів.
4. **Примусовий шлюб:** шлюб, що укладається проти волі особи, зокрема ранні шлюби з дитиною.
5. **Позбавлення ресурсів, можливостей чи послуг:** обмеження права особи на доступ до економічних ресурсів/активів чи засобів до існування, а також освіти, медичних чи соціальних послуг. Приклади: вдова, позбавлена спадку; примусове позбавлення прибутку сексуальним партнером чи членом сім'ї; жінка, якій не дозволяють використовувати контрацептиви, або дівчинка, яку не пускають до школи тощо. Загальні випадки бідності не мають враховуватися.
6. **Психологічне насильство:** нанесення морального чи емоційного болю або травм. Сюди належать: погрози фізичного чи сексуального насильства, залякування, приниження, примусове обмеження волі, переслідування, домагання, небажана увага, вислови, жести чи письмові послання сексуального та/або погрозливого характеру, знищення/руйнування дорогих особі речей тощо.

Випадок гендерно зумовленого насильства досить часто включає більше однієї форми насильства (жінка, яка зазнала зґвалтування, побоїв та психологічного насильства). **Форма фіксації випадків ГЗН може охоплювати лише один вид гендерно зумовленого насильства.** Задля отримання достовірних і статистично порівнювальних даних усі, хто використовує цю форму, повинні застосовувати єдиний підхід для класифікації конкретного випадку за видами гендерно зумовленого насильства. **Види ГЗН перераховано у спеціально вибудованому порядку задля отримання статистично порівнювальних даних.**

Визначення, які наведені вище, співвідносяться із концепцією добровільної інформованої згоди щодо розповсюдження, розміщення інформації про випадок насильства в загальну базу даних та повідомлення у відповідні організації, які надають послуги постраждалим, без розповсюдження особистісних даних постраждалої(-го) (ПІБ, контактна адреса, телефон, місце проживання). Саме це й передбачає інформований добровільний вибір особи.

Заповнюють онлайн форму індивідуально з кожним постраждалим за принципами індивідуального консультування з дотриманням конфіденційності, поваги до клієнта та гідного ставлення.

Ця форма фіксації випадків насильства дає можливість фіксувати виявлені мобільними бригадами соціально-психологічної допомоги випадки насильства, робити більш розширений збір даних щодо інциденту, оптимізувати збір інформації, її фіксації та організації звітності, що одночасно розширило можливості та варіанти для аналізу статистичних даних.

Розділ 4. ЗМІСТ ТА ФОРМИ РОБОТИ ПРАЦІВНИКІВ МОБІЛЬНОЇ БРИГАДИ

4.1. Виявлення осіб, які постраждали від насильства

У виявленні фактів домашнього насильства та в попередженні насильства в сім'ї ключове значення має спостережливність, професійність та небайдужість фахівців мобільних бригад із надання соціально-психологічної допомоги постраждалим від насильства та спеціалістів інших органів, які безпосередньо працюють у сфері попередження насильства. Адже від їх здатності вчасно помітити симптоми сімейного неблагополуччя та надати відповідну допомогу постраждалим особам, інколи залежить їх життя.

4.1.1. Ознаки насильства

Під час виїзду на місце події мобільній бригаді, насамперед, необхідно здійснити візуальну діагностику постраждалої особи та звернути увагу на низку характерних прямих та непрямих ознак насильства, за якими можна виявити особу, яка його зазнала, та припустити, чи стався інцидент насильства в сім'ї. Деякі ознаки насилля можна визначити методом спостереження, інші – під час спілкування (можливий, але не повний перелік наведено в Табл. 4.1.1.)

Таблиця 4.1.1.

Ознаки насильства⁴²

Типові ознаки	Прояв
Фізичні	<ul style="list-style-type: none">– погіршення фізичного й психічного здоров'я, емоційні та неврологічні розлади;– синці, забої, ушкодження кісток та м'яких тканин, наявність частково залікованих попередніх травм, сліди укусів, опіки незвичної форми та в різних частинах тіла;– відсутність зубів, поганий догляд за ротовою порожниною, недотримання правил особистої гігієни, відсутність догляду за волоссям, нігтями;– втрата ваги, наявність зневоднення організму;– заплакане обличчя, набряклі очі.

⁴² Кочемировська О. Індикатори прихованих форм сімейного насильства щодо жінок та їх застосування в практиці дільничних інспекторів міліції. Харків, 2006 р.

Типові ознаки	Прояв
Економічні	<ul style="list-style-type: none"> – неможливість розпоряджатися сімейним бюджетом і власними коштами; – відмова від роботи або навчання під тиском іншого члена сім'ї; робота на посаді/робочому місці, обраному під тиском іншого члена сім'ї; – робота, зумовлена необхідністю утримувати іншого члена сім'ї, який водночас контролює (забирає) всі фінанси в родині; – одяг, взуття, що не відповідають сезону та погоді; дуже старий одяг; наочні ознаки злиденного існування (незважаючи на реальні прибутки родини); – недоїдання (недостатня вага).
Сексуальні	<ul style="list-style-type: none"> – наявність інфекцій, які передаються статевим шляхом; – травми та пошкодження статевих органів; – наявність в історії хвороби постраждалої викиднів, мертвонароджених дітей, передчасних пологів; – небажані вагітності; – залучення до комерційного сексу.
Психологічні	<ul style="list-style-type: none"> – страхи, тривожність; – нерішучість, безініціативність, відчуття безпорадності; – нав'язливі рухи та думки, схильність до одноманітних жестів та дій (розгойдування в кріслі, різання паперу, розчісування одного й того ж пасма волосся та ін.); – надмірне збудження, порушення сну, харчової поведінки, уповільнення рухів (останні ознаки вважаються близькими проявом «лінощів», «нездатності та небажання виконувати свої домашні обов'язки» та підсилюють почуття провини); – втрата соціальних контактів з родичами, друзями, відчуття самотності та ізольованості; – уникання візуального контакту, приниженість у поведженні, похапливість;

4.1. Виявлення осіб, які постраждали від насильства

Типові ознаки	Прояв
	<ul style="list-style-type: none"> – звуження свідомості, нездатність адекватно оцінювати свої вчинки та вчинки інших людей, власне майбутнє, поєднання підозрливості з безмежною довірливістю; – наявність скарг психосоматичного характеру; – недостатнє лікування та невиконання лікарських приписів або самолікування неадекватне діагнозу; – невідповідність отриманих ушкоджень поясненням постраждалої особи щодо їх походження; зволікання зі зверненням за допомогою до лікаря/психолога або відмова від допомоги чи будь-якого зовнішнього втручання, спрямованого на з'ясування та корекцію ситуації. – Особливу увагу варто звернути на наявність такого психологічного стану та поведінки як: <ul style="list-style-type: none"> – депресія; – суїцидальні наміри, погрози позбавити себе життя

Проблема виявлення та належної оцінки фактів сімейного насильства щодо дітей є найбільш складною для фахівців. Під час відвідування помешкання мобільною бригадою з надання соціально-психологічної допомоги постраждалим від насильства або іншими спеціалістами, треба звертати увагу на низку наочних ознак, за якими можна визначити дитину, що потерпає від насильства в сім'ї (такі ознаки наведені у Табл. 4.1.2.

Таблиця 4.1.1.

Ознаки домашнього насильства щодо дітей^{43, 44}

Типові ознаки	Прояв
Фізичні	<ul style="list-style-type: none"> – зсув суглобів, переломи кісток, гематоми, крововиливи в сітківку ока; – забиті місця на тілі або голові, які мають форму предмета (<i>пряжки ременя, долоні, лозини</i>); рани

⁴³ Ахтирська Н., Кочемировська О., Христова Г. Ясеновська М.: Розгляд справ стосовно жорстокого поводження з дітьми судами України: аналіз законодавства та практики його застосування. Київ: ТОВ «К. І. С.», 2010 р.;

⁴⁴ Кочемировська О., Ходоренко А.: Індикатори прихованих форм сімейного насильства щодо дітей та їх застосування в практиці дільничних інспекторів міліції. Харків, 2006 р.

Типові ознаки	Прояв
	<p>та синці різні за часом виникнення та/або в різних місцях частин тіла (<i>наприклад, на спині і грудах одночасно</i>), або незрозумілого походження;</p> <ul style="list-style-type: none"> – сліди людських укусів; – незвичайні опіки (<i>наприклад, цигаркою або розжареним посудом</i>); – самокаліцтво (<i>заподіяння дитиною травм самій собі</i>).
Сексуальні	<ul style="list-style-type: none"> – висипи, інфекції, що передаються статевим шляхом; – ознаки вагінального чи анального проникнення стороннього тіла; – залучення до секс-бізнесу; – вагітність; <p>Сексуалізована поведінка, тобто поведінка, що виникає внаслідок психологічної травми, завданої через сексуальне насильство над дитиною має такі ознаки:</p> <ul style="list-style-type: none"> – знання термінології та жаргону, не властивого дітям певного віку; – ігри, що мають сексуальний підтекст, відповідні маніпуляції з іграшками (<i>задирання суконь у ляльок, імітація статевого акту за допомогою ляльок тощо</i>); – сексуальні злочини щодо ровесників або молодших дітей; – сексуальні домагання до інших дітей або навіть дорослих; – нерозбірлива та/або зухвала сексуальна поведінка.
Психологічні	<ul style="list-style-type: none"> – уникнення контактів з ровесниками; – страх перед появою батьків, інших членів сім'ї та/або необхідністю йти додому; – вживання алкоголю та / або психоактивних речовин; – насильство щодо слабших істот, домашніх тварин;

4.1. Виявлення осіб, які постраждали від насильства

Типові ознаки	Прояв
	<ul style="list-style-type: none">– почуття провини за отримані фізичні ушкодження;– неохайний вигляд: брудне волосся та шкіра, поганий запах та ін.;– неадекватна поведінка: надмірна агресія, істеричний сміх, зухвалість, немотивований страх тощо.
Економічні	<ul style="list-style-type: none">– виразна неохайність: брудний, не за розміром та/або такий, що не відповідає погоднім умовами одяг, шкіра та волосся із застарілими ознаками бруду, поганий запах;– відсутність у дитини речей першої необхідності;– ознаки недоїдання, недостатня вага, яка не відповідає віку дитини;– постійні пропуски занять у школі без поважних причин;– дитина збирає та здає пляшки, харчується знайденими недоїдками.

4.1.2. Методи виявлення сімейного насильства

Під час розмови з дорослими особами, які постраждали від насильства фахівцю необхідно:

- говорити спокійно, намагаючись викликати довіру. Дати постраждалій особі можливість висловитися;
- запитувати про домашнє насильство без оцінок та суджень, таких, як: «Як можна це терпіти?», «Ви самі винні...» тощо;
- Використовувати непрямі (навідні) та прямі запитання про насильство:

Прикладами непрямих (навідних) запитань можуть бути такі:

- Я намагаюсь зрозуміти, що є причиною вашого поганого самопочуття/складної ситуації у родині/труднощів виховання дітей, тощо;
- Можливо, вам доводилось переживати погане ставлення/погрози з боку близької людини.

Приклади прямих запитань:

- Чи спричиняє вам психологічні або фізичні страждання, чи погрожує вам ваш партнер/інший член сім'ї?

- Чи живете ви/чи жили раніше в умовах, де з вами погано поводитися/поводяться? Як це проявлялося/проявляється?
- Чи погрожував ваш партнер/інший член сім'ї вашим дітям? Чи бив він їх коли-небудь?
- Чи примушував партнер до статевих стосунків, коли вам цього не хотілося? Чи примушував до таких форм статевих стосунків, які вам неприємні?
- Чи відчуваєте будь-який страх перед партнером/іншим членом сім'ї?
- Ви казали, що ваш партнер/інший член сім'ї зловживає алкоголем/наркотиками. Як він поводить, коли вип'є чи перебуває під дією наркотиків? Чи поводить він агресивно – погрожує, ображає, принижує, застосовує фізичну силу?

Основними методами виявлення насильства стосовно дитини є⁴⁵:

Огляд дитини та безпосереднє спостереження за її поведінкою.

Фахівцю, який здійснює огляд дитини варто:

- Уникати передчасних суджень та висновків на основі першого враження. Основну увагу варто приділити виявленню та фіксації ознак, що можуть свідчити про насильство.
- Уважно спостерігати за поведінкою дитини та її емоційним станом: дитина може здаватись заляканою, присоромленою; під час бесіди/опитування уникати візуального контакту з фахівцем або закривати очі; може здригатись, коли відчиняються двері або хтось входить до приміщення. Варто враховувати, що дитина може занижувати ступінь насильства з боку дорослих членів родини, применшувати свої страждання або виявляти байдужість до насильства задля їх виправдання.
- Уважно спостерігати за поведінкою осіб, які перебувають на місці інциденту (або супроводжують дитину). Якщо дорослий член сім'ї або піклувальник є винуватцем насильства, то найчастіше він не полишає дитину наодинці з фахівцем, наполягає на своїй присутності під час бесіди з дитиною, може тримати її за руку і не відходити ні на крок, самотійно відповідати на запитання, поставлені дитині. Найчастіше дитина навіть не робить спроби відповідати самотійно.

Бесіда з дитиною

Під час побудови бесіди з дитиною спеціалістам необхідно пам'ятати:

- Успіх бесіди залежить від правильного розуміння рівня розвитку дитини. Складність запитань має відповідати інтелектуальному рівню дитини та її життєвому досвіду.

⁴⁵ Ахтирська Н., Кочемировська О., Христова Г. Ясеновська М.: Розгляд справ стосовно жорстокого поводження з дітьми судами України: аналіз законодавства та практики його застосування. Київ: ТОВ «К.І.С.», 2010 р.;

4.1. Виявлення осіб, які постраждали від насильства

- Загальний принцип – отримання певного обсягу інформації в процесі спонтанної розповіді дитини. Варто терпляче вислухати розповідь дитини у її інтерпретації подій.
- Діти демонструють свої переживання і побоювання через власну поведінку – надчутливу, замкнену, агресивну тощо. Дитина, яка знаходиться в стані стресу, потребує підтримки та терпіння.
- Допоможіть дитині висловити її відчуття, говоріть їй про власні переживання та намагайтесь зрозуміти її почуття. Пам'ятайте, що є постраждалі, які або не виявляють емоцій щодо події, або поводяться зухвало і агресивно, викликаючи до себе відразу (особливо це може стосуватися дітей, які зазнали сексуального насильства).
- Через низку причин, серед яких найважливішою є страх, недовіра до всіх дорослих та сором, дитина може приховувати певні факти насильства або пом'якшувати їх. Також це може статись і через те, що дитина може любити своїх кривдників, незважаючи на жорстоке поводження з їхнього боку.

Основні правила побудови бесіди з дитиною:

Правило 1. Варто пояснити дитині, що немає нічого страшного в тому, що вона не знає відповіді на те чи інше питання; вона не має відчувати за це провину.

Правило 2. Дитині треба сказати, що вона може перепитати, що незрозуміло, або попросити пояснити, що мав на увазі фахівець.

Правило 3. Поясніть дитині, що ви можете повторювати питання для того, щоб краще зрозуміти її думку (а не через те, що ви їй не довіряєте).

Правило 4. Скажіть дитині, що вона має виправити вас, якщо ви щось не так сказали або неправильно зрозуміли її слова.

Правило 5. Спілкуйтеся з дитиною так, нібито ви вперше чуєте про ситуацію, яка трапилася: більше слухайте, не закінчуйте відповіді за неї, співчуйте.

Правило 6. Дозвольте дитині описувати те, що сталося її власною мовою, навіть якщо це лайка, адже дитина може не вміти говорити по іншому.

Отже, **під час розповіді дитини** про насильство або опитування її про такі факти **важливо**:

- Ставитися до дитини серйозно. Демонструвати їй свою повну довіру та переконання про відсутність її вини в тому, що сталося, у разі, якщо був акт насильства;

- Ставити питання у м'якій формі (наприклад: «Чи правильно я розумію, що тобі зробили боляче? Розкажи, будь ласка, як це сталося. Покажи, де в тебе болить/боліло?»).
- Залишатися спокійним (незважаючи на те, що саме та якими словами розповідає дитина, адже вона може застосовувати нецензурну лексику, жаргон, які чує від дорослих); не переривати розповідь дитини, щоб виправити її або зробити зауваження; заспокоювати та підтримувати дитину словами: «Добре, що ти мені про це сказала(-в). Ти правильно зробила(-в)», «Ти в цьому не винна(-ий)», «Таке трапляється і з іншими дітьми», «Можливо, ти вважаєш, що це секрет? Але бувають такі секрети, які не потрібно зберігати, особливо якщо тобі зробили погано. Ми вже допомогли іншим дітям у схожих ситуаціях. Ми допоможемо і тобі, але для цього ми маємо знати все, що сталося», «Не дратуйся, якщо цю історію тобі потрібно буде переказати ще раз іншій людині, яка теж буде допомагати тобі. Дуже важливо, щоб вона почула її саме від тебе».
- Терпляче відповідати на запитання дитини, намагатись розвіяти її тривоги, особливо щодо самого факту звернення за допомогою.
- Стежити за тим, щоб не давати обіцянок, яких не зможете виконати (наприклад: «Твоя мама не засмутиться», «Тому, хто тебе скривдив, нічого не буде» або «Тебе більше ніколи ніхто не скривдить»).

Опитування батьків, піклувальників, вихователів, родичів, сусідів

- Розмова про ситуацію насильства в сім'ї зазвичай є досить важкою для всіх членів сім'ї та для інших оточуючих, тому їх опитування має відбуватись на тих же засадах, що і бесіда з дитиною. Люди часто не хочуть «виносити сміття з дому», або бояться відповідальності, розголосу, засудження, тому намагаються применшити значення того, що сталося. Через це, якщо вони не дають інформації з власної ініціативи, необхідно обмежитися непрямими питаннями, наприклад: «Дівчинка/хлопчик виглядає дуже засмученою(-им), ви не знаєте чому?».
- Спілкуючись безпосередньо з особою, яка підозрюється у скоєнні насильства спеціаліст має:
 - назвати себе та пояснити доцільність цієї бесіди;
 - розмовляти спокійно, демонструвати врівноваженість;
 - звертатись до такої особи виключно на «Ви»;
 - дотримуватись позиції: «Я не оцінюю вас. Я виконую свої обов'язки»;
 - проводити бесіду так, щоб кривдник розумів, що він не може розраховувати на подальшу безкарність.

Дослідження історії життя дитини, документації, інших джерел інформації.

Документація з медичних та освітніх закладів, із правоохоронних установ є цінним джерелом інформації про дитину, яка може допомогти з'ясува-

ти вірогідність скоєння насильства, стосовно неї, наприклад: неодноразові звернення до травмпунктів, викликів карет «Швидкої допомоги», схильність до втеч із дому, до нещасних випадків та травматизації, підтверджені факти вживання алкоголю, наркотиків і токсичних речовин, і факти зґвалтування вказують на вірогідність жорстокого поводження з дитиною⁴⁶.

4.2. Складання плану безпеки для постраждалої особи

Якщо в сім'ї виявлено насильство, фахівцям мобільної бригади соціально-психологічної допомоги необхідно під час бесіди:

- Пояснити постраждалій особі, що вона має ризик втратити здоров'я, у разі, якщо насильство продовжуватиметься.
- Якщо в сім'ї є діти – пояснити, що є ризик погіршення фізичного та психічного здоров'я дітей, їх благополуччя.
- Запитати, чи є у постраждалих осіб інше безпечне місце для проживання (перебування). Розповісти про можливість влаштуватися в притулок для тимчасового проживання, якщо він є.
- Пояснити постраждалим, що законодавство України захищає тих, хто потерпає від домашнього насильства. Розповісти про можливість отримати захист у поліції, а також психологічну, юридичну, соціальну допомогу – в центрі соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді за місцем проживання.
- Порадити постраждалій особі пройти необхідне медичне обстеження. У разі сексуального насильства – зробити тести на наявність інфекцій, що передаються статевим шляхом та на ВІЛ.
- За наявності ризиків інфікування ВІЛ, порадити звернутись до СНІД-центру. Проінформувати постраждалу особу про можливість самостійного звернення до медичного закладу. Медичні працівники під час звернення за медичною допомогою постраждалих осіб або їх законних представників мають зафіксувати їх скарги (звернення), зібрати анамнез, провести медичний огляд з оцінкою стану постраждалої особи та в разі потреби – зробити додаткове інструментально-лабораторне обстеження й заходи щодо попередження наслідків сексуального насильства.
- Заклад охорони здоров'я не пізніше однієї доби інформує за допомогою телефонного зв'язку, електронної пошти з подальшим письмо-

⁴⁶ Журавель Т., Кочемировська О., Ясеновська М. Попередження, виявлення і подолання випадків насильства та жорстокого поводження з дітьми: методичний посібник для освітян / Київ: ТОВ «К.І.С.», 2010 р. С. 97-128; Кочемировська О., Ходоренко А. Індикатори прихованих форм сімейного насильства щодо дітей та їх застосування в практиці дільничних інспекторів міліції / Харків, 2006 р.;

вим підтвердженням та з дотриманням правового режиму інформації з обмеженим доступом уповноважені підрозділи органів Національної поліції України, а у разі виявлення ушкоджень у дитини – також службу у справах дітей районної, районної у містах Києві та Севастополі державної адміністрації, виконавчого органу міської, районної у місті (у разі утворення) ради, сільської, селищної ради об'єднаної територіальної громади (далі – служба у справах дітей), які здійснюють прийом і розгляд заяв та повідомлень про вчинення домашнього насильства⁴⁷.

- Зауважити постраждалій особі, що звернення має відбуватись без проведення гігієнічних процедур. Не треба оцінювати/засуджувати поведінку постраждалої, повчати або давати поради (наприклад, піти від кривдника).
- Важливо зберігати конфіденційність – інформація, якою поділилась постраждала особа не має обговорюватись із сусідами, громадою та ін. Необхідно поінформувати постраждалу особу про забезпечення конфіденційності.
- Допомогти постраждалій особі скласти план дій на той випадок, коли виникне небезпека.

«План безпеки»

На той випадок, якщо у майбутньому може виникнути загроза життю і здоров'ю з боку кривдника, дуже важливо:

- Тримати при собі оригінали (чи хоча б копії) усіх важливих документів (паспорти, свідоцтва про народження дітей, свідоцтво про шлюб, документи про власність на квартиру чи інше майно, дипломи, посвідчення тощо).
- Домовитися з сусідами про те, щоб вони, якщо почують характерний шум боротьби чи крики про допомогу, відразу починали стукати у двері чи викликати поліцію. Виклики поліції дуже часто стають єдиним доказом при розгляді справ у судах того, що відбувалося насильство. Тому дуже важливо викликати представників ОВС у кожному випадку насильства і це не залежить від того, проживає кривдник із потерпілою особою разом чи окремо!
- Заздалегідь зібрати невеличку валізу з найбільш потрібними речами: одягом для себе та дітей, грошима, ліками, ключами від дому, офісу тощо. Можна подбати про те, щоб десь у безпечному місці (за межами спільного проживання) були відкладені гроші на перший час сепарації, необхідний одяг, інші цінні речі.

- Необхідно виписати всі життєво важливі телефони (на випадок, якщо телефон потерпілої особи буде викрадено чи заблоковано). Це можуть бути контакти близьких людей або родичів, офіційних установ (у тому числі вчителів дітей, лікарів, номери гарячих ліній допомоги у кризових ситуаціях абощо).
- **Обов'язково** записати та запам'ятати адреси, номери телефонів установ, до яких постраждала особа планує звернутися за допомогою. Тримати під рукою номери телефонів поліції та соціальних служб. Варто, щоб ці номери також знали діти. Якщо виникне потреба, не вагаючись телефонувати до районного відділу поліції або на номер «102» і вимагати термінового втручання. Після приїзду працівників поліції детально описати їм усе, що сталося, показати тілесні ушкодження, а також домашні речі, які побив чи поламав кривдник.
- **Обов'язково!** Знайти можливість повідомити поліцію про вчинення насильства стосовно себе, а також дітей, якщо діти були свідками насильства. Це повідомлення може бути зроблене через виклик поліції безпосередньо в момент вчинення насильства, або після того, коли постраждала особа знайде безпечне місце та зможе викликати поліцію. Або написати заяву безпосередньо у відділенні поліції чи письмову заяву надіслати поштою.
- Подбати про власну безпеку та безпеку своїх дітей. Наперед обдумати маршрут втечі та визначити декілька (не одне!) місць, де можна сховатися, якщо доведеться залишити дім! У будь-якому разі, коли існує загроза життю, необхідно зробити все, щоб втекти (із документами чи без них, з грошима чи без них, в одязі чи без нього). Втеча та крик найчастіше виявляються найефективнішими швидкими стратегіями захисту від домашнього насилля.
- Якщо близькі люди готові допомогти постраждалій особі в боротьбі з домашнім насильством, необхідно домовитися з ними про спільні дії в гострій ситуації. Йдеться, зокрема, про дзвінок до поліції, тимчасовий притулок для вас та ваших дітей або схованку для потрібних вам речей.
- У разі отримання тілесних ушкоджень (синці, подряпини і т.д.), **обов'язково** звернутися до медичних закладів! Навіть якщо видимих тілесних ушкоджень немає, варто зазначити про це у своїй заяві, щоб не лише пройти лікування, а й отримати медичні висновки, які можуть стати вагомим доказом у суді.

- У разі вчинення сексуального насильства, зателефонувати на номер 102 і повідомити про зґвалтування. Важливо дочекатися поліції, не митися та нічого не рухати у квартирі до моменту її прибуття, оскільки необхідно буде пройти медичну експертизу.
- Якщо насильство відбувалося у присутності дітей або відносно них, зокрема якщо це психологічне насильство, а саме образи, приниження, погрози, звинувачення тощо – написати заяву в службу у справах дітей.
- Відповідно до Сімейного кодексу України батько і мати мають рівні права щодо спілкування з дітьми, побачення з ними та проживання. Якщо насильство в сім'ї відбувалося у присутності дітей, внаслідок чого діти мають психологічні травми, тому, щоб захистити себе та дітей, постраждала має повідомити про факти насильства стосовно себе та дітей. У подальшому це враховується судом при вирішенні питання щодо визначення способу участі кривдника у вихованні дітей та призначення днів, години та умов побачень. До прийняття рішення суду постраждала особа має право не дозволяти кривдникові бачитися та спілкуватися з дітьми,
- Подумати про те, як обмежити спілкування з кривдником після розлучення і вберегти від нього дітей;
- Звернутися до юриста задля визначення подальших кроків, якщо постраждала вирішила розлучитися і припинити будь-які відносини із кривдником.

Пам'ятайте: насильство часто стає ще більш жорстоким, коли кривдник знає про бажання жертви припинити з ним стосунки. Будьте готові захищати свої права та права ваших дітей. Заздалегідь обміркуйте можливі варіанти вирішення таких гострих питань, як поділ майна, стягнення аліментів, визначення місця проживання дітей.

- Варто звертатися за допомогою до Центрів безоплатної правової допомоги, які є у містах. Спеціалісти Центрів обізнані з проблемами домашнього насильства і можуть допомогти. Також можна звернутись до Центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, які мають психологів, відповідних фахівців, володіють інформацією про наявність притулків для жінок в області та допоможуть із вирішенням проблеми.

Проте, якщо кривдник і потерпіла особа продовжуватимуть проживати разом фахівцю мобільної бригади варто ще раз наголосити на існування ризику для життя потерпілої особи. Тут під час бесіди необхідно звернути увагу постраждалої на такі аспекти, наявність кожного з яких збільшує ризик летальності у випадках домашнього насильства:

- Чи робив кривдник спроби задушити?
 - Чи вчиняв кривдник невдалі спроби суїциду?
 - Чи вбивав кривдник домашніх тварин?
 - Чи має кривдник доступ до зброї?
 - Чи має кривдник досвід застосування зброї проти людей?
 - Чи входить кривдник у «божевільний» стан?
 - Чи погрожував кривдник вбивством?
 - Чи хтось із близьких кривдника покінчив життя самогубством?
 - Чи вчиняв кривдник насильство щодо дітей?
 - Чи скоював раніше жорстоке насильство до будь-кого?
 - Чи має кривдник потребу здійснення постійної влади та контролю?
 - Чи вживає кривдник важкі наркотики?
 - Чи має кривдник потребу завдавати біль та ображати інших?
- ***Чим більше відповідей «так» щодо перелічених питань – тим є вищою загроза для життя постраждалої особи.***

Додаткові фактори, що можуть збільшити загрозу для життя:

- сепарація (наприклад, коли жінка перейшла жити у притулок чи переховується від кривдника, розпочала судову справу щодо розлучення, поділу майна, визначення місця проживання дитини тощо).
- конфлікт через місце проживання дитини.
- серйозні майнові спори.

Отже, спричинення будь-якого виду тілесних ушкоджень, а також вчинення будь-яких інших дій проти життя та здоров'я, волі, честі, гідності особи, та проти її статевої недоторканості, є злочинами. Особливо, якщо є небезпека для життя, то першим завданням допомоги є – забезпечити та збільшити ресурси (внутрішні, соціальні, матеріальні, тощо)! У будь-якому разі, коли існує загроза життю, необхідно зробити все можливе, щоб забезпечити постраждалу особу!

4.3. Дистанційне консультування та дистанційний супровід

Телефонна допомога людям, які знаходяться в стані психологічної кризи або людям, які прийняли рішення попрощатися з життям виникла майже півстоліття тому. У лондонського священики Чеда Вари, який у подальшому став керівником одного із рухів телефонної допомоги, виникла ідея – дати оголошення в газеті про свій телефонний номер, щоб будь-яка людина, яка потребує допомоги, могла зателефонувати в будь-який час доби так само, як телефонують при пожежі, в поліцію, швидку допомогу. Ідея спрацювала і виявилась настільки необхідною, що служби телефонної допомоги почали з'являтися в більшості європейських країн.

Телефонне консультування як форма **анонімної психологічної допомоги** та дистанційного консультування залишається досить поширеною і в наш час.

Така форма дистанційної психологічної допомоги є досить дієвою і в роботі мобільної бригади. Консультації телефоном забезпечують оперативність спілкування, зручні умови для клієнта. Дистанційне консультування дозволяє людині, яка звернулася до фахівця мобільної бригади уникнути ролі «пацієнта», але отримати конкретну та суттєву допомогу.

Дистанційне консультування надає клієнтам можливість звертатися до фахівців мобільної бригади з будь-якого місця в зручний для них час. При такому типі консультування клієнт має право на переривання контакту, тобто може в будь-який момент закінчити розмову – для цього досить покласти слухавку.

Можливість керувати контактом є надважливою для клієнтів, що потерпають від насильства, адже вони обирають час для розмов, коли поруч немає кривдника та змушені припиняти розмови, коли він поруч, аби не наражати себе на небезпеку. При цьому вони мають можливість у зручний для себе час повторно звернутися до фахівця мобільної бригади і продовжити розпочату роботу.

Тож **метою дистанційного консультування** мобільної бригади є **швидка психологічна допомога людям**, що потерпають від насильства і не можуть самотужки впоратися з цією проблемою.

Таке консультування надає можливість багатьом жінкам, що зазнали насильство і не наважуються звернутися стаціонарно за допомогою до фахівця-консультанта, отримати дистанційно психологічну підтримку, рекомендації щодо хвилюючих їх проблем та подальших дій для виходу з ситуації.

Фахівець мобільної бригади під час дистанційного консультування демонструє свою компетентність, чуйність та здатність допомогти. *При такому виді консультування виникає ефект «випадкового попутника», коли*

можна буквально «вилити душу». Встановленню особливої довіри сприяє і те, що, незважаючи на відстань, клієнт і фахівець мобільної бригади перебувають поруч, їх голоси звучать у безпосередньо поруч один від одного, що сприяє швидкому подоланню психологічних бар'єрів, створює відчуття довіри, підвищує ефективність взаємодії.

У своїй роботі фахівець мобільної бригади телефоном надає клієнтові:

- безпосередньо психологічну допомогу та консультації;
- довідки та інформацію щодо можливостей отримання іншої необхідної допомоги;
- здійснює перенаправлення, планує за домовленістю з клієнтом виїзд мобільної бригади на адресу.

«Алгоритм дистанційного консультування фахівцями мобільної бригади:

- Телефон завжди знаходиться у фахівця мобільної бригади при собі.
- Фахівець має миттєво реагувати на телефонні дзвінки. У разі, якщо відповісти одразу неможливо, фахівець обов'язково передзвонює на пропущені дзвінки.
- Відповідаючи на телефонний дзвінок, фахівець мобільної бригади має:
 - представитись (повідомити абоненту своє ім'я та посаду);
 - дізнатися, як звертатися до абонента;
 - з'ясувати:
 - 1) чи знаходиться особа в безпеці?
 - 2) чи може вільно відповідати на запитання?
 - 3) чи є разом з нею діти?
 - 4) чи є поряд з нею кривдник?
 - 5) чи потрібна їй медична допомога, юридична допомога тощо?
 - Надати психологічну підтримку та консультацію згідно з запитом та проблемою клієнта.
 - Спланувати мобільний виїзд до місця проживання особи, яка звернулася, або, за потреби, запросити її на місце локації мобільної бригади для більш детального опрацювання випадку.

Через дистанційне консультування фахівці мобільної бригади здійснюють також **дистанційний супровід** постраждалої особи, яка за певних обставин не має можливості відвідувати локацію МБ або використати виїзд фахівців на адресу.

У разі дистанційного супроводу фахівець:

- надає емоційну підтримку;
- здійснює моніторинг результатів консультативної допомоги;
- вживає превентивних заходів задля недопущення насильства надалі стосовно постраждалої.

Дистанційний супровід включає в себе консультативну допомогу, що складається з послідовних етапів і підпорядковується певним цілям, спирається на психотерапевтичні техніки.

Метою дистанційного супроводу є стимулювання внутрішніх резервів постраждалої особи задля:

- формування активної життєвої позиції;
- самовизначення;
- самозахисту;
- розв’язання наявних проблем;
- прийняття відповідальності за себе та своїх близьких;
- мотивування змінити звичні моделі поведінки;
- налаштування на нове життя.

Важливо надати постраждалій особі впевненість, що вона звернулася туди, де її зрозуміють і підтримають.

Фахівець мобільної бригади під час дистанційного супроводу дотримується всіх етичних норм, які застосовуються ним і під час стаціонарного супроводу, несе відповідальність за використання своїх професійних навичок, усвідомлює межі своїх професійних можливостей, уникає сфер, в яких може бути некомпетентним, поважає гідність, індивідуальність постраждалої особи, із повагою ставиться до релігійних, політичних, а також етичних переконань.

Необхідно зазначити, що **процес телефонного діалогу** – робота, яку складно планувати ретельно та детально. Втім, існують певні етапи, на які має спиратися фахівець мобільної бригади, а саме:

1. Вступ у діалог: виявлення та визначення основних проблем постраждалої особи.

На цьому етапі важливе активне слухання, розуміння, емпатія стосовно до постраждалої особи, заохочення до розкриття почуттів і проблем.

Роль фахівця мобільної бригади зводиться до того, щоб допомогти особі ідентифікувати проблему, використовуючи деякі елементи техніки активного слухання:

- уточнювати деталі повідомлення;
- звертатись із «відкритими» питаннями, що спонукають особу розширити своє повідомлення;
- переформулювати сказані клієнтом думки та почуття;
- упорядковувати, структурувати та формувати об’єктивні та чіткі порядки подій.

Дуже важливо під час бесіди визнати ступінь серйозності ситуації і стану постраждалої особи.

2. Оцінка можливостей та альтернатив.

Вирішальне значення на цьому етапі належить обопільній роботі фахівця з постраждалою особою над пошуком альтернативних рішень та, проведення обговорень, реорганізації, створення плану дій.

Цей етап вимагає максимально емпатичної та відновлювальної роботи з постраждалою особою. Тут важливо підтримувати здорові, позитивні сторони особистості, підвищувати самооцінку та надавати впевненість людині. Важливо визначити коло друзів та близьких людей, які в складній ситуації могли б допомогти. Як і будь-який процес психотерапії, телефонний її варіант розрахований у кінцевому підсумку на активність самого клієнта.

3. Завершення діалогу.

На цьому етапі фахівцю мобільної бригади варто зробити висновки про результати бесіди та закріпити позитивні емоційні зміни у клієнта, показати позитивну перспективу його майбутнього.

Фахівець має надати словесну підтримку та максимальне схвалення постраждалої особи, продемонструвати віру в неї, в її сили, завпевненити у здійсненні нею задуманого.

Отже, варто підкреслити, що для успішного ведення дистанційного консультування та дистанційного супроводу від фахівця мобільної бригади вимагаються внутрішня логіка, спонтанність і гнучкість. Важливо вміти дистанційно відчувати постраждалу особу, її потреби та можливості і в будь-яку хвилину правильно скерувати роботу задля позитивного результату.

4.4. Ведення випадку

Соціально-психологічна допомога постраждалим від домашнього та гендерно зумовленого насильства – це система соціальних і спеціальних заходів, що спрямовано на виявлення випадків насильства, подолання його наслідків, а також попередження насильства стосовно особи, усунення причин та умов, які сприяють його вчиненню, притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні домашнього або гендерно зумовленого насильства.

У цій системі мобільні бригади соціально-психологічної допомоги здійснюють такі основні **функції**:

- **Виявлення випадків** насильства;
- **Екстрене реагування** на випадки насильства;
- Безпосереднє **надання послуг** (наприклад, кризове психологічне консультування);

- **Переадресація** постраждалих осіб для отримання спеціальних послуг, зокрема, медичної допомоги, правозахисних послуг, послуг із гарантування безпеки постраждалої особи та ін.
- **Збір даних** і аналіз інформації.

Ведення випадку в роботі мобільної бригади соціально-психологічної допомоги складається із таких елементів:

1. Отримання повідомлення про випадок насильства та встановлення комунікації із постраждалою особою. Інформування щодо видів послуг, які надає мобільна бригада соціально-психологічної допомоги.

У разі отримання повідомлення щодо існування загрози життю і здоров'ю особи або насильства щодо дитини/дітей – негайно інформується відповідний орган внутрішніх справ (телефонна лінія 102).

Повідомлення про випадки насильства до мобільної бригади можуть надходити через:

- безпосереднє звернення постраждалої особи;
- запит/повідомлення правоохоронних органів;
- запит/повідомлення ЦСССДМ, ССД та ін. державних установ.

2. Первинна оцінка ситуації та надання першої психологічної допомоги: здійснення візиту до сім'ї задля припинення насильства та забезпечення необхідною допомогою постраждалих осіб.

У разі, якщо повідомлення про випадок насильства надійшло до мобільної бригади від правоохоронних органів або державних установ, фахівці мобільної бригади здійснюють виїзд до сім'ї спільно зі спеціалістами відповідної структури. Під час візиту фахівці мобільної бригади:

- здійснюють збір інформації за стандартизованою формою;
- надають екстрену психологічну допомогу постраждалій особі, щоб стабілізувати її психоемоційний стан, зменшити гострі симптоми дистресу та відновити незалежне функціонування⁴⁸;
- перевіряють і аналізують отриману від постраждалої особи інформацію про ситуацію насильства;
- оцінюють потреби, вивчають пріоритети, сильні сторони постраждалої особи/осіб та ускладнення, з якими вона (вони) стикається (-ються);
- проводять бесіду з дітьми, якщо вони є в родині;
- проводять бесіду з кривдником (за можливістю);
- проводять бесіду з сусідами, з іншими членами родини;
- співпрацюють з іншими структурами: медичними закладами, поліцією, навчальними закладами, державними установами, правозахисними та громадськими організаціями тощо, задля отримання

додаткової інформації про ситуацію в родині. А також забезпечують переадресацію постраждалої особи до відповідного закладу в разі, якщо вона потребує спеціалізованої допомоги: медичної, юридичної, правозахисної, соціальної, психологічної та ін.;

- допомагають постраждалій особі розробити план безпеки.

3. Розроблення і впровадження плану заходів з надання соціально-психологічної допомоги постраждалій особі. На цьому етапі, в умовах стаціонарного пункту надання соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від насильства, фахівці мобільної бригади спільно з постраждалою особою або сім'єю обирають головну мету та бажаний результат взаємодії. Мета має бути реалістичною, конкретною та відповідати потребам сім'ї. Також визначають необхідні заходи та часові межі психологічного консультування (індивідуального, сімейного або групового), спрямованого на вирішення психологічних проблем, пов'язаних з насильством в сім'ї.

4. Сприяння наданню для постраждалої особи ресурсів, отриманню доступу до них та їх використанню. Фахівці мобільної бригади враховують можливості інших суб'єктів (заклади, установи, організації тощо), які можуть бути залучені до вирішення проблеми постраждалої особи і її родини, та письмово направляють до них постраждалу особу, попередньо організувавши зустріч.

5. Моніторинг процесу виконання плану підтримки та надання послуг. Фахівці мобільної бригади постійно аналізують виконання запланованих цілей, відповідність дій фахівців задля інтересів сім'ї. Отримують зворотній зв'язок про отримані послуги від спеціалістів інших закладів, організацій та установ, до яких були направлені постраждалі.

6. Оцінювання результатів. Закриття випадку. Завершення ведення випадку відбувається в разі досягнення запланованої мети або самостійної відмови постраждалої особи від подальшого отримання послуг мобільної бригади.

Протягом часу ведення випадку необхідно пам'ятати про найбільш поширені причини, через які постраждалі особи не звертаються за допомогою та не повідомляють про факти насильства:

- **Причини небажання постраждалих звертатися до правоохоронних органів та надавати свідчення:**
 - Недовіра до правоохоронних органів;
 - Страх, що інформація не буде конфіденційною;
 - Страх помсти з боку кривдника;
 - Небажання знову зустрічатися з кривдником у суді;
 - Почуття сорому;
 - Бажання забути травматичні події;
 - Емоційна лабільність, замкнутість тощо.

- **Причини, через які жінки сумніваються у доцільності інформувати медичних співробітників про те, що вони постраждали від насильства:**
 - Відсутність у постраждалої особи інформації про те, що інформування медичного працівника є безпечним і як саме цей працівник може їй допомогти;
 - Страх розплати, якщо кривдник дізнається про цю розмову;
 - Відчуття сорому та приниження від того, що це сталося з нею;
 - Класифікація вчиненого над нею насильства як покарання та думки про те, що вона заслужила це;
 - Неповне усвідомлення постраждалою особою ситуації, в якій вона опинилась;
 - Впевненість у тому, що лікарю не обов'язково знати про ситуацію насильства, бо він все одно не зможе зарадити щодо цього питання, він надто зайнятий і проблеми насильства його не хвилюють.

Тому щоб подолати вищезазначені чинники, мотивувати постраждалу особу до співпраці, подолати її психологічний захист та спротив допомозі, під час ведення випадку фахівцям мобільної бригади необхідно дотримуватись стосовно постраждалих осіб ключових принципів роботи, як:

- безпека та конфіденційність;
- надійність і прозорість;
- взаємопідтримка та взаємодопомога;
- співпраця і взаємність;
- розширення можливостей та надання постраждалій права вибору;
- урахування особливостей постраждалої особи: культурних, історичних і гендерних.

Отже, мобільні бригади соціально-психологічної допомоги здійснюють екстрене реагування на випадки насильства в сім'ї, здатні оперативно, вчасно та безпечно надати необхідну допомогу постраждалій особі, максимально захищаючи її інтереси.

4.5. Індивідуальна робота

Індивідуальна робота з постраждалою від насильства особою – це вид роботи, спрямований на відновлення морального, психічного та фізичного стану особи, її соціальних функцій та ролей, нормалізація поведінки до загальноновизнаних правил і норм, адаптація до нового життя. Як вже зазначалося, особи, які зазнали насильства, стикаються, переважно, з такими проблемами:

- невпевненість у собі та власних силах;
- проблеми зі здоров'ям (у т.ч. психосоматичної природи);

- невротичні розлади: страхи, панічні напади, нав'язливі думки, нав'язливі дії тощо;
- невміння конструктивно спілкуватися як в сім'ї, так і в близькому соціальному оточенні;
- невміння контролювати власні емоції, надмірна емоційність;
- посттравматичні стресові розлади;
- синдром хронічної втоми, депресія.

Мета індивідуальної роботи з постраждалою особою – це пошук внутрішніх ресурсів особистості в кожному конкретному випадку, завдяки яким особа:

- впорається з тривогою, хронічним стресом і депресією, буде відчувати себе в безпеці;
- навчиться усвідомлювати свої емоції, керувати ними та розпізнавати емоції інших людей;
- навчиться будувати партнерські стосунки у своїй родині та в найближчому соціальному оточенні;
- навчиться робити свій усвідомлений вибір, керуючись своїми системами цінностей;
- навчиться ставити цілі та мотивувати себе на їх досягнення.

Основне завдання індивідуальної роботи – розширити горизонти свідомості, надати підтримку постраждалій особі в засвоєнні нових позитивних і здорових способів мислення, поведінки⁴⁹. Для його реалізації необхідно:

1. Допомогти особі зрозуміти характер психотравми і пояснити яким чином це впливає на її фізичне та психічне здоров'я.
2. Підвищити здатність особи говорити та думати про пережите насильство без зниклої та тривоги.
3. Зменшити інтенсивність поведінкового та емоційного дистресу.
4. Сприяти здоровому вираженню почуттів після насильства.
5. Виявити обставини, що супроводжують психотравми, і послабити їх вплив.
6. Сформувані позитивне ставлення до себе і близьких.
7. Підтримати особу в її праві вибору змінювати чи розривати взаємини з близькими.

Індивідуальна робота рекомендована для осіб, які:

- загальмовані чи знаходяться у стані емоційного шоку;
- схильні приховувати від навколишніх свої труднощі;
- категорично відмовляються працювати в групі;
- не здатні брати участь у груповій дискусії.

⁴⁹ Бондаровська В., Возіянова О., Гуцаленко Т., Журавель Т., Кульбачка Т., Куриленко О., Ніконова І., Савенець І., Сергеева К., Юр Ю. Комплексна Програма корекційно-реабілітаційної роботи з дівчатами (14–18 років) та жінками, які пережили насильство або належать до групи ризику: інформаційно-методичні матеріали. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Калита», 2014 р. – 528 с

Після індивідуальної роботи клієнту може пропонуватися групова робота для зміцнення навичок ненасильницького спілкування і впевненості в собі.

Відповідно до запиту постраждалої особи індивідуальна робота може мати такі форми:

- інформаційна (спрямована на надання необхідної інформації);
- індивідуально підтримуюча – допомога в стабілізації особистості та зміцненні її захистів;
- зміцнення особистості, через її гармонізацію й усвідомлення внутрішніх конфліктів.

Індивідуальну роботу з постраждалою особою фахівець мобільної бригади здійснює з розумінням того, що:

- Особа має власні бажання, наміри, життєвий досвід, соціальні зв'язки, які необхідно враховувати під час роботи.
- Індивідуальна робота з особою – **комплекс заходів**, які застосовують як для відновлення соціальних функцій, зміни поведінки, так і для відновлення морального, психічного та фізичного стану.
- Постраждала особа **потребує допомоги**, адже не може змінити своє життя самостійно.
- Позитивний психічний і моральний стан особи, яка постраждала від насильства, визначає успіх роботи в цілому, тому зняття емоційної напруги і створення почуття безпеки, захищеності сприяють швидшому відновленню нормального стану, поведінки.

Індивідуальна робота є тривалим процесом, термін якої визначається станом людини, її спроможністю керувати своїм життям, а отже відрізняється від особистості до особистості. Така робота вимагає від особи постановки близьких, середніх і далеких перспектив співпраці з фахівцем мобільної бригади для усвідомлення своєї ролі, формування позитивної мотивації до змін, вибору життєвого шляху на основі відновлених функцій, зміни стану, поведінки тощо.

Принципи, якими керується фахівець мобільної бригади під час здійснення індивідуальної роботи з особою постраждалою від насильства, є такі:

- гуманізм (прийняття особи такою, якою вона є, повага);
- спрямування роботи на зміни;
- пріоритет прав дітей;
- законність;
- конфіденційність;
- системність;
- комплексний підхід;
- співпраця з особою та іншими суб'єктами.

До основних етапів індивідуальної роботи з постраждалою особою можна віднести такі:

1. **Діагностичний.** Одержання даних про особу, постраждалу від насильства (збір і аналіз інформації, ідентифікація особистісної проблеми і тих подій, які її викликали, діагностика особистості, умов, ситуації, уточнення правильності розуміння проблеми, оцінка ресурсів, складання плану взаємодії та прийняття рішення про подальшу роботу).
2. **Проективний.** Визначення мети, завдань, стратегії роботи (спільно з особою, членами сім'ї, фахівцями, причетними до її проблем). Моделювання засобів, методів, прийомів індивідуальної роботи, передбачення можливих труднощів.
3. **Практичний.** Серія цілеспрямованих дій, психотерапевтична та психокорекційна робота, що спрямовані на:
 - відновлення контролю над власним життям;
 - подолання проблем і комплексів;
 - навчання навичкам позитивного (безконфліктного) спілкування;
 - навчання адекватному мисленню, ставленню до себе;
 - сприяння підвищенню самооцінки;
 - зняття відчуття провини;
 - позбуття неспокою;
 - формування позитивної мотивації;
 - позбуття емоційної блокади;
 - пошук доступних і сприятливих можливостей та ресурсів, які допомагають у вирішенні проблеми.
4. **Завершальний.** Оцінка ситуації та стану клієнта, визначення подальших дій.

У психотерапевтичній теорії і практиці виділяють стадії роботи з наслідками насильства, через які проходить особа до своїх позитивних змін:

1. **Прагнення «вилікуватися».** Симптоми настільки сильні, що неможливо далі терпіти, особа свідомо вирішує, що потрібно щось змінювати, і звертається за допомогою.
2. **Стадія кризи.** Особа стикається із сильними почуттями та болем. Ця стадія дуже складна для неї, тут важливо, щоб вона могла подбати про себе.
3. **Згадування.** Якщо психолог створив із клієнтом довірливі відносини, після цього особа може розповісти про те, що відбулося. Дуже важливо, щоб особа згадала якомога більше, стільки, скільки може витримати.
4. **Віра.** Ця стадія важлива, якщо людина сумнівається у точності спогадів, їй дуже важливо повірити собі й своїм спогадам.
5. **Подолання мовчання.** Розповідь подробиць того, що відбулося. Це, зазвичай, супроводжується почуттям сорому й страхом налякати слу-

хача, також можливий страх перед повторенням насильства. Якщо людина зважилася розповісти про це психологові, то потім вона може зважитися розповісти про це ще кому-небудь – другові або подрузі. Тоді зникає внутрішня ізоляція.

6. **Зняття із себе провини за те, що відбулося.** Людина може звинувачувати себе в тому, що не змогла себе захистити, або в тому, що в момент насильства отримувала задоволення. Не можна переконувати жертву, що вона зовсім не винна – вона цьому не повірить. Не треба намагатися зруйнувати віру клієнта у свою провину. Важливо допомогти їй зняти із себе відповідальність за те, що сталося.
7. **Підтримка «внутрішньої дитини».** Всередині кожної дорослої людини є дитина радіюча і дитина страждаюча. Багато з людей, які пережили насильство в дитинстві, не вмюють радіти життю. На цій стадії необхідно встановити контакт із «пораненою дитиною всередині себе», використовуючи вправи, малюнки, рухи тощо.
8. **Повернення довіри до себе, підвищення самооцінки.** На цьому етапі відбувається визначення особистих кордонів, які були порушені кривдником і які знову можуть повернутися під контроль особи.
9. **Оплакування втрати** – прощання із тим, що було втрачено в момент насильства та через нього.
10. **Гнів.** На стадії оплакування, звичайно, назовні виходить і злість, що довгий час накопичувалась всередині.
11. **Розкриття й конфронтація.** Кривдник – це людина, яка живе поблизу. Важливо виразити йому свій гнів. Можна написати листа, можна розіграти це в психодрамі.
12. **Пробачення, тобто пробачення себе.** Пробачати кривдника не варто, тому що це може бути ще одною жертвою, яку принесе йому постраждала особа. Зміст пробачення в тому, щоб відпустити від себе думки про кривдника.
13. **Знаходження духовності.** Повернення уявлення про те, що світ добрий і гарний. Зникає відчуття віддаленості від світу, нездатності відчувати красу. Вертається зв'язок між власним «Я» і тілом. Відроджується довіра до людей.
14. **Подолання травми й рух далі.** Це момент, коли особа відчуває, що їй вдалося прийти до життя. Поступово можна говорити про те, що терапія закінчується і настає час повноцінного життя без допомоги ззовні.

Окремо варто зазначити, що в індивідуальній роботі з постраждалими дітьми першочерговим завданням фахівця мобільної бригади є проведення діагностичного обстеження постраждалої дитини задля встановлення у неї наявних порушень.

118 Серед причин, що провокують насильство стосовно до дітей, можуть бути алкоголізм, наркоманія, низький батьківський потенціал, відсутність

навичок спілкування з дитиною тощо. Завданням індивідуальної роботи фахівця мобільної бригади щодо вирішення цієї проблеми є мотивація батьків до зміни власної поведінки стосовно дітей і готовність до співпраці зі спеціалістом.

Отже, індивідуальна робота з особами постраждалими від насильства та членами їх сімей – це робота, спрямована на поступове виведення людини з кризового стану, підвищення її самооцінки, активності, самостійності, розширення соціальних зв'язків.

Особистість часто не здатна самотужки справитись із власними проблемами через негативне соціальне оточення, дефіцит об'єктивної інформації та внаслідок недостатньої мотивації, неспроможності, неможливості та невміння вирішити ситуацію оптимальним способом. Під час індивідуальної роботи фахівець мобільної бригади знаходить можливі шляхи розв'язання проблеми, створює терапевтичну взаємодію, яка мотивує постраждалих (а іноді і кривдників) вільно висловлювати свої почуття, ставити актуальні питання, обговорювати їх і одночасно знаходити нові рішення.

4.6. Групова робота

4.6.1. Мета, завдання та переваги групової роботи

Основна **ідея групової корекційно-реабілітаційної роботи з особами, які постраждали**⁵⁰ від насильства, полягає у тому, щоб допомогти кожному учаснику цієї групи стати собою, прийняти та полюбити себе. Групова робота спрямована на саморозвиток кожної особистості, тобто на усвідомлення нею сил і індивідуальності, підвищення уявлень про власну значущість, формування мотивації до самовиховання і саморозвитку.

Мета – формувати у осіб, які постраждали від насильства, внутрішнього ресурсу (стану, умов) для гармонізації відносин з собою та іншими, через розвиток:

- самооцінки та впевненості в собі;
- вміння позитивно мислити та сприймати дійсність;
- комунікативних навичок (вміння спілкуватися, вміння відстоювати свою позицію, вміння казати «ні» тощо);
- вміння справлятися з власною агресією та спокійно реагувати на агресію інших людей;
- вміння «прогнозувати» своє майбутнє і встановлювати план та дії для його досягнення.

⁵⁰ Бондаровська В., Возіянова О., Гуцаленко Т., Журавель Т., Кульбачка Т., Куриленко О., Ніконова І., Савенець І., Сергеева К., Юр Ю. Комплексна Програма корекційно-реабілітаційної роботи з дівчатами (14 - 18 років) та жінками, які пережили насильство або належать до групи ризику: інформаційно-методичні матеріали. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Калита», 2014 р. 150 с.

Завдання групової роботи:

- формування позитивного образу себе та свого майбутнього;
- формування творчого (креативного) відношення до життя;
- формування і розвиток комунікативних знань і навичок для вирішення різноманітних життєвих ситуацій;
- розвиток вмінь і навичок емоційної саморегуляції в соціумі;
- формування підтримуючого середовища.

Відкриті та закриті групи⁵¹

Існує дві основні форми психотерапевтичних груп:

Відкриті групи не мають постійного складу учасниць(-ків): у міру закінчення корекційної програми одні учасниці(-ки) можуть йти з групи і на їх місце, до складу вже сформованої групи, додаються нові члени. У відкритих групах, як правило, немає заздалегідь фіксованої тривалості роботи.

У **закритих групах** склад учасниць(-ків) залишається постійним. Якщо учасниця(-ик), з якоїсь причини, вибуває з групи до закінчення корекційної програми – нові члени в групу не включаються. Закриті групи звичайно мають фіксовану тривалість роботи.

Особливостями закритих груп є, зокрема, спільне й одночасне проходження учасницями(-ками) всіх фаз психотерапевтичного процесу, наявність більш сприятливих умов для проведення експерименту щодо використання та порівняння різних методів психотерапії, значна глибина та сила групових переживань, висока ступінь ідентифікації психолога(-гині) з групою, його/її емоційна залученість і відповідальність за групу, більша згуртованість та ефективність поглибленої роботи з досягнення прозоріння.

Перевагами відкритих груп є: більш легке засвоєння учасницями(-ками) групових норм, цілей, цінностей «групової культури», що вступають у вже сформовану групу. Також наявний менший опір, позитивний вплив учасниць(-ків), які закінчують корекційну програму на нових членів групи, більшу ефективність при виконанні різних завдань тренінгового та навчального характеру (зокрема, навичкам більш ефективних соціальних контактів).

У більшості випадків групова форма психологічної роботи дає низку додаткових переваг порівняно з індивідуальною. Це зазначають багато дослідників. Зокрема, К. Рудестам висвітлив їх найбільш повно:

- груповий досвід протидіє відчуженню, допомагає розв'язанню міжособистісних проблем: людина уникає непродуктивного замикання в собі зі своїми труднощами, розуміє, що її проблеми не унікальні, – інші люди переживають схожі почуття;
- група віддзеркалює суспільство в мініатюрі: робить очевидними такі чинники, як тиск партнерів, соціальний вплив і конформізм. По суті,

в групі яскраво моделюється система взаємовідносин і взаємозв'язків, характерна для реального життя учасників. Це дає їм можливість побачити і проаналізувати в умовах психологічної безпеки психологічні закономірності спілкування і поведінки інших людей та самих себе в життєвих ситуаціях;

- групова робота надає можливість отримати зворотній зв'язок і підтримку від людей зі схожими проблемами: у реальному житті далеко не всі мають шанс отримати щирий, безоцінковий зворотній зв'язок, що дозволяє побачити своє відображення в очах інших людей, які добре розуміють суть чужих переживань, оскільки самі вони переживають майже те ж саме. Можливість «заглянути» в галерею «живих дзеркал» є, мабуть, найбільшою перевагою групової психологічної роботи, яку неможливо досягти ніяким іншим способом;
- у групі людина може навчатися новим умінням, експериментувати з різними стилями стосунків серед рівних партнерів: якщо в реальному житті подібні експерименти завжди пов'язані з ризиком нерозуміння, неприйняття і навіть покарання, то тренінгові групи є своєрідним «психологічним полігоном», де можна спробувати поводитися інакше, ніж у звичайних умовах, «приміряти» нові моделі поведінки, навчитися по новому ставитись до себе й людей – і усе це в атмосфері доброзичливості, прийняття і підтримки;
- у групі учасники можуть ідентифікувати себе з іншими, «зіграти» роль іншої людини для кращого розуміння її і себе та для ознайомлення з новими ефективними способами поведінки, які використовують інші. Відтак виникає емоційний зв'язок, співпереживання, емпатія, які сприяють особистісному зростанню і розвитку самосвідомості;
- взаємодія в групі створює напругу, яка допомагає з'ясувати психологічні проблеми кожного. Цей ефект не виникає при індивідуальній психокорекційній роботі. Створюючи додаткові складнощі для ведучого, психологічне напруження в групі може (і має) грати конструктивну роль, підживлювати енергетику групових процесів. Завдання ведучого – не дати напрузі вийти з-під контролю і зруйнувати продуктивні стосунки в групі;
- група полегшує процеси саморозкриття, самодослідження і самопізнання. Ці процеси можливі тільки в групі, за допомогою інших людей⁵².

Отже, групові форми роботи у практиці соціально-психологічної допомоги дозволяють досягти постраждалим від насильства глибоких та стійких позитивних змін в багатьох різних аспектах життя.

⁵² Федорчук В. Тренінг особистісного зростання [Електронний ресурс] : навчальні матеріали онлайн – Режим доступу: https://pidruchniki.com/1281041963012/psihologiya/grupa_vazhliivy_chinnik_psihologichnogo_treningu

4.6.2. Етапи групової роботи

Групова робота складається з послідовних взаємопов'язаних кроків, які умовно можна розбити на три етапи: попередня підготовка, власне проведення занять та завершення роботи.

Етап попередньої підготовки полягає у відборі учасниць(-ків) групи та формування її складу в оптимальний спосіб; проведення з потенційними учасницями(-ками) мотиваційних зустрічей та з'ясування індивідуальних цілей окремих учасниць(-ків) і групи в цілому.

Відбір учасниць(-ків) до групової роботи відбувається на етапі завершення постраждалою особою індивідуальної програми. Психолог/психологиня, який/яка працює/працював(-ла) з особою індивідуально, дає підсумкові висновки щодо її стану та подальшої роботи з нею. Зокрема, визначає доцільність її участі в груповій роботі та завдань такої роботи, а також того, який склад групи буде для неї найбільш корисним.

У деяких випадках особа виявляється все ще не готовою до групової роботи, і їй пропонується продовжити індивідуальні заняття, проте в деяких – особі можна одразу запропонувати долучитись до групової роботи, якої буде достатньо для змін у її поведінки. Буває і так, що ці дві форми роботи можуть застосовуватися паралельно: постраждала особа може відвідувати групу та, за бажанням, продовжувати індивідуально працювати з фахівцем.

Перед залученням особи до групової роботи необхідно провести індивідуальні **мотиваційні зустрічі**, метою яких є визначення ступеня готовності особи до роботи у тренінговій групі, та надання їй можливості прийняти усвідомлене рішення щодо участі в груповій роботі. Загалом, філософія мотиваційної бесіди ґрунтується на таких засадах:

- мотивація – це ключ до змінення людиною власної поведінки;
- мотивація до змін не може бути нав'язана кимось ззовні, вона може лише усвідомлено формуватися з власної волі людини;
- прямі умовляння та моралізаторство – неефективний шлях формування мотивації до змін;
- готовність до змін – не риса характеру, а результат міжособистісного спілкування та професіоналізму спеціалістів, які допомагають людині;
- лише ті, хто визнає існування своєї проблеми та готові до прийняття рішення щодо змін, можуть формувати план таких змін та активно діяти;
- прийняття рішення про зміну власної поведінки (шлях від усвідомлення проблеми до готовності діяти) – тривалий процес, тож різним людям потрібна різна кількість часу для його проходження;
- варто висловлювати специфіку своєї проблеми та формувати альтернативні шляхи її розв'язання може лише сама людина, а спеціаліст (психолог, соціальний працівник) за допомогою запитань може допомагати їй у цьому.

Під час бесіди відбувається:

- інформування особи щодо мети роботи, тем, які їх тривожать, можливостей розвитку для особи після участі в групі;
- допомога особі в усвідомленні її актуальних потреб та формуванні індивідуальних позитивних цілей та запиту для роботи в конкретній групі, наприклад: знайти друзів, навчитися відстоювати себе, зайняти достойне місце в групі однолітків, навчитися справлятися зі своїми емоціями тощо.

Мотиваційна бесіда проводиться з кожною(-ним) учасницею(-ком) **виключно віч-на-віч** в окремому приміщенні, де є можливість. Бажано, щоб мотиваційна бесіда пройшла з фахівцем/фахівчиною, який/яка пізніше буде вести групові заняття.

За результатами таких бесід формується група для подальшої роботи (або приймається рішення про долучення учасниці(-ка) до групи, яка вже певний час сформована).

До групи **рекомендовано** включати осіб:

- із різницею у віці не більше двох років;
- приблизно однакового інтелектуального та фізичного розвитку;
- здатних до співпраці та групової роботи.

До групи **не рекомендовано** включати:

- близьких родичів (тому що під час занять вони не зможуть відійти від традиційних для себе сімейних ролей або/та не зможуть бути повністю відвертими);
- осіб, схильних до суїцидальних дій або занадто агресивних;
- осіб, які мають стійкий кримінальний досвід.

Далі розпочинається етап **проведення групових занять**, інформація щодо чого буде докладніше представлена у наступних підрозділах, після чого, після досягнення позитивного результату настає етап завершення роботи. У його ході відбувається таке:

- проведення заключної зустрічі групи;
- проведення заключного аналізу роботи з підсумковою оцінкою результатів;
- визначення шляхів організації подальшої взаємопідтримки членами групи одна(одною) один(одного) (*наприклад, організація «контрольної» зустрічі щодо обговорення підсумків роботи групи через деякий час (за місяць-півтора); організація постійно діючої групи взаємопідтримки; обговорення інших варіантів підтримки учасниць(-ків) одна(одною) один(одного), можливо, у менших групах або навіть у парах*).

Загалом, робота в групі допомагає, коли особа проходить наступні етапи:

- пробує та відпрацьовує нові для себе форми поведінки в безпечних умовах;

- навчається усвідомлювати процеси, які відбувається з нею як з особистістю, або ж із групою як моделлю мікросоціуму та з оточенням поза групою;
- намагається втілювати нові варіанти поведінки поза групою.

Останній етап може виявитися для учасниць(-ків) групи неочікувано складним та травматичним. Особа змінилася, у неї сформувалися нові форми поведінкових та емоційних реакцій, нові прагнення та бажання, і це все стає несподіванкою для ближніх, які звикли до іншого, і не можуть одразу підлаштуватись. Наслідком може стати опір оточення як змінам, що відбулися у особистості учасниці(-ка), так і більш конкретно – подальшій участі особи в групі. Важливо, щоб учасниці(-ки) групи це усвідомлювали і були готові, що їхній новий образ може не викликати захоплення у близьких, і не відчували за це провини. Крім того, перш ніж розпочинати роботу з постраждалою особою в групі, бажано попередити її ближніх про можливі зміни її поведінки, які вони мають бути готові сприйняти для того, щоб допомога була максимально ефективною.

Можна констатувати, що групова робота є одним із найуспішніших способів надання допомоги один одному. Цінний життєвий досвід кожного члена групи може допомогти іншим її учасникам у вирішенні проблем втрати індивідуальності, відчуженості. Груповий простір, що створений для обміну інформацією є дуже важливим для багатьох людей, які постраждали від насильства, бо сприяє більшій незалежності особистості і є багатим джерелом для роздумів.

4.6.3. Принципи організації тренінгового простору

Реалізація важливих і взаємопов'язаних принципів в організації тренінгового простору є однією з головних умов ефективної роботи групи. Під час тренінгу створюється неформальне, невимушене спілкування, яке відкриває перед групою безліч варіантів розвитку та розв'язання проблем. Стиль проведення тренінгу та спосіб його організації має бути зорієнтований на створення сприятливої психологічної атмосфери та поваги до думки кожної(-го) учасниці(-ка). Також, до принципів організації тренінгового простору можна віднести такі:

1. Рівна позиція та повага до учасниць(-ків): всі учасниці(-ки) тренінгу, зокрема і тренер, сидять у колі. У колі не має бути вільних стільців, а також розривів кола (тобто стільці мають стояти на однаковій відстані один від одного). Тренер(-ка):

- з повагою ставиться до кожної(-го) учасниці(-ка) групи;
- уважно вислуховує думку кожної(-го) і намагається в ній розібратися;
- має свою точку зору і при цьому допускає існування інших поглядів, не нав'язує своїх думок і переконань;
- готовий(-а) до того, що учасниці(-ки) можуть не погоджуватися з його/її думкою.

2. Вміти підтримувати увагу та дисципліну в групі: тренер веде, структурує, контролює процес заняття. Тренер(-ка) має:

- Взяти всю відповідальність за організацію та роботу групи на себе, особливо на перших заняттях. У подальшому учасниці(-ки) поступово навчаються дотримуватись правил роботи в групі, контролювати поведінку, турбуватися один про одного, виявляти свої потреби тощо.
- Слідкувати за дотриманням правил роботи групи. Важливо, щоб не тільки учасниці(-ки) дотримувалися правил, але й тренери також.
- Контролювати час та виконання вправ.
- Зупиняти образливі або неконструктивні висловлювання.
- Керуватись правилом не покидати групу до кінця заняття.
- Вміти чітко та зрозуміло формулювати правила вправ, ігор, завдань.
- Вміти чітко позначити свою позицію.
- Допомогати висловлюватися кожному з учасниць(-ків).
- Якщо деякі учасниці(-ки) розмовляють між собою, сміються, заважають іншим, не погоджуються виконувати вправи тощо, тренер(-ка) має повернути порядок не криком і тиском, а тим, що запропонує групі цікаву та енергійну вправу, яка допоможе «випустити пар» або зібратися. Тренер(-ка) також може запропонувати обговорити те, що відбувається у групі.

3. Вміти ділитися своїм власним життєвим досвідом. Власний досвід тренера(-ки) дозволить показати учасникам(-кам) своє розуміння їх стану та потреб.

4. Підтримувати зацікавленість учасниць(-ків). Під час проведення занять важливо приділяти увагу тому, щоб у групі не згасли інтерес та енергія, використовувати динамічні й енергійні вправи, які спрямовані на підтримку рівня уваги та працездатності групи.

5. Знати етичні правила групової роботи та дотримуватися їх. Передусім, тренер(-ка) обов'язково має зберігати конфіденційність учасниць(-ків) та тем, які вони обговорюють. Необхідно з обережністю ставитися до саморозкриття учасниць(-ків) – не треба наполягати, якщо людина ще не готова або в групі ще недостатньо сформована атмосфера взаємної довіри. Важливо, щоб участь в групі була добровільною. Наостанок, групова робота передбачає прийняття та виконання певних правил спільної роботи, які узгоджуються та приймаються на першому занятті. Серед основних (хоча їх список не є вичерпним) варто назвати такі:

- Конфіденційність – все що відбувається у групі, залишається у групі.
- Принцип добровільності – людина діє за власним бажанням.
- Наявність психологічної і фізичної безпеки учасниць(-ків) групи.
- Правило позитивності.
- Не критикувати людину, але дискутувати щодо думок і позицій.
- Приходити вчасно, цінувати час одне одного.
- Говорити від свого імені.

4.6.4. Особливості організації окремих занять

Щодо організації окремих занять, то вони можуть бути структуровані таким чином:

На початку кожного заняття проводити презентацію теми заняття можливі почуття та очікування, навчити учасниць(-ків) висловлювати свої почуття та настрої за допомогою спеціальних вправ (наприклад, «Який колір мого настрою сьогодні»).

Кожне заняття складається з трьох частин:

1. *Вправа на «розігрів»*

Такі вправи, здебільшого, проводяться як обов'язкові на початку занять і при необхідності в процесі занять. Іноді їх називають «розігрівом». Вибір вправ розминок визначається завданнями конкретного етапу заняття і змістом тих видів робіт, які заплановані після розминки. Якщо тренер(-ка) бачить, що мету не досягнуто, можна дати нове завдання або продовжувати виконувати перше. У ситуаціях, коли є завдання активізувати групу, але при цьому після розминки потрібні будуть їхня увага та зосередженість, доцільно провести рухову розминку, а потім вправу на концентрацію уваги. Вправи «на розігрів» виконують не тільки функцію підготовки до роботи, але й сприяють створенню позитивної групової атмосфери та групової динаміки. Крім того, ці вправи, як і будь-які інші, є джерелом корисної діагностичної інформації для того, хто проводить тренінг.

2. *Основний зміст заняття*

Основним змістом заняття є сукупність вправ і прийомів, спрямованих на розвиток пізнавальних процесів, формування соціальних навичок, встановлення взаємин між учасниками групи. В основній частині тренінгу іноді виділяють теоретичний і практичний блоки. Проте цей поділ є досить умовним. Адже знання, уміння та навички на тренінгу постійно поповнюються у процесі виконання практичних завдань (мінілекції, бесіди, презентації, взаємонавчання, робота в мікрогрупах).

3. *Обговорення підсумків за темою роботи*

Під час підведення підсумків заняття, вражень дня тренер(-ка) повинен(-а) отримати відповіді на питання, які він(вона) сформулював(-ла) заздалегідь для групи і для себе. Важливо, щоб можливість висловитися отримали всі члени групи. Якщо група велика, можна обмежити час виступу і чітко його контролювати.

Отже час, що відведено на кожен етап, може варіюватися. Основна частина може розбиватися на кілька етапів, поділених відповідними вправами-розминками.

Глибина опрацювання питань при підсумковому обговоренні визначається тренером(-кою), виходячи залежно від обставин, потреб групи та її актуального стану.

4.7. Організація перенаправлення для отримання допомоги до інших надавачів послуг

Надання допомоги та захисту постраждалим особам здійснюється за такими напрямками:

Допомога постраждалим особам надається за місцем звернення, незалежно від місця їх реєстрації або місця проживання (перебування), наявності заяви чи повідомлення про вчинення насильства, реєстрації випадку в Єдиному державному реєстрі випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі, звернення до суду, участі у кримінальному або цивільному провадженні.

Питання надання допомоги постраждалим недієздатним особам вирішують їхні опікуни, а дітям – їхні батьки, інші законні представники дитини, якщо опікуни або батьки, інші законні представники дитини є кривдниками постраждалих осіб або ухиляються від захисту їхніх прав та інтересів, – органи опіки та піклування.

До уваги! Під час надання допомоги та захисту постраждалим особам враховуються вік, стан здоров'я, стать, релігійні переконання, етнічне походження, спеціальні потреби таких осіб.

Постраждала особа має право на:

- 1) дієвий, ефективний та невідкладний захист у всіх випадках домашнього насильства, недопущення повторних випадків домашнього насильства;
- 2) звернення особисто або через свого представника до суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- 3) отримання повної та вичерпної інформації від суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, про свої права та соціальні послуги, медичну, соціальну, психологічну допомогу, якими вона може скористатися;
- 4) безоплатне отримання відповідно до законодавства соціальних послуг, медичної, соціальної та психологічної допомоги відповідно до її потреб;
- 5) безоплатну правову допомогу в порядку, встановленому Законом України «Про безоплатну правову допомогу»;
- 6) повагу до честі та гідності, уважне та гуманне ставлення з боку суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;

- 7) захист персональних даних і конфіденційність інформації особистого характеру, яка стала відомою суб'єктам, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, під час роботи з постраждалою особою;
- 8) вибір спеціаліста за статтю (за можливості);
- 9) відшкодування кривдниками завданих матеріальних збитків і шкоди, заподіяної фізичному та психічному здоров'ю, у порядку, визначеному законодавством;
- 10) звернення до правоохоронних органів і суду задля притягнення кривдників до відповідальності, застосування до них спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству;
- 11) своєчасне отримання інформації про остаточні рішення суду та процесуальні рішення правоохоронних органів, пов'язані з розглядом факту вчинення стосовно неї домашнього насильства, зокрема пов'язані з ізоляцією кривдника або його звільненням;
- 12) інші права, передбачені законодавством у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, а також міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України.

До уваги! Задля надання постраждалій особі необхідних послуг і допомоги інформація про таку особу передається іншим суб'єктам відповідно до законодавства з дотриманням правового режиму інформації з обмеженим доступом. При цьому обов'язковою є наявність добровільної проінформованої згоди постраждалої особи, крім випадків вчинення насильства стосовно дітей та недієздатних осіб або виявлення актів насильства кримінального характеру, коли така згода не вимагається.

У разі виявлення факту домашнього насильства стосовно дитини – інформування **не пізніше однієї доби** служби у справах дітей та уповноважених підрозділів органів Національної поліції України.

Організація перенаправлення для отримання допомоги до інших надавачів послуг

Направлення мобільною бригадою соціально-психологічної допомоги постраждалих осіб до інших суб'єктів для отримання додаткових послуг та допомоги здійснюється *відповідно до повноважень суб'єктів та індивідуальних потреб постраждалих осіб.*

Про виявлені факти домашнього насильства обов'язково необхідно повідомити *координаторів із питань запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі*, які є персонально відповідальними за забезпечення своєчасних та ефективних вжитих заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі.

4.7. Організація перенаправлення для отримання допомоги до інших надавачів послуг

Схема перенаправлення постраждалих від домашнього насильства осіб, зокрема від їх індивідуальних потреб.

Доцільно на місцевому рівні розробити довідники із зазначенням адрес та телефонів, за якими можуть звертатись за допомогою постраждалі особи.

Вид допомоги	Суб'єкт	Зміст допомоги
<i>Правова</i>	Центри безоплатної вторинної правової допомоги	Допомога у складенні позовів до суду з питань: <ul style="list-style-type: none"> - обмежувального припису; - розлучення; - розподілу майна; - визначення місця; проживання дитини (дітей), тощо.
	Поліція	Прийом і розгляд заяв і повідомлень про вчинення домашнього насильства. Винесення термінового заборонного припису. Анулювання дозволів на право придбання, зберігання, носіння зброї та боєприпасів їх власникам у разі вчинення ними домашнього насильства, а також вилучення зброї та боєприпасів у порядку, визначеному законодавством. Контроль за виконанням спеціальних заходів протидії домашньому насильству.
	Прокуратура	У випадку бездіяльності та невиконання зобов'язань суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.
	Суд	Винесення обмежувального припису. Притягнення кривдника до відповідальності. Відшкодування кривдниками завданих матеріальних збитків і шкоди, заподіяної фізичному та психічному здоров'ю.
	Громадські організації	Надання консультацій з правових питань.

Медична	Органи та заклади охорони здоров'я	У разі виявлення тілесних ушкоджень забезпечують у встановленому порядку проведення медичного обстеження постраждалих осіб. У разі виявлення ушкоджень сексуального характеру направляють постраждалих осіб на тестування на ВІЛ-інфекцію. Надають медичну допомогу постраждалим особам з урахуванням індивідуальних потреб.
	Бригада медичної (швидкої) допомоги	Надання невідкладної медичної допомоги. Доставлення до закладів охорони здоров'я.
	Притулок для постраждалої особи	Залежно від індивідуальних потреб постраждалої особи.
	Центри медико-соціальної реабілітації постраждалих осіб	Залежно від індивідуальних потреб постраждалої особи.
Психологічна	Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді	Програми для постраждалих осіб. Програми для кривдників.
	Навчальні заклади та установи системи освіти	Організація роботи практичного психолога та/або соціального педагога з постраждалими дітьми.
	Громадські організації	Організують надання соціально-психологічної допомоги. Програми для постраждалих осіб. Програми для кривдників.
Інформаційно-консультативна	Національна «гаряча лінія» з 116 123	Консультація психолога, юриста й адресна стосовно розташування суб'єктів та їхніх повноважень. Надання постраждалим особам повної та вичерпної інформації про їхні права і можливості отримання ними дієвої допомоги.
	Координатор	Залучення перекладача.
	Громадські організації	Залежно від індивідуальних потреб постраждалої особи та ресурсів організації. Надання постраждалим особам повної та вичерпної інформації про їхні права та можливості отримання ними дієвої допомоги.

4.7. Організація перенаправлення для отримання допомоги до інших надавачів послуг

Соціальна	Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді	Оцінка потреб. Направлення до притулку.
	Притулок для постраждалих осіб	Забезпечення місцем безпечного тимчасового цілодобового перебування. Надання за місцем комплексної допомоги (психологічних, соціально-побутових, соціально-медичних, інформаційних, юридичних та інших послуг) на основі оцінки їх потреб та індивідуального підходу до особи з урахуванням віку, статі, стану здоров'я та соціального становища.
	Інші підприємства, установи, організації, заклади незалежно від форми власності, фізична особа – підприємець, які відповідають критеріям діяльності суб'єктів, що надають соціальні послуги, зокрема з врахуванням вимог Державного стандарту соціальної послуги кризового та екстреного втручання, затвердженого наказом Міністерства соціальної політики України від 01.07.2016 р. №716	Соціальна послуга кризового та екстреного втручання. Інші послуги залежно від індивідуальних потреб постраждалої особи та ресурсів організації.

Отримання послуг у різних суб'єктах взаємодії, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі відбувається на безоплатній основі. Іноді для їх отримання потрібно надати певний перелік документів які підтверджують, що особа постраждала від насильства. Так, наприклад, центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги, до яких перенаправляють за юридичною послугою, можуть попросити у постраждалої особи підтверджувальні документи.

Документами, що підтверджують належність до постраждалих осіб, які мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, можуть бути, зокрема:

- 1) витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань, у якому міститься інформація про вчинення злочину, пов'язаного з насильством;
- 2) талон-повідомлення про вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з насильством, виданий уповноваженим підрозділом органу Національної поліції, за формою, затвердженою МВС;
- 3) копія протоколу про вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого статтею 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення;
- 4) копія постанови про накладення адміністративного стягнення за вчинення правопорушення, пов'язаного з насильством;
- 5) копія заяви до суду про видачу або продовження обмежувального припису стосовно кривдника;
- 6) рішення суду про видачу або продовження обмежувального припису стосовно кривдника;
- 7) копія винесеного працівником уповноваженого підрозділу органів Національної поліції термінового заборонного припису;
- 8) направлення постраждалих осіб до центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги, складене за формою, затвердженою Мінсоцполітики.

Зразок форми направлення, яке використовується мобільними бригадами соціально-психологічної допомоги до затвердження відповідного зразка Міністерством соціальної політики, міститься у **Дод. 9**.

Розділ 5. НАВЧАННЯ, СУПЕРВІЗІЇ ДЛЯ ПРАЦІВНИКІВ МОБІЛЬНИХ БРИГАД

5.1. Організація навчання персоналу мобільних бригад

Задля надання якісних соціально-психологічних послуг працівники мобільних бригад потребують додаткового навчання з питань роботи із постраждалими від насильства. Підвищення їхнього професійного рівня вже на етапі створення підвищує ефективність виявлення постраждалих від насильства, якість подальшої роботи з постраждалими та вміння використовувати ресурси громади.

Навчання для спеціалістів організуються у форматі тренінгів. В основу тренінгу для підготовки членів мобільних бригад соціально-психологічної допомоги покладено фасилітативний підхід, коли сукупність навичок спрямована на ефективну організацію обговорення певної складної проблеми без втрат часу та за короткий термін виконуються усі заплановані дії із максимальним залученням усіх учасників процесу.

Програма навчання розрахована на 5 днів, однак, її можна скоротити до 3-х днів. У разі обмежених ресурсів і потребі у скороченні тривалості тренінгу можна скорочувати тривалість сесій. У такому випадку потрібно розробити програму тренінгу, враховуючи тільки основні теми або робити основні акценти на обраній тематиці в сесіях. Орієнтовну програму тренінгу для працівників мобільних бригад соціально-психологічної допомоги можна переглянути в Дод. 10.

Тренінг (англ. training) – це запланований процес оновлення знань, зміни ставлення до певних обставин (подій) чи модифікації поведінкових навичок особи, яка навчається. Ці процеси відбуваються шляхом набуття досвіду в процесі інтерактивного взаємного навчання. Результатом стає підвищення ефективності (спроможності) під час реалізації визначеного виду діяльності, збільшення обсягу навичок і вмінь, потрібних для роботи в певній галузі.

Під час тренінгу свідомо створюються неформальні, невимушені умови спілкування. Це відкриває перед групою розмаїття варіантів, підходів до розвитку і обміну досвідом (або до розв'язання проблеми, заради якої група зібралася, якщо тренінг вузько сфокусований). Тренінгова форма навчання давно набула популярності завдяки застосування методів і технік, що роблять процес навчання цікавим та не обтяжливим.

Мета тренінгу – підготувати фахівців мобільних бригад до професійної діяльності в громаді, спрямованої на виявлення, попередження, надання соціально-психологічної допомоги постраждалим від насильства.

Основні завдання тренінгу:

- підвищити обізнаність учасників та учасниць щодо запобігання і протидії домашньому насильству/гендерного зумовленому насильству та їх чутливості до цієї теми, виходячи із базових принципів підходу, орієнтованого на постраждалих;
- надати учасникам тренінгу нові професійні навички, вміння, технології та методики, які вони опанують для ефективного реагування на випадки насильства та надання допомоги постраждалим;
- покращити та закріпити навички а) ефективного спілкування з постраждалими особами та членами їх сімей; б) реагування на випадок та надання соціально-психологічної допомоги віч-на-віч або ж телефоном; в) обговорення тематики протидії насильству в громадах; г) вуличного спілкування та консультування;
- підвищити здатність учасників і учасниць позитивно ставитись до себе, власної діяльності, переоцінки та подолання неефективних моделей комунікації із постраждалими та їх оточенням;
- сформувати навички виявлення та подолання ознак емоційного вигорання;
- визначити ефективні шляхи розв'язання проблемних питань, які виникають під час роботи з постраждалими від насильства, завдяки об'єднанню в тренінговій роботі різних спеціалістів, представників різних відомств, які можуть допомогти на їх розв'язати;
- активізація членів мобільних бригад і суб'єктів взаємодії щодо розв'язання актуальних проблем у громаді.

Тренінгові заняття можуть бути різної тривалості: від 1,5 - 3-х годин (2 - 4 академічні години тривалістю 45 хвилин кожна) до декількох днів поспіль. За тривалістю найбільш вдалою формою групової роботи є марафон, тобто проведення занять тривалістю 6 - 8 годин щоденно протягом кількох днів. У такій формі роботи передбачено велику обідню перерву (не менше години) та дві перерви по 15 - 20 хвилин через кожні 1,5 - 2 години роботи. Під час коротких перерв учасникам доцільно запропонувати напої (чай, каву, воду, соки тощо), можна й легку їжу (бутерброди, цукерки, печиво тощо). Уважається, що такої тривалості перерви достатньо для відновлення сил учасників.

Під час тренінгу для працівників мобільних бригад соціально-психологічної допомоги використовують як теоретичні матеріали, так і методи, спрямовані на стимуляцію взаємодії учасників. Усі вони мають назву «інтерактивні техніки» і забезпечують взаємодію та власну активність учасників під час динамічного навчального процесу.

Тренінг для працівників мобільних бригад побудований за програмою та проходить за певною структурою. Основними сесіями тренінгу, які обов'язково варто включити до тренінгової програми є ті сесії, що формують основу знань про надання соціально-психологічної допомоги та формують бачення щодо діяльності мобільної бригади.

Основні теми, які рекомендовано для формування сесій тренінгу:

- міжнародне та національне законодавче забезпечення;
- міжвідомча взаємодія з питань насильства різних структур, установ та організацій;
- соціально-психологічні особливості постраждалих осіб та осіб, які вчиняють насильство;
- виявлення постраждалих, консультування та візит у сім'ю;
- діагностика та методики надання соціально-психологічної допомоги;
- особливості роботи мобільної бригади соціально-психологічної допомоги: конфіденційність, звітність, безпека членів мобільної бригади, тощо.

Оскільки кожна тренінгова група є унікальною, то і процес навчання кожного разу інший. Під час тренінгу часто виникають дотичні важливі теми для обговорення, і кожна з них забирає час, створюючи небезпеку «відходження від теми». Проте орієнтація на визначення структури та завчасно складений план дозволяють відпрацювати всі обов'язкові елементи програми, не створивши при цьому суворих обмежень для вільної комунікації у групі.

5.2. Супервізії для працівників мобільних бригад: досвід УФЗ

Супервізія⁵³ – це індивідуальне кураторство, спрямоване на виявлення та розв'язання проблем, дилем, спірних питань, труднощів, деформацій у діяльності соціального працівника, психолога. Як метод, супервізія – це навчання на досвіді.

Супервізії застосовуються у соціальній роботі, щоб допомогти спеціалістам(-кам) забезпечити якість послуги, високий результат роботи з урахуванням конкретних умов діяльності.

За досвідом УФЗ, супервізії бажано проводити з розрахунку не менше одної онлайн супервізії для кожної мобільної бригади соціально-психологічної допомоги на місяць. Загалом щомісячні супервізії дають можливість мобільним бригадам обговорити та опрацювати складні кейси, отримати рекомендації («свіжий погляд збоку») від супервізорів щодо розв'язання складних питань, які виникають під час консультації та попередити профілактику професійного вигорання.

⁵³ Методика і технологія. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.osvita.ua/school/method/technol/598/>

Сучасні технології надають можливість ефективно використовувати ресурс і час, тому супервізії найчастіше проводять онлайн. Одночасно це дає можливість залучити до її проведення супервізора з будь-якого міста, країни.

Супервізії для працівників мобільних бригад соціально-психологічної допомоги за методами їх проведення поділяються на **освітні, психологічні, адміністративні**. За формою проведення вони можуть бути як **індивідуальні** – тільки для одного працівника, так і **групові** – для всіх працівників мобільної бригади.

Освітня супервізія – спрямована на розширення професійних знань, розвитку професійних вмінь та навичок, і може включати теоретичні методи подання матеріалу.

Психологічна супервізія – спрямована на підвищення стійкості спеціалістів до негативного впливу зі сторони проблемних питань клієнта з якими вони працюють.

Адміністративна супервізія – спрямована на моніторинг виконання завдань спеціалістами під час надання соціально-психологічної допомоги особам постраждалим від насильства, виявленням потреб мобільної бригади та обговорення проблемних кейсів.

Окрему форму складає кризова супервізія. Вона надається одразу після кризового консультування, яке викликало у фахівця чи фахівчині тяжкі переживання, спогади тощо, а іноді призвело до кризових змін у психологічному стані.

МЕТА СУПЕРВІЗІЇ – надати професійну підтримку фахівцям щодо роботи з випадками насильства, розвинути їх професійні вміння, навички; підвищити стійкість до негативних переживань, пов'язаних із конкретними випад-

До уваги! Індивідуальна та групова супервізії є обов'язковою ланкою професійної підготовки психологів і психотерапевтів згідно з європейськими стандартами.

ками; посилення навичок спеціалістів над контролем емоцій та реагуванням у складних ситуаціях під час їхньої діяльності, наприклад, темами, які тригують, «сліпими плямами», страхом не виконаного завдання тощо.

ЗАВДАННЯ:

1. Розглянути випадки, кейси та надати рекомендації членам мобільних соціально-психологічної допомоги щодо вдосконалення подальшої роботи з постраждалими від насильства.
2. Підтримати почуття й емоції фахівців, дати творчий запал на виконання професійних завдань.
3. Закріпити професійний ресурс членів мобільних бригад соціально-психологічної допомоги.
4. Отримати зворотній зв'язок від фахівців та підвищити їхню стійкість до негативного впливу.

5. Напрацювати пропозиції та рекомендації з удосконалення подальшої роботи з випадками насильства.

ЦІЛЬОВА ГРУПА: Фахівці мобільних бригад соціально-психологічної допомоги (психологи та соціальні працівники), які надають соціально-психологічні послуги.

ЧАСТОТА ТА ТРИВАЛІСТЬ: Одна супервізія на місяць для мобільної бригади соціально-психологічної допомоги. Тривалість однієї супервізії – від 1 до 3 год. Індивідуальна супервізія триває 1 год, групова - 3 год.

Назва супервізії	Період проведення	Форма	Метод супервізії	Супервізовані
Онлайн	один раз на місяць	Групова	Освітня	Члени мобільної бригади
Онлайн	один раз на місяць	Індивідуальна, групова	Психологічна	Члени мобільної бригади
Онлайн	один раз на місяць	Індивідуальна, групова	Адміністративна	Члени мобільної бригади

АЛГОРИТМ ПРОВЕДЕННЯ СУПЕРВІЗІЇ:

За допомогою цього методу супервізор допомагає працівникам мобільних бригад як найефективніше виконувати свої посадові обов'язки, надавати послуги, вести консультації відповідно до визначених стандартів та етичного кодексу. Це універсальний вид підтримки психологів, соціальних працівників, що дозволяє їм сфокусованим поглядом поглянути на свої труднощі в роботі з клієнтами, а також розділити частину відповідальності за цю роботу з іншим, як правило, більш досвідченим професіоналом.

Рис. 1. Стандарти супервізій.

Зміст Стандартів Супервізії

Асоціацією соціальних працівників (ASW) визначено базові стандарти супервізії, які формують етично-ціннісне поле для її впровадження.

Зміст стандартів (класифікація ASW)⁵⁴

Номер стандарту	Зміст стандарту
1	Супервізія має ґрунтуватися на цінностях, етиці та філософії соціальної роботи й відповідати принципам Етичних кодексів психологів та соціальних працівників, а також стандартам роботи працівників психологічної та соціальної сфери
2	Супервізія може бути запропонована працівникам з урахуванням специфіки різних її форм, зокрема тепер їхнє поєднання (наприклад, індивідуальної та групової форм супервізії)
3	Працівникам необхідно мати своєчасний доступ до супервізії в організаціях задля забезпечення продуктивної діяльності
4	Працівники з різним рівнем знань і досвідом роботи потребують різних підходів до супервізії. Роль супервізора полягає у виробленні чіткого структурованого процесу взаємодії з працівниками-початківцями і групових чи консультативних форм роботи з більш досвідченими працівниками

ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО СУПЕРВІЗОРІВ:

1. Супервізор зобов'язаний мати повну вищу освіту відповідного напрямку підготовки (психологія, соціальна робота). Можуть бути додаткові напрями підготовки, наприклад, із медичної сфери або вузькопрофільні навчання з психологічної сфери.
2. Стаж роботи супервізора за фахом має складати не менше п'яти років, зокрема за професією практичного психолога не менше трьох років, бажано у тій сфері роботи, в якій здійснюється супервізія (як альтернатива – наявність досвіду проведення супервізій у будь-якій сфері соціальної роботи).
3. Супервізор обов'язково має пройти базову підготовку щодо ведення процесу супервізії відповідно до специфіки організації та персоналу, для яких проводиться супервізія.
4. Супервізор дотримується Етичного кодексу психолога. У своїй діяльності використовує нові розробки та методики діагностики психолого-профілактичної або соціальної роботи.

5. Супервізор зобов'язаний мати високу професійну компетентність підтверджену ліцензією/сертифікатом, що дозволяє здійснювати практичну діяльність у тій сфері, де планується проводити супервізію.
6. Проходження спеціальних курсів або сертифікатних програм із супервізії та наявність встановленої мінімальної кількості навчальних годин.
7. Супервізори зобов'язані зберігати кордони між супервізією та іншими професійними відносинами, наприклад, навчанням і керівництвом.
8. Супервізори і супервізанти мають піклуватися про те, щоб жодні особисті чи соціальні контакти між ними не мали несприятливого впливу на ефективність супервізії.
9. Супервізор не має права використовувати супервізованого під час проходження супервізії у фінансовому, сексуальному, емоційному, чи якомусь іншому аспекті. При наявності між супервізором і супервізантом сексуальних відносин або відносин, які мають односторонню або двосторонню вигоду, що виходять за рамки цілей супервізії, спільна робота має бути негайно припинена, і супервізор не має права давати офіційний висновок про роботу супервізанта.
10. Супервізор зобов'язаний визнати особисту цінність і гідність супервізантів та їх клієнтів, із повагою ставитися до особливостей поведінки, обумовлених походженням, соціальним становищем, расою, віком, переконаннями, сексуальною орієнтацією і фізичної недієздатністю. Робота супервізора охоплює усвідомлення будь-яких проявів дискримінації, які можуть виникнути між супервізованими і його клієнтами або між супервізором і супервізованими.
11. Супервізори зобов'язані вжити заходів у випадку, якщо вони бачать, що практика проходження супервізії не узгоджується з Етичним Кодексом (передусім, обговорити це з супервізантом, а якщо цього недостатньо, то повідомити керівництво супервізованого(-их)).
12. У випадку, якщо здатність спеціаліста до роботи порушена внаслідок особистих або емоційних ускладнень, в зв'язку з хворобою, під впливом алкоголю чи наркотиків або з іншої причини, супервізор зобов'язаний вказати йому на це і переконатися, що необхідні заходи прийняті, а також повідомити керівництво супервізованого.
13. Супервізор зобов'язаний вести себе у своїй професійній діяльності таким чином, який не підриває довіри суспільства ні до його роботи в якості супервізора, ні до роботи інших супервізорів.
14. Інформація про роботу з супервізованими може бути використана для публікації або виступу виключно з дозволу супервізантів та керівництва супервізованих із повним дотриманням анонімності.

Організуючи супервізії для працівників мобільних бригад варто враховувати потреби кожного спеціаліста мобільної бригади соціально-психологічної допомоги. Супервізії – це певний ресурс для кожного працівника, на який вони мають право, який сприяє розвитку його компетентності, підвищують їх ефективність та професійність.

Висновки

Методичний посібник надає розширений огляд міжнародного та національного законодавства у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, розкриває основні аспекти діяльності мобільних бригад соціально-психологічної допомоги та теоретичні моменти в роботі з постраждалими від домашнього насильства.

У методичному посібнику представлено практичний досвід та результати діяльності мобільних бригад соціально-психологічної допомоги, що функціонують завдяки підтримці Фонду ООН у галузі народонаселення (UNFPA) в Україні та МБФ «Українська фундація громадського здоров'я». Тут читач знайде відповіді на запитання щодо створення мобільні бригади соціально-психологічної допомоги, розкриє алгоритми створення та організації роботи мобільних бригад, принципи їх роботи, моделі, форми та методики надання соціально-психологічної допомоги особам, постраждалим від насильства.

Більш детальну інформацію щодо окремих аспектів роботи з постраждалими від насильства ви зможете знайти у додатках.

ДОДАТКИ

Міжнародні стандарти у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі

Створення цих міжнародних стандартів відбувалося за такими умовними напрямками:

- 1 – визнання рівності прав чоловіків та жінок;
- 2 – боротьба із дискримінацією по відношенню до жінок;
- 3 – визнання прав дітей та їх захист;
- 4 – визнання домашнього насильства як окремого виду насильства і боротьба з ним.

Напрямок 1 – визнання рівності прав чоловіків та жінок.

Домашнє насильство стосовно до жінок є, зазвичай, гендерно зумовленим, тобто спрямовано проти них саме через належність їх до жіночої статі. По суті це є проявом дискримінації за статтю, тому правовою основою запобігання домашньому насильству є міжнародні нормативно-правові акти, які встановлюють рівні з чоловіками права жінок та запобігають гендерно зумовленій дискримінації.

Гендерно зумовлене насильство – насильство, яке в основному вчиняється чоловіками стосовно до жінок (але може бути і навпаки), що зумовлено нерівними правами жінок і чоловіків. Найбільш поширеними видами гендерно зумовленого насильства є проституція, домашнє насильство, зґвалтування, сексуальні домагання.

Тож для подолання домашнього насильства, як різновиду гендерно зумовленого насильства, необхідно було спочатку на міжнародному рівні визначити рівність прав чоловіків і жінок. Такими документами є:

1945 р. – Статут Організації Об'єднаних націй⁵⁵

- закріплено рівні права чоловіків і жінок;
- держави мають забезпечувати повагу до прав і свобод людини незалежно від статі.

Отже, вперше на міжнародному рівні було закладено фундаментальний принцип гендерної рівності, що далі конкретизувався у наступних нормативно-правових актах.

⁵⁵ Устав Організації Об'єднаних Націй и Устав Международного Суда [Електронний ресурс] . – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010

1948 р. – Загальна декларація прав людини⁵⁶

Стаття 2 – *кожна особа має володіти всіма правами та всіма свободами, проголошеними в цій Декларації, без жодної відмінності щодо раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, майнового, станового та іншого походження.*

У 30-ти статтях Загальної декларації прав людини було проголошено першочергові та невід’ємні права, які зобов’язані мати абсолютно всі люди, зокрема:

- **стаття 3** – *право на життя, на свободу і на особисту недоторканність;*
- **стаття 5** – *ніхто не має зазнавати тортур, або жорстокого, нелюдського, або такого, що принижує його гідність, поводження і покарання;*
- **стаття 16** – *жінки та чоловіки мають рівні права у шлюбі.*

Отже ці базові тези Загальної декларації передбачають, що ніхто не може зазнавати насильство в будь-якій формі. Цей нормативно-правовий акт є базовим для всіх інших актів у галузі прав людини, оскільки містить права, які є природними і невідчужуваними та підлягають обов’язковому захисту зі сторони держави. Незважаючи на те, що після прийняття цієї Декларації пройшов вже значний проміжок часу, її положення не втрачають своєї актуальності, а постійно враховуються та деталізуються у інших нормативно-правових актах як міжнародного, так і національного рівня різних країн, зокрема України.

Через те, що Загальну декларацію прав людини була прийнято резолюцією Генеральної Асамблеї ООН, то за своєю юридичною силою вона має лише рекомендаційний характер, а отже була не обов’язковою до виконання державами, що її ратифікували. Тому задля впровадження цих положень Декларації в життя було розроблено обов’язкові до виконання державами-учасницями два міжнародних правових акти: Міжнародний Пакт про економічні, соціальні і культурні права і Міжнародний пакт про громадянські і політичні права.

1966 р. – Міжнародний пакт про громадянські і політичні права⁵⁷

- **Стаття 23** – *права та обов’язки в подружжі є рівними.*

Це означає, що не може бути жодної переваги одного з подружжя над іншим. Особливого значення цей принцип набуває в рамках боротьби з економічним насильством, оскільки відповідно до вказаної статті один

⁵⁶ Всеобщая декларация прав человека от 10 декабря 1948 года [Електронний ресурс] . – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015

⁵⁷ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року [Електронний ресурс] . – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043

з членів сім'ї не може маніпулювати іншим, посилаючись на те, що він (вона), наприклад, фінансово утримує родину, а отже має переваги у праві розпорядження сімейним бюджетом. Таким чином, створюється обов'язок держави вживати всіх заходів щодо забезпечення рівноправ'я у сімейному житті, що включає в себе і заходи щодо відновлення такого рівноправ'я у разі порушення.

- **Стаття 24** – *кожна дитина має право на такі заходи захисту, які є необхідними в її становищі, як малолітньої, з боку її сім'ї, суспільства і держави.*

Це означає наступне. По-перше, стаття визнає, що дитина через її малолітство є об'єктом особливого захисту зі сторони її сім'ї, суспільства і держави, а по-друге, ця стаття надає державі повне право втручатися в сім'ю у разі, якщо безпеці дитини існує загроза. Це є дуже прогресивним кроком уперед, оскільки до закріплення цього принципу на міжнародному рівні, поводження з дитиною вважалося суто сімейною справою, а отже дитина повністю залежала від розсуду батьків або осіб, які їх замінюють. Це створювало підґрунтя для порушення прав дітей, а із закріпленням у Пакті тези щодо можливості втручання держави задля захисту інтересів дітей, надало правові гарантії захисту їх прав.

1966 р. – Міжнародний Пакт про економічні, соціальні і культурні права⁵⁸

Стаття 10:

- особлива охорона повинна надаватися матерям протягом певного періоду до та після пологів. Протягом цього періоду працюючим матерям має надаватися оплачувана відпустка або відпустка з достатньою допомогою по соціальному забезпеченню;
- дітей і підлітків має бути захищено від економічної і соціальної експлуатації;
- застосування праці дітей і підлітків у галузі, шкідливій для їх моральності і здоров'я чи небезпечній для життя або такої, що може завдати шкоди їх нормальному розвитку, повинно бути каране за законом;
- держави повинні встановити межі віку, нижче яких користування платною дитячою працею забороняється і карається законом.

Таким чином стаття 10 закріплює охорону материнства та дитинства. На державу покладається обов'язок створити умови для жінок, які народили дитину, щоб їх соціальні й економічні права не було у зв'язку з цим порушено. Також важливим є закріплення економічних прав дитини, зокрема заборона примусової праці, а також праці в умовах, що завдають істотної шкоди дитини.

⁵⁸ Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права від 16 грудня 1966 року [Електронний ресурс] . – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042

Загальну декларацію з прав людини, а також Міжнародний Пакт про економічні, соціальні і культурні права, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права часто називають Хартією прав людини, оскільки вони закріплюють основоположні права людини, які обов'язкові до визнання та захисту державами – учасницями, які підписали ці міжнародні стандарти.

1950 р. – Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, або як її частіше називають – Європейська конвенція з прав людини⁵⁹.

У Конвенції закріплено основоположні права людини, зокрема право на життя (стаття 2), право на заборону катування (стаття 3), право на свободу і особисту недоторканість (стаття 5), свободу думки, совісті та релігії (стаття 9), свободу вираження поглядів (стаття 10) та ряд інших прав. Ці права підлягають захисту зі сторони держави, а порушників притягують до відповідальності у разі їх порушення. Але найголовніша цінність цієї Конвенції полягає у тому, що вона передбачає реальний механізм захисту цих та інших визначених у Конвенції прав за допомогою звернення за захистом до Європейського суду з прав людини.

Будь-яка особа, що постраждала від окремих проявів домашнього насильства, має право звернутися до Європейського суду з прав людини за захистом своїх прав після звернення до всіх інстанцій національного правового захисту прав людини.

Крім того, якщо особа вважає, що під час судового розгляду справи про домашнє насильство було допущено певні порушення з боку держави, то після вичерпання всіх передбачених українським законодавством заходів, вона може звернутися до Європейського суду з прав людини щодо порушення статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Вказана стаття передбачає, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом.

Стаття 6. Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод:
судове рішення проголошується публічно, але преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін.

Це є додатковою гарантією, яка захищає право осіб, що постраждали від домашнього насильства, на приватність. Відомо, що однією із причин незначної кількості повідомлень про факти домашнього насильства

є почуття сорому жертв насильства та їх небажання свою проблему прилюдно озвучувати. Тож стаття 6 вказаної Конвенції окрім права на справедливий суд ще й захищає право на негласний розгляд судових справ у визначених випадках.

Напрямок 2 – боротьба із дискримінацією по відношенню до жінок.

Здебільшого від домашнього насильства найчастіше потерпають жінки та діти, отже, найбільша увага світової спільноти зосереджена на захисті саме цих категорій населення. Зрозуміло, що права жінок, так само як і права дітей, не можна відділяти від розгляду прав людини в цілому, але склалась така негативна практика, що незважаючи на загальне закріплення прав людини, права жінок і дітей частіше порушуються, ніж права чоловіків.

Жінки почали боротися за свої права ще з XVIII століття. Але якісь реальні права та свободи, які б були закріплені на рівні законів, вони отримали лише у XX столітті. Спочатку жінки боролися за право вважатися громадянками, тобто прагнули отримати виборчі права, що наспочатку передбачало лише право обирати. Право бути обраними взагалі не розглядалось на той період. У 1983 році в Новій Зеландії жінки вперше отримали виборчі права, і з часом жінки отримали виборчі права майже в усіх країнах світу.

Фемінізм – рух, спрямований на ліквідацію дискримінації щодо жінок, метою якого є забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків і жінок.

Феміністський рух сприяв визнанню за жінками багатьох прав, яких вони були позбавлені до XX століття: права займати державні, зокрема і вищі державні посади, отримувати освіту, працювати на будь-якій роботі та отримувати рівну з чоловіками зарплатню, мати рівні права у шлюбі, репродуктивні права (право контролювати народжуваність, право на аборт тощо).

Це призвело до створення таких міжнародних нормативно-правових актів, які надавали жінкам права та можливості в окремих суспільно-значущих сферах:

- 1951 р. – Конвенція МОП про рівне винагородження чоловіків і жінок за працю рівної цінності № 100;
- 1952 р. – Конвенція про політичні права жінок;
- 1957 р. – Конвенція про громадянство одруженої жінки;
- 1962 р. – Конвенція про згоду на вступ у шлюб, мінімальний шлюбний вік і реєстрацію шлюбів;
- 1974 р. – Декларація про захист жінок і дітей у надзвичайних обставинах і в період збройних конфліктів та ін.

Сьогодення характеризується посиленням боротьби з будь-якими проявами насильства щодо жінок, серед яких домашнє насильство займає центральне місце. Оскільки саме жінки становлять найбільш уразливу та незахищену групу, що страждає від насильницьких дій з боку членів своєї родини (батьків, чоловіків, братів тощо), то на конкретизацію зазначених прав людини було видано ряд міжнародних нормативно-правових актів, спрямованих на ліквідацію дискримінації стосовно жінок.

Одним із перших документів, спрямований на захист жіночих прав, стала Конвенція про ліквідацію усіх форм дискримінації стосовно жінок.

1979 р. – Конвенція про ліквідацію усіх форм дискримінації стосовно жінок⁶⁰:

- **Стаття 5** – на державу покладається обов’язок змінити соціальні та культурні моделі поведінки чоловіків і жінок для досягнення викоренення забобонів, звичаїв та всіх інших проявів, що ґрунтуються на ідеї неповноцінності чи зверхності однієї із статей або стереотипності ролі чоловіків і жінок.

Ця стаття має неабияке значення для протидії домашньому насильству, оскільки його психологічне підґрунтя багато в чому базується на ідеї неповноцінності жінок, другорядності їх інтересів або взагалі невизнання їх прав. І держава зобов’язана докладати значні зусилля щодо руйнування гендерних стереотипів, оскільки з часом вони призводять до домашнього насильства.

- **Стаття 16** – покладає на державу обов’язок вживати всіх відповідних заходів для ліквідації дискримінації щодо жінок в усіх питаннях, що стосуються шлюбу та сімейних стосунків.

Передусім передбачає:

- однакові права щодо одруження;
- однакові права й обов’язки під час шлюбу та після його розірвання;
- однакові права й обов’язки чоловіків і жінок як батьків;
- однакові права вільно вирішувати питання про кількість дітей і проміжки часу між їх народженням, доступу до інформації, освіти, а також засобів, які дозволяють їм здійснити це право;
- рівні особисті права чоловіка та дружини, зокрема щодо вибору прізвища, професії, заняття;
- рівні права подружжя щодо володіння, придбання, управління, користування та розпорядження майном тощо.

⁶⁰ Конвенція Організації Об’єднаних Націй про ліквідацію усіх форм дискримінації стосовно жінок від 18 грудня 1979 року [Електронний ресурс] . – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207

Також ця стаття спрямована не лише на захист жінок, а й на захист дітей, оскільки у статті прямо вказується, що при будь-яких діях у сім'ї, спрямованих на встановлення рівноправ'я подружжя, інтереси дітей мають перевагу.

Ч.2 статті 16 – *заручини та шлюб дитини не мають юридичної сили.*

Це означає, що, по-перше, забороняється укладати шлюби особами, які не досягли мінімального шлюбного віку, зазначеного у національному законодавстві. І по-друге, навіть якщо такий шлюб укладений, то він жодних юридичних наслідків за собою не тягне.

- **Стаття 17** – *для розгляду ходу здійснення цієї Конвенції створюється спеціальний орган – Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок.*

Задля надання можливості державам визнати компетенцію Комітету з ліквідації дискримінації щодо жінок щодо розслідування скарг приватних осіб, було укладено додаткову угоду. Нею став Факультативний протокол до Конвенції про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок, прийнятий ООН 6 грудня 1999 року, ратифікований Україною 5 червня 2003 року. *Цей документ надає можливість подати одноособову або колективну скаргу до вказаного Комітету у разі виявлення фактів дискримінації за статтю.*

Не зважаючи на те, що дискримінацію за ознакою статі заборонено багатьма міжнародними нормативно-правовими актами, важливість прийняття Конвенція про ліквідацію усіх форм дискримінації стосовно жінок полягає у тому, що вона захищає права жінок абсолютно в усіх сферах життя. Вказана Конвенція зобов'язує держави створити такі умови, які б унеможливили будь-які прояви дискримінації жінок у суспільному і приватному житті, передусім забезпечували їхні права в повсякденному житті та у сім'ї.

Задля перевірки реального дотримання встановлених у Конвенції зобов'язань, передбачено *обов'язок держави звітувати* раз на чотири роки *щодо реального стану речей в сфері забезпечення прав жінок і відповідних державних заходів, спрямованих на забезпечення цієї безпеки.*

Цей документ ще називають «Біллем про права жінок», оскільки він є основоположним міжнародним документом у сфері забезпечення прав жінок. Найголовнішим досягненням цього документу є закріплення за державами, які ратифікували цю Конвенцію, зобов'язання щодо забезпечення поваги до жінок, їхнього захисту та обов'язку сприяти реалізації всіх передбачених законодавством прав.

1992 р. – Загальна рекомендація №19 Комітету ООН з ліквідації дискримінації стосовно жінок:

- перший міжнародний документ, який закріпив поняття «насильство щодо жінок»;
- «насильство щодо жінок» визнано формою дискримінації за ознакою статі, яка серйозно обмежує можливості жінок в плані користування правами та свободами на основі рівності з чоловіками;
- розглядає насильство за ознакою статі (гендерно зумовлене насильство). Воно охоплює дії, що можуть заподіяти фізичну, психічну, сексуальну шкоду або страждання, а також загрозу застосування таких дій, примушення або позбавлення волі;
- насильство за ознакою статі, зокрема домашнє насильство, знижує або зводить нанівець використання жінками своїми правами та основними свободами відповідно до загальних норм міжнародного права або положень конвенцій про права людини;
- рекомендація державам-учасницям вжити систему заходів, спрямованих на подолання домашнього насильства та його наслідків, серед яких є обов'язок забезпечити ефективний захист від домашнього насильства, запровадити ефективні процедури подачі скарг і засоби судового захисту, включно із компенсаціями для жертв насильства⁶¹.

1993 р. – Декларація ООН про викорінення насильства стосовно жінок⁶²

- **Стаття 1** – надає визначення терміна «насильство по відношенню до жінок», під яким розуміється будь-який акт насильства, що здійснюється на підставі статі, який спричиняє або може спричинити фізичний, статевий або психологічний збиток або страждання жінкам, а також погрози застосування таких актів, примус або свавільне позбавлення волі як у суспільному, так і в приватному житті.

Це визначення стало прикладом вживання цього терміна в національному законодавстві.

⁶¹ Євсюкова М., Христова Г., Шаповалова О. Судовий розгляд справ, пов'язаних з вчиненням насильства в сім'ї в Україні: проблеми відповідності міжнародним стандартам та шляхи вдосконалення. Науково-практичний посібник / За заг. ред. Шаповалової О., Павлиш С. – Київ: ТОВ «Компанія «Ваїте», 2011. – С. 10 – 11.

⁶² Декларація про викорінювання насилля щодо жінок від 20 грудня 1993 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_506

- **Стаття 2** – вказує на такі діяння, які кваліфікуються як насильство проти жінок, як фізичне, статеве і психологічне насилля, що має місце в сім'ї, включаючи нанесення побоїв, статеве примушування по відношенню до дівчаток у сім'ї, насилля, пов'язане з приданим, звалтування дружини чоловіком, операції на жіночих статевих органах, що призводять до каліцтва, та інші традиційні види практики, що завдають шкоди жінкам, позашлюбне насилля і насилля, пов'язане з експлуатацією.

Необхідно звернути увагу, що в самій статті зроблено застереження, що це невиключний перелік, тобто під категорію домашнього насильства можуть підпадати й інші діяння.

- **Стаття 4** – вимагає від держав послідовно впроваджувати політику викоренення насильства щодо жінок, при цьому не допускаючи будь-яких звичаїв, традицій або релігійних мотивів для відхилення від своїх обов'язків щодо їх викоренення.

Це означає, що держава має докласти всіх зусиль для охорони прав жінок. У статті 4 міститься перелік конкретних заходів, які держава має вживати задля цього: від встановлення правової основи протидії насильству, до забезпечення реалізації прав жінок і притягнення порушників цих прав до відповідальності.

1995 р. – Пекінська декларація та Платформа дій⁶³

Ці нормативно-правові акти стали першими, що закріпили поняття гендеру, гендерно зумовленого насильства тощо. Ці документи стали знаковими для захисту прав жінок, зокрема щодо захисту їх від домашнього насильства.

Зокрема в **Пекінській декларації закріплені такі тези:**

- **П. 15** – Рівні права, можливості та доступ до ресурсів, рівний розподіл сімейних обов'язків між чоловіками і жінками і гармонійне партнерство між ними мають ключове значення для їхнього добробуту і добробуту їхніх родин, а також для зміцнення демократії.
- **П. 17** – чітке визнання і підтвердження права всіх жінок на контроль за всіма аспектами свого здоров'я, зокрема їх власною фертильністю, мають основне значення для їхніх можливостей.

⁶³ Пекінська декларація від 15 вересня 1995 року [Електронний ресурс] . – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_507

Таким чином ця Декларація окреслює коло прав жінок, які не можна порушувати і які мають охоронятися державою. Для того, щоб жінки могли реалізувати свої права, **на державу покладаються такі зобов'язання:**

- **П. 23** – забезпечити жінкам і дівчатам можливості повного користування всіма правами й основними свободами людини і вживати дієвих заходів проти порушення цих прав і свобод;
- **П. 24** – ужити всіх необхідних заходів для ліквідації всіх форм дискримінації по відношенню до жінок і дівчат і усунення всіх перешкод на шляху досягнення рівності між чоловіками та жінками, поліпшення становища жінок і розширення їхніх прав;
- **П. 29** – попереджати й усувати будь-які форми насильства щодо жінок і дівчат.

Пекінська Платформа Дій:

- державам рекомендовано приймати законодавство з метою викоринення насильства щодо жінок;
- запровадження поняття «тендерної рівності»;
- виокремлені 12 важливіших напрямів діяльності стосовно стану жінок, а саме:
 - жінки і злиденність;
 - освіта і професійна підготовка жінок;
 - жінки та охорона здоров'я;
 - насильство щодо жінок;
 - жінки і збройні конфлікти;
 - жінки й економіка;
 - участь жінок у роботі директивних органів і в процесі прийняття рішень;
 - інституційні механізми покращення становища жінок;
 - права жінок;
 - жінки і засоби масової інформації;
 - жінки і навколишнє середовище;
 - дівчата – діти.

1999 р. – Факультативний протокол до Конвенції про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок⁶⁴

- *Будь-якій особі надано право після того, як буде вичерпано всі національні можливості захисту від насильства, звернутися до Комітету CEDAW та відстоювати порушені права на міжнародному рівні.*

Таким чином у цьому документі підтверджуються основні тези раніше прийнятих міжнародних нормативних актів щодо забезпечення гендерної рівності, заборону дискримінації стосовно жінок, протидії насильству, зокрема і домашньому.

Зміни у житті людства ставлять перед державами нові цілі, які вони мають досягати. 25 вересня 2015 року на Саміті ООН було ухвалено план дій, орієнтований на виведення світу на траєкторію сталого та життєстійкого розвитку, який отримав назву «Цілі сталого розвитку».

2015 р. – «Цілі сталого розвитку»⁶⁵

Цей план розраховано на період з 2015 по 2030 рік і представляє собою визначення 17 глобальних цілей, які ставляться перед країнами світу.

Ціллю № 5 визначено забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок і дівчаток.

У документі зазначено, що це передбачає, зокрема ліквідацію всіх форм дискримінації щодо всіх жінок та дівчат; ліквідацію всіх форм насильства щодо жінок і дівчат як в публічній, так і в приватній сферах; визнання та цінування неоплачуваної роботи по домашньому господарству, тощо. На виконання зазначених у документі рекомендацій Україна розробила ряд завдань, які необхідно здійснити. Одним із завдань було визначено зниження рівня гендерно зумовленого та домашнього насильства, забезпечення ефективного запобігання його проявам та своєчасної допомоги постраждалим⁶⁶.

Розглянуті нормативно-правові акти є ключовими, але це не вичерпний перелік міжнародних документів, які захищають права жінок від дискримінації та мають на меті боротися із наслідками насильства. Всі розглянуті міжнародні стандарти спрямовані захищати права жінок від посягань різного характеру, зокрема від проявів домашнього насильства.

Напрямок 3 – визнання прав дітей та їх захист

Ще однією вразливою категорією, яка найчастіше страждає від домашнього насильства, є діти. Довгий історичний період діти, як і жінки, взагалі не розглядалися як особи, яким притаманні які-небудь права. У ХХ столітті вже стало зрозуміло, що це не так, але що стосується дітей, то поводження з ними довгий час вважалося виключно сімейною справою, в яку ніхто не

⁶⁵ Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015 P. 21-22 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E

⁶⁶ Національна доповідь «Цілі Сталого Розвитку: Україна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf

міг втручатися. Перша світова війна продемонструвала наскільки беззахисні діти і що саме від держави залежить створення належних умов їх життя. З огляду на це Генеральна Асамблея Ліги Націй прийняла Женевську конвенцію прав дитини.

1924 р. – Женевська конвенція прав дитини

У Конвенції було зазначено основні життєві потреби дитини, які зобов'язанні забезпечувати дорослі. Не дивлячись на свій доволі примітивний виклад, цей документ був досить прогресивний для свого часу, однак не мав жодного механізму реалізації та гарантій, тому лише окреслював коло питань, на які держава мала була звертати увагу. Прийняття цього документу свідчить про звернення уваги світової спільноти до прав дитини, що стало поштовхом для розробки міжнародних стандартів в цій галузі.

Ситуація суттєво змінилася у зв'язку із прийняттям Декларації прав дитини.

1959 р. – Декларація прав дитини⁶⁷

Необхідно відмітити, що цю Декларацію було прийнято одностайно всіма 78 членами Генеральної Асамблеї ООН, що свідчить про її значимість. У вказаній Декларації було визнано, що **дитина внаслідок її фізичної і розумової незрілості потребує спеціальної охорони і піклування, зокрема належного правового захисту**. По суті ця теза стала відправною крапкою у формуванні розгалуженої бази міжнародних нормативно-правових актів, спрямованих на визнання та захист прав дитини.

Незважаючи на те, що і Загальна декларація прав людини, і Міжнародний пакт про громадянські і політичні права підкреслюють, що дитина має бути об'єктом особливого захисту, детально це у вказаних документах не було прописано.

Декларація прав дитини 1959 р. стала першим міжнародним документом, який визнав і закріпив права дітей.

Ця Декларація включає в себе 10 принципів, яких зобов'язана дотримуватися країна задля забезпечення нормального розвитку дітей. Окремим дев'ятим принципом підкреслено, що дитина має бути захищена від усіх форм недбалого ставлення, жорстокості і експлуатації.

Але у вказаній Декларації лише було визначено принципи, якими мають керуватися держави для забезпечення відповідного життя дітей.

Тож резолюцією Генеральної Асамблеї ООН було прийнято Конвенцію про права дитини, яка стала першим обов'язковим актом для країн, які її ратифікували (Україна ратифікувала її 27 лютого 1991 року).

Правовою основою протидії такому прояву економічного насильства як примушення до праці дітей, є Конвенція про мінімальний вік для прийому на роботу № 138, прийнята Міжнародною організацією праці.

1976 р. – Конвенція про мінімальний вік для прийому на роботу № 138⁶⁸

Норми Конвенції встановлюють, що мінімальний вік не повинен бути нижчим, ніж вік закінчення обов'язкової шкільної освіти та, у будь-якому випадку, не може бути нижчим ніж 15 років. Таким чином захищено не лише право дитини на заборону примушування до праці, а й її право здобути базову освіту. Певний виняток зроблено для країн із слабкою економікою, яким дозволено встановити вік у 14 років як мінімальний, але при чіткому обґрунтуванні щодо необхідності цього. Також встановлено, що мінімальний вік для прийому на роботу, яка за своїм характером або через умови, в яких вона здійснюється, може завдати шкоди здоров'ю, безпеці або моральності підлітка, не може бути нижчим ніж 18 років.

1989 р. – Конвенція про права дитини⁶⁹

Цей документ є основоположним нормативно-правовим актом у сфері захисту прав дитини.

- **Стаття 1** – *дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше.*

Далі у тексті Конвенції деталізується, на що такі особи мають права та обов'язок держави створити умови для реалізації зазначених прав.

- **Стаття 19** – *встановлює обов'язок держав вживати всіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітніх заходів з метою захисту дитини від усіх форм фізичного і психологічного насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування чи недбалої і брутального поводження та експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, з боку батьків, законних опікунів чи будь-якої іншої особи, яка турбується про дитину.*

Важливим здобутком Конвенції про права дитини є створення згідно з статтею 43 *Комітету по правах дитини*, основна мета якого – моніто-

⁶⁸ Конвенція про мінімальний вік для прийому на роботу N 138 від 26 червня 1976 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_054

⁶⁹ Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021

ринг виконання державами-учасницям взятих на себе зобов'язань, які зазначено в Конвенції. Одним із механізмом перевірки є передбачений в статті 44 *обов'язок держав звітувати кожні п'ять років про вжиті ними заходи щодо закріплення визнаних у Конвенції прав та прогрес, досягнутий у здійсненні цих прав.*

Регіональним документом, спрямований на забезпечення прав людини, є Європейська конвенція про здійснення прав дітей, прийнята Радою Європи.

1996 р. – Європейська конвенція про здійснення прав дітей⁷⁰

Ця Конвенція надає дітям особисто або через інших осіб чи органи процесуальні права бути проінформованими та допущеними до участі в розгляді судовим органом справ, що їх стосуються. Це надає гарантію, що справа вирішується саме в інтересах дітей. Тобто при розгляді судових справ щодо домашнього насильства думка дитини обов'язково береться до уваги.

- **Стаття 11** – *представник дитини надає дитині всю відповідну інформацію, якщо згідно з внутрішнім законодавством дитина визнається такою, що має достатній рівень розуміння. Також такій дитині надаються роз'яснення стосовно можливих наслідків реалізації її думки та стосовно можливих наслідків будь-якої дії представника, а також з'ясовує думку дитини та доводить її до відома судового органу.*

Це робить можливим врахувати інтереси дитини, а також використовувати отриману від дитини інформацію для вирішення рішення по справам щодо домашнього насильства. Особливо це стає актуальним саме для таких правопорушень, оскільки часто постраждалою особою або єдиним свідком є діти, тож від їхніх свідчень багато в чому залежить рішення по справі.

Міжнародним нормативно-правовим актом, який захищає статеву недоторканість дитини, є Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства.

2007 р. – Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства⁷¹

Конвенція поставила перед державами учасниками завдання щодо запобігання сексуальній експлуатації та сексуальному насильству стосовно дітей і боротьбу із цими явищами; захист прав дітей, які стали жертвами

⁷⁰ Європейська конвенція про здійснення прав дітей від 25 січня 1996 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135

⁷¹ Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства від 25 жовтня 2007 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927

сексуальної експлуатації та сексуального насильства; сприяння національному та міжнародному співробітництву в боротьбі із сексуальною експлуатацією та сексуальним насильством стосовно дітей.

2014 р. – Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо процедури повідомлень⁷²

Цей міжнародний нормативно-правовий акт додатково передбачає ще одну можливість для захисту дітьми своїх прав. Відповідно до цього Протоколу, діти безпосередньо або їх представники мають право звертатися до Комітету ООН з прав дитини з індивідуальними повідомленнями щодо порушення державою-учасницею прав, передбачених Конвенцією про права дитини.

⁷² Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо процедури повідомлень від 20 листопада [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 2014 року http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_160

Нормативно-правове забезпечення запобігання та протидії домашньому насильству в Україні

Варто зазначити, що в національному законодавстві підвалини правового регулювання в сфері запобігання та протидії домашньому насильству заклала Конституція України, яка гарантує охорону і захист прав, свобод та інтересів сім'ї та кожної особи. Зокрема, Конституція України гарантує:

- право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань (ст. 27);
- заборону втручання в особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України (ст. 32);
- право на звернення до державних інституцій (ст. 40);
- право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю (ст. 41);
- право на житло (ст. 47);
- встановлює принцип рівності кожного з подружжя у правах і обов'язках в шлюбі та сім'ї (ст. 51);
- право знати свої права та обов'язки (ст. 57);
- забезпечує захист прав і свобод людини і громадянина в судовому порядку (ст. 55).

Внаслідок вчинення домашнього насильства порушується переважна більшість конституційних прав і свобод постраждалих осіб. Домашнє насильство є протиправним явищем, яке становить велику небезпеку не лише для окремої родини, а й для суспільства в цілому.

Крім Конституції України діяльність щодо запобігання та протидії домашньому насильству врегульована рядом інших нормативно-правових актів, серед яких:

Кодекси України:

- Кримінальний кодекс України;
- Кримінальний процесуальний кодекс України;
- Кодекс України про адміністративні правопорушення;
- Цивільний кодекс України;
- Цивільний процесуальний кодекс України;
- Сімейний кодекс України.

Закони України:

- Про запобігання та протидію домашньому насильству від 07 грудня 2017 р.;
- Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей від 24 січня 1995 р.;

- Про забезпечення рівних прав і обов'язків чоловіків та жінок від 08 вересня 2005 р.

Постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України:

- Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі від 22 серпня 2018 р. № 658.
- Про затвердження Типового положення про мобільну бригаду соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі від 22 серпня 2018 р. № 654.
- Про затвердження Типового положення про притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі від 22 серпня 2018 р. № 655.
- Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини від 24 вересня 2008 р. № 866.
- Деякі питання соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі таких, що можуть загрожувати їх життю та здоров'ю від 03 жовтня 2018 р. №800.
- Про затвердження Концепції Державної програми запобігання та протидії домашньому насильству в Україні від 10 жовтня 2018 р. №728-р.

Накази:

- Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або загрози його вчинення: Наказ Міністерства соціальної політики України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України від 19 серпня 2014 р. № 564/836/945/577.
- Про затвердження Порядку винесення уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України термінового заборонного припису стосовно кривдника: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 01 серпня 2018 р. № 654.
- Про затвердження методичних рекомендацій щодо виявлення, реагування на випадки домашнього насильства і взаємодії педагогічних працівників із іншими органами та службами: Наказ Міністерства освіти та науки України від 02 жовтня 2018 р. №1047.

Наразі **очікується прийняття** ще ряд підзаконних нормативно-правових актів, спрямованих на ефективну реалізацію положень Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», серед яких:

- *розпорядження Кабінету Міністрів України* «Про затвердження Державної програми запобігання та протидії домашньому насильству в Україні»;

- *постанови Кабінету Міністрів України*
 - «Про затвердження Типового положення про центри медико-соціальної реабілітації постраждалих осіб»;
- *накази Міністерства соціальної політики України*
 - «Про затвердження Державних стандартів надання соціальних послуг особам, які постраждали від домашнього насильства»;
 - «Про затвердження методики визначення потреб територіальних громад у створенні спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб»;
 - «Про затвердження типових програм для постраждалих осіб та методичних рекомендацій щодо їх виконання»;
 - «Про затвердження типових програм для кривдників, а також методичних рекомендацій щодо їх виконання»;
 - «Про затвердження типових програм для дітей, постраждалих від домашнього насильства, та методичних рекомендацій щодо їх виконання»;
 - «Про затвердження типових програм для дітей-кривдників та методичних рекомендацій щодо їх виконання»;
 - «Про порядок підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству»;
 - «Про затвердження положення про кол-центр з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей»;
 - «Про затвердження порядку звітування суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству»;
- *накази Міністерства охорони здоров'я України*
 - «Про затвердження стандарту надання медичної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства або особам, які ймовірно постраждали від такого насильства»;
 - «Про затвердження Порядку проведення та документування результатів медичного обстеження постраждалих від домашнього насильства»;
- *наказ Міністерства внутрішніх справ України* «Про затвердження порядку взяття на профілактичний облік, проведення профілактичної роботи та зняття з профілактичного обліку кривдника»;
- *наказ Міністерства внутрішніх справ України та Міністерства соціальної політики України* «Про затвердження порядку проведення оцінки ризиків» тощо.

З метою забезпечення розбудови системи запобігання та протидії домашньому насильству в умовах децентралізації та запровадження комплексних дій та заходів, спрямованих на зменшення масштабу домашнього насильства, 10 жовтня 2018 року розпорядженням Кабінету міністрів України № 728-р було схвалено **Концепцію Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2023 року**. Серед шляхів та способів розв'язання проблеми домашнього насильства передбачаються:

- забезпечення координації та ефективної взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, та забезпечення безперешкодного доступу до них для усіх, хто потребує допомоги;
- забезпечення доступності та якості надання необхідних соціальних послуг особам, постраждалим від домашнього насильства та насильства за ознакою статі;
- затвердження стандартів надання соціальних послуг;
- забезпечення розроблення та виконання програм для постраждалих осіб;
- визначення потреб територіальних громад у забезпеченні фахівцями із соціальної роботи та психологами, створенні загальних і спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб;
- застосування визначеного законодавством механізму притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні домашнього насильства та насильства за ознакою статі; забезпечення розроблення та виконання програм для кривдників;
- удосконалення законодавства про адміністративну та кримінальну відповідальність посадових осіб за нехтування службовими обов'язками щодо запобігання, розслідування, переслідування та покарання за скоєння домашнього насильства, особливо домашнього насильства стосовно дітей, та насильства за ознакою статі;
- навчання та підвищення рівня професійної компетентності суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі;
- проведення комплексної, а також орієнтованої на різні групи населення інформаційно-просвітницької та роз'яснювальної роботи, спрямованої на запобігання домашньому насильству та насильству за ознакою статі;
- забезпечення збору даних про факти домашнього насильства, зокрема домашнього насильства стосовно дітей, та насильства за ознакою статі, проведення досліджень щодо форм насильства, якого зазнають діти, жінки та чоловіки вразливих груп (особи з інвалідністю, люди похилого віку, внутрішньо переміщені особи, учасники бойових дій, молодь, маргіналізовані групи, бездомні, наркозалежні, постраждалі від торгівлі людьми тощо).

Виконання Програми дасть змогу знизити рівень домашнього насильства, насильства за ознакою статі та забезпечити захист прав постраждалих осіб через удосконалення системи запобігання та протидії такому насильству, удосконалення відповідної нормативно-правової бази, запровадження дієвого механізму взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі.

ЖУРНАЛ ресстрації фактів виявлення (звернення) про вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі

(центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, центр соціально-психологічної допомоги, центр надання соціальних послуг, притулок для постраждалих осіб, центр медико-соціальної реабілітації постраждалих осіб, інший заклад, установа та організація, яка надає соціальні послуги постражданим особам, мобільна бригада соціально-психологічної допомоги постражданим особам)

Прізвище, ім'я, по батькові постраждалої особи та/або її законного представника, серія та номер паспорта або реквізити іншого документа, що посвідчує особу (за наявності), вік постраждалої особи, дата звернення, адреса проживання, контактні дані	Категорія постраждалої особи (людова, литина, нелицьдана, обмежено дієздатна, особа з інвалідністю)	Вид насильства: домашнє/ за ознакою статі, фізичнє, сексуальнє, психологічнє або економічнє (короткий зміст заяви)	Прізвище, ім'я, по батькові кривдника, стать, вік, ступінь споріднення, адреса, контактні дані	Повідомлення, отримане уповноваженою особою, визначеною відповідно до абзацу першого пункту 20 або пункту 23 Порядку виконання суб'єктивних заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі (дата, час, найменування органу, прізвище, ім'я, по батькові посадової особи, яка прийняла повідомлення)	Повідомлення, отримане службою у справах дітей (дата, час, прізвище, ім'я, по батькові посадової особи, яка прийняла повідомлення)	Потреба в наданні медичної допомоги (так/ні, вжити заходи, дата і номер направлення, найменування закладу, установи)	Потреба в наданні психологічної допомоги (так/ні, вжити заходи, дата і номер направлення, найменування закладу, установи)	Оцінка потреб (дата і номер документа, перелік потреб)	Інформація про надані послуги	Інформація про надання тимчасового притулку (якщо суб'єкт надає такі послуги)	Інші заходи, вжиті до постраждалої особи, у разі залучення до їх реалізації	Заходи, вжиті до кривдника, у разі залучення закладу до їх реалізації	Прізвище, ім'я, по батькові уповноваженої особи, яка внесла відомості про виявлення факту насильства або звернення про вчинення насильства
---	---	--	--	--	--	--	---	--	-------------------------------	---	---	---	--

Взаємодія суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, передбачає:

- 1) взаємне інформування не пізніше однієї доби про виявлені факти домашнього насильства, із дотриманням правового режиму інформації з обмеженим доступом;
- 2) реагування на випадки домашнього насильства відповідно до компетенції та з урахуванням оцінки ризиків, що загрожують постраждалій особі;
- 3) узгодження заходів реагування на випадки домашнього насильства та надання дієвої допомоги постраждалим особам, що здійснюються різними суб'єктами;
- 4) розроблення та виконання відповідно до компетенції програм для кривдників;
- 5) розроблення та виконання відповідно до компетенції програм із запобігання та протидії домашньому насильству;
- 6) організацію здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству відповідно до компетенції;
- 7) обмін досвідом у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- 8) скоординовану міжвідомчу підготовку фахівців, які представляють суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- 9) здійснення спеціально уповноваженими органами у сфері запобігання та протидії домашньому насильству моніторингу дотримання вимог законодавства суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, розроблення пропозиції щодо вдосконалення законодавства та практики його застосування.

Порядок взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, визначено в постанові Кабінету міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 658.

Взаємодія суб'єктів **координується:**

на загальнодержавному рівні – Мінсоцполітики;

на регіональному рівні – Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими держадміністраціями;

на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці – районними, районними у міста Києві та Севастополі держадміністраціями та виконавчими органами сільських, селищних, міських, районних у містах (у разі їх утворення) рад, у тому числі об'єднаних територіальних громад.

Координацію заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі, моніторинг їх реалізації на місцевому рівні здійснюють уповноважені особи (координатори) в органах виконавчої влади (заступник голови районної, районної у містах Києві та Севастополі держадміністрації, якого визначає голова держадміністрації) та органах місцевого самоврядування (заступник голови (за наявності) міського голови, голови виконавчого органу ради об'єднаної територіальної громади, міської (у місті обласного значення), районної у місті (у разі її утворення) ради, якого визначає відповідний голова), на яких покладено функції щодо забезпечення рівності прав і можливостей жінок і чоловіків, запобігання та протидії насильству за ознакою статі.

До уваги! Координатор є персонально відповідальним за забезпечення своєчасного та ефективного вжиття заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

Єдиний державний реєстр випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі – це автоматизована інформаційно-телекомунікаційна система, призначена для збирання, реєстрації, накопичення, зберігання, адаптування, зміни, поновлення, використання, поширення (розповсюдження, реалізації, передачі), знеособлення і знищення визначених Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» даних про випадки домашнього насильства та насильства за ознакою статі.

Порядок формування, ведення та доступу до Реєстру має бути визначено Кабінетом Міністрів України.

До запровадження Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі заяви та повідомлення про насильство реєструються в спеціальних журналах, форми яких наведено в додатках 1 - 6 до Порядку *взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі*. Також до цих журналів вноситься інформація про заходи, вжиті суб'єктами до постраждалих осіб та кривдників.

Спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству

У разі існування безпосередньої загрози життю чи здоров'ю постраждалої особи задля негайного припинення домашнього насильства, недопущення його продовження чи повторного вчинення уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України вноситься кривднику терміновий заборонний припис.

Терміновий заборонний припис може містити один або декілька заходів:

- 1) зобов'язання залишити місце проживання (перебування) постраждалої особи;
- 2) заборона на вхід та перебування в місці проживання (перебування) постраждалої особи;
- 3) заборона в будь-який спосіб контактувати з постраждалою особою.

До уваги! Зазначені вимоги поширюються також на місце спільного проживання (перебування) постраждалої особи та кривдника незалежно від їхніх майнових прав на відповідне житлове приміщення.

Важливо! Працівники уповноваженого підрозділу органів Національної поліції України можуть у встановленому законом порядку застосовувати **поліцейські заходи примусу для виселення** з житлового приміщення кривдника, якщо терміновий заборонний припис передбачає зобов'язання залишити місце проживання (перебування) постраждалої особи, а кривдник відмовляється добровільно його залишити.

Терміновий заборонний припис вноситься строком до 10 діб, вручається кривднику, а його копія – постраждалій особі або її представнику. Дія термінового заборонного припису припиняється у разі застосування до кривдника судом адміністративного стягнення у вигляді адміністративного арешту або обрання щодо нього запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою у кримінальному провадженні. Особа, стосовно якої винесено терміновий заборонний припис, може оскаржити його до суду.

До уваги! Терміновий заборонний припис вноситься **за заявою** постраждалої особи, а також **за власною ініціативою працівником** уповноваженого підрозділу органів Національної поліції України за результатами оцінки ризиків – оцінювання вірогідності продовження чи повторного вчинення домашнього насильства, настання тяжких або особливо тяжких наслідків його вчинення, а також смерті постраждалої особи.

Кривдник, стосовно якого винесено терміновий заборонний припис, згідно з яким він повинен залишити місце спільного проживання (перебування) з постраждалою особою, зобов'язаний повідомити про місце свого тимчасового перебування уповноважений підрозділ органів Національної поліції України за місцем вчинення домашнього насильства.

Важливо! Невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення кривдником про місце свого тимчасового перебування передбачає настання адміністративної відповідальності згідно зі статтею 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Обмежувальний припис стосовно кривдника виноситься судом на строк від одного до шести місяців. Право звернутися до суду із заявою про видачу обмежувального припису стосовно кривдника мають:

- 1) постраждала особа або її представник;
- 2) у разі вчинення домашнього насильства стосовно дитини – батьки або інші законні представники дитини, родичі дитини (баба, дід, повнолітній брат, сестра), мачуха або вітчим дитини, а також орган опіки та піклування;
- 3) у разі вчинення домашнього насильства стосовно недієздатної особи – опікун, орган опіки та піклування.

Обмежувальним приписом визначаються *один чи декілька* таких заходів тимчасового обмеження прав кривдника або покладення на нього обов'язків:

- 1) заборона перебувати в місці спільного проживання (перебування) з постраждалою особою;
- 2) усунення перешкод у користуванні майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності або особистою приватною власністю постраждалої особи;
- 3) обмеження спілкування з постраждалою дитиною;
- 4) заборона наближатися на визначену відстань до місця проживання (перебування), навчання, роботи, інших місць частого відвідування постраждалою особою;
- 5) заборона особисто і через третіх осіб розшукувати постраждалу особу, якщо вона за власним бажанням перебуває у місці, невідомому кривднику, переслідувати її та в будь-який спосіб спілкуватися з нею;
- 6) заборона вести листування, телефонні переговори з постраждалою особою або контактувати з нею через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб.

До уваги! У випадку звернення постраждалої особи до суду із заявою про видачу обмежувального припису стосовно кривдника судовий збір не сплачується.

Про видачу обмежувального припису кривднику суддя у встановлений законом строк *інформує уповноважені підрозділи органів Національної поліції України за місцем проживання (перебування) постраждалої особи для взяття кривдника на профілактичний облік*, а також органи виконавчої влади за місцем проживання (перебування) постраждалої особи.

Взяття на профілактичний облік кривдників та проведення з ними профілактичної роботи.

Уповноважений підрозділ органу Національної поліції України бере на профілактичний облік кривдника з моменту виявлення факту вчинення ним домашнього насильства на встановлений законодавством строк і проводить з ним профілактичну роботу.

Виконання програм для кривдників

Кривдника може бути направлено *судом* на проходження програми для кривдників на *строк від трьох місяців до одного року* у випадках, передбачених законодавством.

Суб'єктами, відповідальними за виконання програм для кривдників, є місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування, які організують і забезпечують проходження кривдниками таких програм.

У разі неявки кривдника для проходження програми для кривдників або ухилення від проходження програми без поважних причин суб'єкти, відповідальні за виконання програм для кривдників, надають *протягом трьох робочих днів письмове повідомлення про це уповноваженому підрозділу органів Національної поліції України для вжиття заходів – притягнення до кримінальної відповідальності*.

Важливо! Притягнення кривдника до відповідальності за не-проходження програми для кривдників **не звільняє** його від обов'язку пройти таку програму.

Особливості застосування термінового заборонного та обмежувального приписів у випадку, якщо однією з сторін є дитина.

Право звернутися до суду із заявою про видачу обмежувального припису стосовно кривдника мають у разі вчинення домашнього насильства стосовно дитини:

- батьки або інші законні представники дитини,
- родичі дитини (баба, дід, повнолітні брат, сестра),
- мачуха або вітчим дитини,
- орган опіки та піклування.

Обмежувальним приписом може бути застосовано обмеження спілкування з постраждалою дитиною.

До уваги! Обмежувальний припис не може містити заходів, що обмежують право проживання чи перебування кривдника у місці свого постійного проживання (перебування), якщо кривдником є особа, яка не досягла вісімнадцятирічного віку на день видачі такого припису.

Терміновий заборонний припис стосовно дитини не може містити заходів, зобов'язання залишити місце проживання (перебування) постраждалої особи та заборони на вхід та перебування в місці проживання (перебування) постраждалої особи. Ця норма діє якщо кривдником є особа, яка на день винесення припису не досягла вісімнадцятирічного віку та має спільне місце проживання (перебування) з постраждалою особою.

Виконання програм для кривдників *стосовно дітей-кривдників здійснюється з урахуванням вікових та психологічних особливостей дітей.*

З метою запобігання повторному вчиненню домашнього насильства та забезпечення виконання програми для кривдника *дитину-кривдника може бути тимчасово влаштовано:*

- до родичів,
- у сім'ю патронатного вихователя
- до установи для дітей незалежно від форми власності та підпорядкування, в яких створено *належні умови* для проживання, виховання, навчання та реабілітації дитини відповідно до її потреб.

Важливо! У разі якщо виникла безпосередня загроза життю або здоров'ю дитини, необхідно:

- надати їй невідкладну медичну допомогу;
- викликати швидку медичну допомогу;
- не пізніше ніж протягом однієї доби повідомити службу у справах дітей, яка відповідно до постанови КМУ від 24.09.2008 р. № 866 «Порядок провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини» готує клопотання до органів опіки та піклування, які в свою чергу приймають рішення про негайне відібрання дитини у батьків або осіб, які їх замінюють.

Відповідальність за вчинення домашнього насильства

Кримінальна відповідальність

Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 06 грудня 2017 року (набрання чинності – з 11 січня 2019 року):

- **Стаття 126¹** *Кримінального кодексу України «Домашнє насильство»*

Домашнє насильство, тобто умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо теперішнього чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи, - караються громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк до двох років.

- **Стаття 91¹** *Кримінального кодексу України «Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство»*

В інтересах потерпілого від злочину, пов'язаного з домашнім насильством, поряд з призначенням покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або звільненням з підстав, передбачених цим Кодексом, від кримінальної відповідальності чи покарання, суд може застосувати до особи, яка вчинила домашнє насильство, один або декілька обмежувальних заходів, відповідно до якого (яких) на засудженого можуть бути покладені такі обов'язки:

- 1) заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства;
- 2) обмеження спілкування з дитиною у разі, коли домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності;
- 3) заборона наблизитися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку із роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин;

- 4) заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб;
- 5) направлення для проходження програми для кривдників або пробаційної програми.

Дані заходи застосовуються до особи, яка на момент вчинення домашнього насильства досягла 18-річного віку.

• **Стаття 390¹ Кримінального кодексу України «Невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або не проходження програми для кривдників»**

Умисне невиконання обмежувальних заходів, передбачених статтею 91¹ цього Кодексу, або умисне невиконання обмежувальних приписів, або умисне ухилення від проходження програми для кривдників особою, щодо якої такі заходи застосовані судом, караються арештом на строк до шести місяців або обмеженням волі на строк до двох років.

- вчинення злочину щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах визнано обтяжуючою обставиною (п.6¹ ч.1 ст. 67 Кримінального кодексу України);
- розділ III Особливої частини Кримінального кодексу України доповнено статтею 151² «Примушування до шлюбу»

Домашнє насильство не обмежується тими його формами, що передбачені статтею 126-1 Кримінального кодексу. Так, сексуальне насильство може виявлятися в учиненні злочинів:

- проти статевої недоторканості особи (статті 152, 153, 155, 156 Кримінального кодексу України);
- проти громадської моральності (статті 301, 303 Кримінального кодексу України).

До уваги! Відповідно до Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо захисту дітей від сексуальних зловживань та сексуальної експлуатації» від 14 березня 2018 р. було встановлено вік сексуальної згоди (вік, починаючи з якого людина вважається спроможною дати інформовану згоду на сексуальні відносини з іншою особою) – **16 років**.

Систематичні діяння, що передбачають будь-які види фізичного, економічного або психологічного насильства, якщо обстановкою їх вчинення є «домашній» елемент, потребують обов'язкової додаткової кваліфікації за ст.126-1 Кримінального кодексу України.

Фізичне насильство у вигляді заподіяння удару, побоїв, мордування, тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, не надання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, незаконне позбавлення волі, заподіяння смерті, жорстоке поводження, інші подібні діяння насильницького характеру, якщо їх вчинено систематично, також є фізичним насильством в розумінні ст.126-1 Кримінального кодексу України, але вони, зокрема і тоді, коли їх вчинено не систематично, потребують додаткової кваліфікації за статтями 121, 122, 125, 126, 135, 146, 115, 120 або іншими статтями – залежно від наслідків, які настали, чи інших обставин. За наявності в діях кривдника відповідної мети, характерної для катування, діяння потребує додаткової кваліфікації за ст.127 Кримінального кодексу України, за наявності ознак схиляння до самогубства або наслідків у виді самогубства чи спроби самогубства постраждалої особи – за ст.120 Кримінального кодексу України .

Економічне насильство в деяких випадках потребує додаткової кваліфікації за статтями 150, 150-1, 164, 165, 166, 167, 186, 189, 190, 194, 304 Кримінального кодексу України та ін.

Психологічне насильство потребує додаткової кваліфікації, якщо виявляється в учиненні погрози вбивством (ст. 129 Кримінального кодексу України) та погрози знищення чужого майна шляхом підпалу, вибуху або іншим загально небезпечним способом (ст. 195 Кримінального кодексу України), розголошення одним із членів сім'ї таємниці усиновлення (удочеріння) всупереч волі усиновителя (удочерителя) (ст. 168 Кримінального кодексу України), жорстокому поводженні з тваринами (ст. 299 Кримінального кодексу України) тощо. У багатьох випадках психологічне насильство виступає способом вчинення інших видів насильства (наприклад, погроза застосування фізичного насильства може виступати способом вчинення незаконного позбавлення волі, зґвалтування, примушування до заняття професією тощо).

За вчинення суспільно небезпечного діяння, яке кваліфікується як домашнє насильство, однак не тягне настання кримінальної відповідальності, може наставати адміністративна відповідальність.

Адміністративна відповідальність

Важливим кроком у протидії домашньому насильству стало закріплення адміністративної відповідальності за:

- вчинення домашнього насильства;
- вчинення насильства за ознакою статі;
- невиконання термінового заборонного припису;
- неповідомлення про місце свого тимчасового перебування.

Названі діяння кваліфікуються за статтею 173² Кодексу України про адміністративні правопорушення і тягнуть за собою одне із покарань залежно від тяжкості злочину:

- накладення штрафу від десяти (170 гривень) до двадцяти (340 гривень) неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (при цьому слід пам'ятати, що з кривдника також стягується судовий збір);
- громадські роботи на строк від тридцяти до сорока годин;
- адміністративний арешт на строк до семи діб.

Повторне вчинення тих самих дій тягне за собою одне із покарань залежно від тяжкості злочину:

- накладення *штрафу* від двадцяти (340 гривень) до сорока (680 гривень) неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (*при цьому слід пам'ятати, що з кривдника також стягується судовий збір*);
- *громадські роботи* на строк від сорока до шістдесяти годин;
- *адміністративний арешт* на строк до п'ятнадцяти діб.

Адміністративна відповідальність настає за умисне вчинення будь-яких діянь (дій або бездіяльності) *фізичного, психологічного чи економічного характеру* (застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо), внаслідок чого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого. Відповідальність за вчинення сексуального насильства статтею 1732 Кодексу України про адміністративні правопорушення не передбачена, настає виключно кримінальна відповідальність відповідно до норм Кримінального кодексу України.

При розгляді суб'єкта правопорушення необхідно зазначити, що для такого діяння, як *домашнє насильство*, необхідно встановити, що його вчинила фізична осудна особа, якій на момент вчинення нею домашнього насильства виповнилось 16 років і яка відноситься до кола осіб, на яких розповсюджується дія законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству.

Що стосується *невиконання термінового заборонного припису*, то в цьому випадку до суб'єкта відносяться особи, стосовно яких винесено терміновий заборонний припис.

Суб'єктом *неповідомлення про місце свого тимчасового перебування* є особа, якій було підпис вручено терміновий заборонний припис із зобов'язанням залишити місце проживання постраждалої особи та повідомити про місце свого тимчасового перебування, проте вона не виконала це зобов'язання.

⁷³ Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо процедури повідомлень від 20 листопада [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 2014 року http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_l60

До уваги! У разі систематичного вчинення домашнього насильства психологічної, фізичної чи економічної форми з січня 2019 року настає кримінальна відповідальність. Під систематичністю розуміється вчинення хоча б однієї із трьох форм насильства (фізичного, психологічного чи економічного) втретє⁷⁴.

Цивільно-правова відповідальність

Поряд із притягненням правопорушника до кримінальної чи адміністративної відповідальності до останнього можуть бути застосовані заходи цивільно-правової відповідальності. Водночас, у постраждалій особи в будь-якому випадку завжди існує право на подання позову та притягнення винної особи до цивільно-правової відповідальності.

Під цивільно-правовою відповідальністю в цьому випадку слід розуміти негативні для порушника наслідки вчиненого ним правопорушення (домашнього насильства), які виявляються *в необхідності відшкодування постраждалій особі завданої моральної та матеріальної шкоди, яка включає в себе відшкодування витрат на надання допомоги постраждалій особі*.

Постраждала особа може вимагати у порядку, передбаченому законодавством, від кривдника компенсації її витрат на:

- лікування;
- отримання консультацій;
- оренду житла, яке вона винаймає (винаймала) з метою запобігання вчиненню стосовно неї домашнього насильства;
- періодичних витрат на її утримання, утримання дітей чи інших членів сім'ї, які перебувають (перебували) на утриманні кривдника.

Сімейно-правова відповідальність

Домашнє насильство визнається Сімейним кодексом України як підстава для:

- *позбавлення батьківських прав* (п.3, п.5 ст.164 Сімейного кодексу України)
- *відібрання дитини від батьків без позбавлення батьківських прав* (ч.1 ст.170 Сімейного кодексу України).

Факти вчинення домашнього насильства стосовно дитини або за її присутності обов'язково беруться до уваги під час розгляду судом та/або органом опіки та піклування спорів щодо:

- участі одного з батьків у вихованні дитини,
- визначення місця проживання дитини,
- відібрання дитини,

⁷⁴ Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М.І. Хавронюка. – К.:Baïre, 2019. – С. 288

- позбавлення та поновлення батьківських прав,
- побачення з дитиною матері, батька дитини, які позбавлені батьківських прав,
- відібрання дитини від особи, яка тримає її у себе не на законних підставах або не на основі рішення суду, (ч. 4 ст. 22 Закону України «Про безоплатну правову допомогу»).

До уваги! Важливо, що Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» надає поліцейським **право проникати до житла особи без вмотивованого рішення суду в невідкладних випадках, пов'язаних із припиненням вчинюваного акту домашнього насильства, у разі безпосередньої небезпеки для життя чи здоров'я постраждалої особи.**

Поради щодо дій та поведінки у разі артобстрілу, бомбардування⁷⁵

Раптовий артобстріл

Якщо ви почули свист снаряда (він схожий більше на шурхіт), а через 2-3 секунди – вибух, відразу лягайте на землю. Не панікуйте: вже те, що ви чуєте сам звук польоту, означає, що снаряд пролетів достатньо далеко від вас, а ті секунди перед вибухом лише підтвердили досить безпечну відстань. Проте наступний снаряд може пролетіти ближче до вас, тому швидко й уважно озирніться довкола та визначте безпечне місце укриття.

У разі, якщо обстріл застав вас у транспорті, необхідно негайно зупинити машину / попросити про це водія, відбігти від дороги у напрямку «від будинків і споруд» та залагти на землю. Пошукайте очима більш надійне місце для укриття неподалік. Перебігати слід короткими швидкими кидками відразу після наступного вибуху.

Можна заховатися у таких місцях:

- у спеціально обладнаному бомбосховищі. Від звичайного ЖЕКівського підвалу справжнє бомбосховище відрізняється товстим надійним перекриттям над головою, системою вентиляції та наявністю двох (і більше) виходів на поверхню;
- у підземному переході;
- у метро;
- у канаві, траншеї чи ямі;
- у широкій трубі водостоку попід дорогою (залазити максимум на 3 - 4 метри);
- вздовж високого бордюру чи підмурку паркану;
- у дуже глибокому підвалі під капітальними будинками старої забудови (бажано, щоб він мав такі 2 виходи);
- в підземному овочесховищі, силосній ямі тощо;
- в оглядовій ямі відкритого (на повітрі) гаражу чи СТО;
- в каналізаційних люках поруч із вашим будинком (важливо також, щоб це була саме каналізація чи водопостачання – у жодному разі не газова магістраль!);
- у вирвах, ямах-«воронках», що лишилися від попередніх обстрілів.

Не підходять для переховування:

- під'їзди будь-яких будинків, навіть невеличкі прибудовані споруди. Від багатоповерхових/багатоквартирних будинків взагалі варто відбігти хоча б на 30-50 м;
- місця під різною технікою (скажімо, під вантажівкою чи під автобусом);
- звичайні ЖЕКівські підвали будинків. Вони зовсім не пристосовані для укриття. Є великий ризик опинитися під масивними завалами. Захарщення таких підвалів тягне за собою ризик моментальної пожежі або задимленості;
- місця під стінами сучасних будинків. Теперішні бетонні «коробки» легко розсипаються (чи «складаються») не тільки від прямого попадання, а й навіть від сильної вибухової хвилі: є великий ризик обвалів та завалів.
- місця під стінами офісів та магазинів – від вибухової хвилі згори буде падати розбите скло; це не менш небезпечно, ніж металеві уламки снарядів.

Іноколи люди інстинктивно ховаються серед будь-яких штабелів, у місцях, заставлених контейнерами, захарщених ящиками, будматеріалами тощо (спрацьовує підсвідомий рефлекс: заховатися так, щоб не бачити нічого). Ця помилка небезпечна тим, що навколо вас можуть бути легкозаймисті предмети та речовини: виникає ризик опинитися серед раптової пожежі.

У жодному разі не можна стрибати до річки, ставка, фонтану тощо. Вибух бомби чи снаряду у воді навіть на значній відстані є дуже небезпечним: сильний гідроудар і – як наслідок – важка контузія.

Коли в полі зору нема укриття, куди можна перебігти одним швидким кидком – лягайте на землю і лежіть, **закривши голову руками** (переважна більшість снарядів та бомб розриваються у верхньому шарі ґрунту чи асфальту, тож уламки в момент вибуху розлітаються на висоті щонайменше 30 - 50 см над поверхнею). Трохи **привідкрийте рот** – це вбереже від контузії при близькому розриві снаряду чи бомби.

Пам'ятайте, обстріл триває щонайбільше 20 хвилин, до 100 вибухів. Коли обстріл завершиться, залишаючи місце укриття уся ваша увага має бути сконцентрованою собі під ноги. Не піднімайте з землі жодних незнайомих предметів. Бойові елементи часто не розриваються при падінні, але можуть вибухнути пізніше, у руках – від найменшого руху чи дотику. Слідкуйте за дітьми, щоб вони теж виконували ці правила.

Онлайн форма первинної оцінки випадку насильства

КОНФІДЕНЦІЙНО

Вхідна форма первинної оцінки

GBV
IMS

1 – Якщо інше не вказано, слід завжди відмічати <u>тільки одну</u> відповідь на кожне питання.
2 – Заповнення форми відбувається лише у випадку, якщо інцидент повідомлено постраждалою особою або в її присутності особою, що її супроводжує.

Перед початком інтерв'ю слід нагадати клієнту, що уся надана інформація буде зберігатися конфіденційно, при цьому клієнт має право відмовитися відповідати на будь-які наступні питання.

1-Адміністративна інформація	
Ідентифікаційний номер інциденту*:	Код клієнта: Код персоналу:
Дата інтерв'ю (день/місяць/рік)*:	Дата інциденту (день/місяць/рік)*:

2-Інформація про постраждалу особу	
Рік народження (приблизно, якщо необхідно)*:	Стать*: ☐ Жіноча ☐ Чоловіча
Країна походження* ☐ Україна ☐ Молдова	☐ Росія ☐ Румунія ☐ Білорусь ☐ Інше (вказати):
Сімейний стан*:	☐ Неодружений(-а) ☐ Розлучений(-а)/роздільне проживання ☐ У шлюбі/спільне проживання ☐ Вдова/вдвівець
Кількість дітей до 18 років ☐ Немає ☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 або більше	
Вкажіть вік дитини/дітей (лише для варіантів «1», «2», «3», «4 або більше»): _____	

Основний рід занять: ☐ Державний службовець ☐ Працівник медичного закладу ☐ Працівник освіти ☐ Персонал ООН ☐ Персонал НУО ☐ Релігійний діяч ☐ Спеціаліст ☐ Різноробочий(-а) ☐ Домогосподарка ☐ Бізнесмен/бізнесвумен ☐ Волонтер ☐ Безробітний(-а) ☐ Невідомо ☐ Інше (вказати): _____			
Статус переміщення під час інтерв'ю*: ☐ Місцевий житель (не ВПО!) ☐ Внутрішньо переміщена особа ☐ Іноземний громадянин ☐ Біженець (не ВПО, найчастіше – громадянин іншої країни) ☐ Особа, яка повернулася до рідної країни/попереднього місця проживання ☐ Особа, яка шукає притулку ☐ Особа без громадянства ☐ Н/Д			
Чи є клієнт особою з інвалідністю? * ☐ Ні ☐ Особа з психічною інвалідністю ☐ Особа з фізичною інвалідністю ☐ Обидві			
Чи є клієнт дитиною без супроводу дорослих, дитиною, розлученою з батьками, або дитиною, яка належить до іншої категорії уразливих осіб? * ☐ Ні ☐ Дитина без супроводу дорослих ☐ Дитина, розлучена з батьками ☐ Інша категорія соціально незахищених дітей			
Підсекція для дітей, постраждалих від насильства (показувати лише для тих, хто молодше 18 років)			
З ким проживає дитина (постраждала особа молодше 18 років)? ☐ Сама ☐ Один з батьків/опікун/піклувальник ☐ Родич ☐ Чоловік (дружина)/спільне проживання ☐ Інше (вказати): _____			

3-Подобиці інциденту						
Опис інциденту (резюме подробиць зі слів клієнта)						
<p>Статус переміщення під час інциденту*:</p> <table style="width: 100%; border: none;"> <tr> <td style="width: 25%; vertical-align: top;"> ☐ Місцевий житель (не ВПО!) </td> <td style="width: 25%; vertical-align: top;"> ☐ Іноземний громадянин ☐ Біженець (не ВПО, найчастіше – громадянин іншої країни) </td> <td style="width: 25%; vertical-align: top;"> ☐ Особа, яка повернулася до рідної країни/попереднього місця проживання ☐ Особа, яка шукає притулку </td> <td style="width: 25%; vertical-align: top;"> ☐ Особа без громадянства ☐ Н/Д </td> </tr> </table>			☐ Місцевий житель (не ВПО!)	☐ Іноземний громадянин ☐ Біженець (не ВПО, найчастіше – громадянин іншої країни)	☐ Особа, яка повернулася до рідної країни/попереднього місця проживання ☐ Особа, яка шукає притулку	☐ Особа без громадянства ☐ Н/Д
☐ Місцевий житель (не ВПО!)	☐ Іноземний громадянин ☐ Біженець (не ВПО, найчастіше – громадянин іншої країни)	☐ Особа, яка повернулася до рідної країни/попереднього місця проживання ☐ Особа, яка шукає притулку	☐ Особа без громадянства ☐ Н/Д			
<p>Час доби, коли мав місце інцидент*:</p> ☐ Ранок (зі сходу сонця до полудня) ☐ Вдень (з полудня до заходу сонця) ☐ Вечір/ніч (час між заходом та сходом сонця) ☐ Постійно/періодично ☐ Невідомо	<p>Місце інциденту*^О:</p> ☐ На вулиці (за містом/парк/ліс) ☐ Дім клієнта ☐ Дім кривдника ☐ Спільне місце проживання клієнта з кривдником ☐ Місце компактного проживання ВПО ☐ Пропускний пункт/блок-пост ☐ Школа ☐ Державна установа ☐ НУО ☐ Інше (вказати): _____					
<p>Область, де стався інцидент*^О:</p>	<p>Район, де стався інцидент *^О:</p>	<p>Місто/снт/село, де стався інцидент:</p>				

3-Подобиці інциденту, продовження	
<p>Вид насильства/ інциденту*: (Зверніться до інструменту класифікації гендерного насильства та оберіть тільки ОДИН варіант)</p> <p>☐ Зґвалтування (включає також групове зґвалтування, зґвалтування дружини її чоловіком тощо)</p> <p>☐ Сексуальне насильство (включає спроби зґвалтування та всі види сексуального насильства/домагання без проникнення, а також каліцтво/обрізання жіночих статевих органів)</p> <p>☐ Фізичне насильство (включає удари, стусани, штовхання, тощо, що не мають сексуального характеру)</p> <p>☐ Примусовий шлюб (включає ранній шлюб)</p> <p>☐ Позбавлення ресурсів, можливостей або послуг/економічне насильство</p> <p>☐ Психологічне/емоційне насильство</p> <p>☐ Не випадок гендерного насильства (вказати): _____ _____ _____</p>	<ol style="list-style-type: none"> Чи включав описаний інцидент проникнення? Якщо так → інцидент слід класифікувати як <u>"Зґвалтування"</u>. Якщо ні → перейти до наступного виду інциденту у списку. Чи включав описаний інцидент небажаний сексуальний контакт? Якщо так → інцидент слід класифікувати як <u>"Сексуальне насильство"</u>. Якщо ні → перейти до наступного виду інциденту у списку. Чи включав описаний інцидент фізичне насильство? Якщо так → інцидент слід класифікувати як <u>"Фізичне насильство"</u>. Якщо ні → перейти до наступного виду інциденту у списку. Чи є інцидент актом примусового шлюбу? Якщо так → інцидент слід класифікувати як <u>"Примусовий шлюб"</u>. Якщо ні → перейти до наступного виду інциденту у списку. Чи включав описаний інцидент відмову у наданні ресурсів, можливостей або послуг? Якщо так → інцидент слід класифікувати як <u>"Відмова у наданні ресурсів, можливостей або послуг"</u>. Якщо ні → перейти до наступного виду інциденту у списку. Чи включав описаний інцидент психологічне/емоційне знущання? Якщо так → інцидент слід класифікувати як <u>"Психологічне/емоційне насильство"</u>. Якщо ні → перейти до наступного виду інциденту у списку. Чи є описаний інцидент випадком гендерного насильства? Якщо так → Повернутись до номеру 1 та повторіть класифікацію (якщо Ви намагалися класифікувати інцидент багато разів, звернутись за допомогою до керівника). Якщо ні → інцидент слід класифікувати як <u>"Не випадок гендерного насильства"</u>
<p>Чи існував обмін грошей, товарів, вигід та/або послуг у зв'язку з цим інцидентом?</p> <p>☐ Ні ☐ Так</p>	
<p>Тип примусу/викрадення під час інциденту:</p> <p>☐ Немає ☐ Примусовий призов ☐ Торгівля ☐ Викрадення дітей ☐ Інші види викрадення на військову службу людьми</p>	
<p>Чи повідомляв клієнт про цей інцидент ще десь? (Якщо так, оберіть тип надавача послуг та запишіть назву установи/ організації, де клієнт повідомив про випадок) або <u>Обрати <u>усе</u></u>, що стосується даного інциденту.</p> <p>☐ Ні</p> <p>☐ Заклад охорони здоров'я</p> <p>☐ Заклад психосоціальної допомоги (у т.ч. ЦСССДМ, ССД, ЦПС, спеціалізовані НУО)</p> <p>☐ Органи внутрішніх справ</p> <p>☐ Установа з надання юридичної допомоги</p> <p>☐ Заклад соціального захисту</p> <p>☐ Кризовий центр/притулок</p> <p>☐ Інше (вказати): _____</p>	

Чи отримує клієнт психосоціальну допомогу на даний момент?

- Ні
- Так. Державний заклад психосоціальної допомоги (у т.ч. ЦСССДМ, ССД, ЦПС та ін.)
- Так. Недержавний заклад психосоціальної допомоги (міжнародна/місцева НУО): _____

Чи вчинялося насильство щодо клієнта раніше? Ні Так

Якщо так, надати стислий опис:

4-Інформація про підозрюваного кривдника					
Кількість підозрюваних кривдників: ☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ Більше 3 ☐ Невідомо					
Стать підозрюваного(-них) кривдника(-ів): ☐ Жіноча ☐ Чоловіча ☐ Кривдники обох статей					
Вікова група підозрюваного кривдника* (якщо відомо, або приблизно):					
☐ 0 - 17 ☐ 18 - 25 ☐ 26 - 40 ☐ 41 - 60 ☐ 61+ ☐ Невідомо					
Стосунки підозрюваного кривдника з постраждалою особою: (Відмітити найперше , що підходить; обрати лише ОДИН варіант)					
☐ Статевий партнер/колишній партнер (у т.ч. чоловік/дружина) ☐ Батько/мати/опікун ☐ Інший член родини, окрім чоловіка/дружини, батька/матері/опікуна ☐ Керівник/роботодавець ☐ Шкільний(-а) товариш/подруга ☐ Вчитель/співробітник школи ☐ Надавач послуг ☐ Співорендар/сусід по дому/квартирі ☐ Друг родини/сусід ☐ Інший біженець/внутрішньо переміщена особа/особа, яка повернулася ☐ Представник місцевої громади (знайомий) ☐ Інше ☐ Немає зв'язку (незнайомиць) ☐ Невідомо					
Основний рід занять підозрюваного кривдника (якщо відомо): (Відмітити лише ОДИН варіант, який найбільше підходить)					
☐ Працівник ОВС ☐ Військовослужбовець (ЗСУ/Нацгвардія/добровольчі формування) ☐ Недержавний озброєний елемент ☐ Державний службовець ☐ Працівник медичного закладу ☐ Працівник освіти ☐ Персонал ООН ☐ Персонал НУО ☐ Релігійний діяч ☐ Спеціаліст ☐ Різнорабочий(-а) ☐ Бізнесмен/бізнесвумен ☐ Волонтер ☐ Безробітний(-а) ☐ Невідомо ☐ Інше					
Чи є підозрюваний кривдник демобілізованим військовим?					
☐ Так ☐ Ні ☐ Невідомо					

5-Запланована діяльність/проведена робота	
<p>Хто направив клієнта до Вас?*</p> <p>☐ Самостійне звернення (якщо так, поставте клієнту наступне запитання)</p> <p>☐ Заклад охорони здоров'я</p> <p>☐ Заклад психосоціальної допомоги (у т.ч. ЦСССДМ, ССД, ЦПС, спеціалізовані НУО)</p> <p>☐ Органи внутрішніх справ</p> <p>☐ Установа з надання юридичної допомоги</p> <p>☐ Заклад соціального захисту</p> <p>☐ Вчитель/ співробітник школи/ іншого навчального закладу</p> <p>☐ Громадський лідер/діяч</p> <p>☐ Кризовий центр/притулок</p> <p>☐ Інша організація (громадська організація, міжнародна неурядова / урядова організація)</p> <p>☐ Інша державна установа</p> <p>☐ Інше (вказати): _____</p>	
<p>Якщо клієнт самостійно звернувся до Вас, звідки він дізнався про Ваші послуги? (запитання слід поставити, якщо попередня відповідь була «самостійне звернення»)</p> <p>☐ Картка перенаправлення</p> <p>☐ Реклама у громадських місцях</p> <p>☐ Веб-сайт/соціальні мережі</p> <p>☐ Засоби масової інформації</p> <p>☐ Інше (вказати): _____</p>	
<p>Чи направили Ви клієнта до кризового центру/притулку?</p> <p>☐ Так ☐ Ні</p> <p>Якщо «Ні», чому?*</p> <p>☐ Послуга надана Вами</p> <p>☐ Послуга вже отримана від іншої установи</p> <p>☐ Послуга не застосовується</p> <p>☐ Послуга відхилена постраждалою особою</p> <p>☐ Послуга недоступна</p>	<p>(Якщо «Так», то потрібно поставити наступні питання:)</p> <p>Повідомлена дата візиту або дата майбутньої зустрічі (день/місяць/рік):</p> <p>Назва та місцезнаходження установи:</p> <p>Примітки (включаючи вжиті або рекомендовані заходи):</p>
<p>Чи направили Ви клієнта до закладу охорони здоров'я?*</p> <p>☐ Так ☐ Ні</p> <p>Якщо «Ні», чому?*</p> <p>☐ Послуга надана Вами</p> <p>☐ Послуга вже отримана від іншої установи</p>	<p>(Якщо «Так», то потрібно поставити наступні питання:)</p> <p>Повідомлена дата або дата майбутньої зустрічі (день/місяць/рік):</p> <p>Назва та місцезнаходження установи:</p>

Додаток 8

☐ Послуга не застосовується ☐ Послуга відхилена постраждалою особою ☐ Послуга недоступна	Примітки (включаючи вжиті або рекомендовані заходи):
Чи направили Ви клієнта до закладу з надання психосоціальної допомоги?* ☐ Так ☐ Ні Якщо «Ні», чому?* ☐ Послуга надана Вами ☐ Послуга вже отримана від іншої установи ☐ Послуга не застосовується ☐ Послуга відхилена постраждалою особою ☐ Послуга недоступна	(Якщо «Так», то потрібно поставити наступні питання): Повідомлена дата візиту або дата майбутньої зустрічі (день/місяць/рік): Назва та місцезнаходження установи: Примітки (включаючи вжиті або рекомендовані заходи):
Чи бажає клієнт розпочати розслідування справи?* ☐ Так ☐ Ні ☐ Не вирішено під час інтерв'ю	
Чи направили Ви клієнта до установ з надання юридичної допомоги?* ☐ Так ☐ Ні Якщо «Ні», чому?* ☐ Послуга надана Вами ☐ Послуга вже отримана від іншої установи ☐ Послуга не застосовується ☐ Послуга відхилена постраждалою особою ☐ Послуга недоступна	(Якщо «Так», то потрібно поставити наступні питання): Повідомлена дата візиту або дата майбутньої зустрічі (день/місяць/рік): Назва та місцезнаходження установи: Примітки (включаючи вжиті або рекомендовані заходи):
Чи направили Ви клієнта до поліції/ОВС?* ☐ Так ☐ Ні Якщо «Ні», чому?* ☐ Послуга надана Вами ☐ Послуга вже отримана від іншої установи ☐ Послуга не застосовується ☐ Послуга відхилена постраждалою особою ☐ Послуга недоступна	(Якщо «Так», то потрібно поставити наступні питання): Повідомлена дата візиту або дата майбутньої зустрічі (день/місяць/рік): Назва та місцезнаходження установи: Примітки (включаючи вжиті або рекомендовані заходи):
Чи направили Ви клієнта до закладу соціального захисту?* ☐ Так ☐ Ні Якщо «Ні», чому?* ☐ Послуга надана Вами	(Якщо «Так», то потрібно поставити наступні питання): Повідомлена дата візиту або дата майбутньої зустрічі (день/місяць/рік): Назва та місцезнаходження установи:

☐ Послуга вже отримана від іншої установи ☐ Послуга не застосовується ☐ Послуга відхилена постраждалою особою ☐ Послуга недоступна	Примітки (включаючи вжиті або рекомендовані заходи):
6 – Оцінювання	
<p>Опишіть емоційний стан клієнта на початку інтерв'ю:</p> <p>☐ Наляканий/відчуває страх ☐ Сумний /пригнічений/апатичний ☐ Неспокійний/нервозний ☐ Роздратований ☐ Агресивний ☐ Спокійний ☐ Інше _____ (вказати)</p> <p>Чи буде клієнт у безпеці після завершення консультації?</p> <p>Так ☐ Ні ☐</p> <p>Якщо «Ні», вкажіть причину:</p> <p>Якщо «Так», які заходи було вжито для забезпечення безпеки клієнта?</p> <p>☐ Створення плану безпеки ☐ Направлення для отримання послуг та підтримки з боку інших організацій ☐ Направлення до кризового центру/притулку ☐ Надання повторних послуг з боку мобільної бригади ☐ Інші дії (вказати): _____</p>	<p>Опишіть емоційний стан клієнта наприкінці інтерв'ю:</p> <p>☐ Наляканий/відчуває страх ☐ Сумний /пригнічений/апатичний ☐ Неспокійний/нервозний ☐ Роздратований ☐ Агресивний ☐ Спокійний ☐ Інше _____ (вказати)</p> <p>Інша необхідна інформація</p> <p>_____</p> <p>_____</p> <p>_____</p>
<p>У разі зґвалтування, чи пояснили Ви клієнту можливі наслідки зґвалтування (якщо клієнт старше 14 років)?</p> <p>☐ Так ☐ Ні</p> <p>У разі зґвалтування, чи пояснили ви батькам/опікуну можливі наслідки зґвалтування (якщо клієнт молодше 14)?</p> <p>☐ Так ☐ Ні</p>	
<p>Чи дав клієнт згоду на розповсюдження своїх неперсональних даних у Ваших звітах?* ☐ Так ☐ Ні</p>	

Направлення мобільної бригади соціально-психологічної допомоги

  <p style="text-align: center;">НАПРАВЛЕННЯ</p> <p>Видане (код клієнта) _____</p> <p>для отримання соціальних послуг / психологічної консультації / медичної допомоги у спеціаліста</p> <hr/> <p style="text-align: center;"><i>(посада/ПІП)</i></p> <p>Назва установи: _____</p> <p>За адресою: _____</p> <p>Робочі години: _____</p> <p style="text-align: center;"><i>Дата видачі направлення:</i></p> <p style="text-align: center;">«__» _____ 201__ р.</p> <p>Направив/ла _____ (ПІП)</p> <p>Контактний номер телефону мобільної бригади: _____</p>	 <p style="text-align: center;">НАПРАВЛЕННЯ</p> <p>Видане (код клієнта) _____</p> <p>для отримання соціальних послуг / психологічної консультації / медичної допомоги у спеціаліста</p> <hr/> <p style="text-align: center;"><i>(посада/ПІП)</i></p> <p>Назва установи: _____</p> <p>За адресою: _____</p> <p>Робочі години: _____</p> <p style="text-align: center;"><i>Дата видачі направлення:</i></p> <p style="text-align: center;">«__» _____ 201__ р.</p> <p>Направив/ла _____ (ПІП)</p> <p>Контактний номер телефону мобільної бригади: _____</p>
---	---

Орієнтовна програма тренінгу для працівників мобільних бригад соціально-психологічної допомоги

ДЕНЬ 1.	
Години	Тема
10.00 – 11.30	<p>Сесія 1. Привітання учасників. Презентація програми тренінгу. Знайомство та визначення очікувань учасників</p> <ul style="list-style-type: none"> – представлення мети та завдань семінару-тренінгу; – ознайомлення з регламентом роботи; – знайомство з учасниками та визначення очікувань від участі у семінарі-тренінгу; – актуалізація проблеми насильства щодо жінок в умовах сьогодення в Україні.
11.30 – 13.00	<p>Сесія 2. Поняття та види насильства щодо жінок, зокрема домашнього насильства. Психологічні чинники, які впливають на виникнення насильства</p> <ul style="list-style-type: none"> – визначення понять «насильство», «гендерно зумовлене насильство», «домашнє насильство», «насильство за ознакою статі»; – огляд видів гендерно зумовленого насильства; – огляд видів домашнього насильства: психологічне, фізичне, сексуальне, економічне; – визначення міфів та фактів щодо насильства.
13.00 – 14.00	<i>Обідня перерва</i>
14.00 – 15.30	<p>Сесія 3. Міжнародні засади та національне законодавче забезпечення у сфері попередження домашнього насильства. Повноваження органів та установ, на які покладається здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї</p> <ul style="list-style-type: none"> – міжнародні нормативно-правові акти з попередження насильства щодо жінок та домашнього насильства; – основи законодавства України у сфері попередження насильства загалом та домашнього насильства зокрема; – відповідальність за вчинення насильства.
15.30 – 16.00	Кава-брейк
16.00 – 17.30	<p>Сесія 4. Механізм взаємодії органів та установ, на які покладається здійснення заходів з попередження домашнього насильства</p> <ul style="list-style-type: none"> – органи та установи, що діють у сфері попередження гендерно-зумовленого насильства та домашнього насильства; – визначення основних функцій та повноважень органів і установ, які залучені до попередження насильства; – особливості переадресації жінки за допомогою до правоохоронних органів, соціальних служб чи медичних закладів; – особливості міжвідомчої співпраці; – роль громадських організацій у наданні послуг жінкам і чоловікам.
17.30 – 18.00	Підбиття підсумків роботи першого дня.

ДЕНЬ 2.	
09.00 – 09.30	Привітання. Рефлексія попереднього дня. Структурні вправи.
09.30 – 11.00	<p>Сесія 5. Соціально-психологічні особливості постраждалих від насильства, зокрема в сім'ї, та осіб, які скоюють насильство в сім'ї</p> <ul style="list-style-type: none"> – соціально-психологічні особливості особи, яка пережила (переживає) насильство; – соціально-психологічний портрет особи, яка вчиняє насильство. – перегляд навчального відео; – насильство як індикатор дисфункційності сімейної системи та можливі вектори втручання у зв'язку з цим.
11.00 – 11.30	Кава-брейк
11.30 – 13.00	<p>Сесія 6. Надання допомоги сім'ям, які мають проблему насильства</p> <ul style="list-style-type: none"> – ведення випадку в діяльності щодо попередження насильства в сім'ї; – складання плану роботи з випадком; – особливості закриття випадку.
13.00 – 14.00	Обідня перерва
14.00 – 15.30	<p>Сесія 7. Насильство як психотравмуючий фактор. Поняття психологічної травми</p> <ul style="list-style-type: none"> – чинники, які впливають на виникнення травми (у т.ч. насильство, військові дії, вимушене переселення, втрати, зґвалтування, торгівля людьми); – особливості розвитку післятравматичних станів у постраждалих осіб. Ознаки психологічної травми.
15.30 – 16.00	Кава-брейк
16.00 – 17.30	<p>Сесія 8. Діагностичні критерії післястресових станів</p> <ul style="list-style-type: none"> – психологічні стани, реакції та розлади серед осіб, що зазнали впливу травматичних подій; – критерії перенаправлення постраждалих до ЗОЗ.
17.30 – 18.00	Підбиття підсумків роботи другого дня.

ДЕНЬ 3.	
09.00 – 09.30	Привітання. Рефлексія попереднього дня. Структурні вправи.
09.30 – 11.00	Сесія 9. Взаємодія з особами, які постраждали від насильства – основні правила та принципи взаємодії з постраждалими особами; – кризове консультування постраждалих; – рольова гра на відпрацювання навичок кризового консультування осіб, які знаходяться в різних емоційно-психологічних станах (тривога, злість, ступор, нервово тремтіння тощо); – рефлексія отриманого рольового досвіду.
11.00 – 11.30	Кава-брейк
11.30–13.00	Сесія 10. Методики та техніки спрямовані на стабілізацію психоемоційного стану постраждалої особи під час проведення кризового консультування – техніки антистресового дихання; – релаксаційні техніки, техніки заземлення; – техніки збільшення ресурсів і копінг-стратегій клієнтів.
13.00 – 14.00	Обідня перерва
14.00 – 16.00	Сесія 11. Особливості проведення підтримуючого (довготривалого) консультування з особами, що постраждали від ГЗН та домашнього насильства: – поняття та етапи проведення підтримуючого консультування; – особливості підтримуючого консультування осіб, що постраждали від домашнього насильства; – поняття «Цикл насильства».
16.00 – 16.30	Кава-брейк
16.30 – 17.30	Сесія 11. Ризики професійного вигорання – поняття вторинної травматизації в ситуаціях обговорення травматичного досвіду клієнтки. Критерії вразливості; – ознаки професійного вигорання. Правила та методи профілактики професійного вигорання; – вправа «Потреби».
17.30 – 18.00	Підбиття підсумків роботи третього дня.

ДЕНЬ 4.	
09.00 – 09.30	Привітання. Рефлексія попереднього дня. Структурні вправи.
09.30 – 11.00	Сесія 12. Створення/обговорення проєкту картування послуг у регіоні. Розробка плану та стратегії роботи кожної з мобільних бригад.
11.00 – 11.30	<i>Кава-брейк</i>
11.30 – 13.00	Сесія 13. Ознайомлення із логікою роботи мобільних бригад – функції та особливості надання послуг мобільними бригадами; – виявлення постраждалих від тендерно зумовленого та домашнього насильства; – надання допомоги постраждалим від насильства. Розгляд Положення про мобільні бригади, Кодексу етики співробітника мобільних бригад, протокол безпеки.
13.00 – 14.00	<i>Обідня перерва</i>
14.00 – 16.00	Сесія 14. Особливості кодування клієнтів та методичні рекомендації щодо оформлення та подання звітної документації мобільними бригадами, особливості заповнення онлайн форми опитування постраждалих від ГЗН.
16.00 – 16.30	<i>Кава-брейк</i>
16.30 – 17.30	Сесія 15. Технічне забезпечення мобільної бригади. Представлення роботи в он-лайн формі та он-лайн режимі. – робота в програмі KoVo ToolBox; – практична робота в онлайн режимі.
17.30 – 18.00	Підбиття підсумків роботи четвертого дня.

ДЕНЬ 5.	
09.00 – 09.30	Привітання. Рефлексія попереднього дня. Структурні вправи.
09.30 – 11.00	Сесія 16. Ресурси подолання стресових і травматичних ситуацій – фактори стресостійкості людини. Феномен посттравматичного зростання; – напрацювання та ознайомлення з методами позитивного коупінгу із ситуаціями підвищеної складності; – вправа «Стратегії подолання».
11.00 – 11.30	<i>Кава-брейк</i>
11.30 – 13.00	Сесія 17. Методи підтримки професійної ефективності <i>Вправа-колаж «Ресурси».</i>
13.00 – 13.30	Підбиття підсумків роботи на тренінгу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію усіх форм дискримінації стосовно жінок від 18 грудня 1979 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
3. Конвенція про мінімальний вік для прийому на роботу N 138 від 26 червня 1976 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_054.
4. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_02.
5. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція). Довідник для членів парламенту: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://rm.coe.int/1680096e45>.
6. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства від 25 жовтня 2007 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_92.
7. Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence. Istanbul, 11.V.2011[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/090000168008482e>.
8. Європейська конвенція про здійснення прав дітей від 25 січня 1996 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135.
9. Декларація про викорінювання насилля щодо жінок від 20 грудня 1993 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_506.
10. Пекінська декларація від 15 вересня 1995 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_507.
11. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043
12. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права від 16 грудня 1966 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042.
13. Устав Организации Объединённых Наций и Устав Международного Суда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010.
14. Факультативний протокол до Конвенції про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок [Електронний ресурс] . – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_794.

15. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо процедури повідомлень від 20 листопада [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 2014 року http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_160.
16. Кримінальний кодекс України.
17. Кримінальний процесуальний кодекс України.
18. Кодекс України про адміністративні правопорушення.
19. Сімейний кодекс України.
20. Цивільний кодекс України.
21. Цивільний процесуальний кодекс України.
22. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07 грудня 2017 р.
23. Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24 січня 1995 р.
24. Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини: постанова Кабінету міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 866.
25. Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі: постанова Кабінету міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 658.
26. Про затвердження Типового положення про мобільну бригаду соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі: постанова Кабінету міністрів України від 22 серпня 2018 р. №654.
27. Про затвердження Концепції Державної програми запобігання та протидії домашньому насильству в Україні: постанова Кабінету міністрів України від 10 жовтня 2018 р. №728-р.
28. Про затвердження Типового положення про притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі: постанова Кабінету міністрів України від 22 серпня 2018 р. №655.
29. Деякі питання соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі таких, що можуть загрожувати їх життю та здоров'ю: постанова Кабінету міністрів України від 03 жовтня 2018 р. №800.
30. Про схвалення Концепції державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2023 року: розпорядження Кабінету міністрів України від 10 жовтня 2018 р. № 728-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/728-2018-%D1%80/print>.
31. Про затвердження методичних рекомендацій щодо виявлення, реагування на випадки домашнього насильства і взаємодії педагогічних працівників із іншими органами та службами: Наказ Міністерства освіти та науки України від 02 жовтня 2018 р. №1047.

32. Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або загрози його вчинення: Наказ Міністерства соціальної політики України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України від 19 серпня 2014 р. № 564/836/945/577.
33. Про затвердження Порядку винесення уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України термінового заборонного припису стосовно кривдника: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 01 серпня 2018 р. № 654.
34. Державний стандарт соціальної послуги кризового та екстреного втручання // Наказ Міністерства соціальної політики України від 01.07.2016 р. № 716 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0990-16>.
35. Про затвердження Порядку проведення та документування результатів медичного обстеження постраждалих осіб від домашнього насильства або осіб, які ймовірно постраждали від домашнього насильства, та надання їм медичної допомоги: наказ Міністерства охорони здоров'я від 01.02.2019 р. № 278. /Електронний ресурс: режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0262-19>.
36. Галай А., Галай В, Головка Л., Муранова В. Міжнародний досвід попередження та протидії домашньому насильству [Монографія] - Київ: КНТ, 2014 р. - С. 15.
37. Національна доповідь «Цілі Сталого Розвитку: Україна» [Електронний ресурс] . – Режим доступу : http://www.un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf.
38. Невисловлений біль: Звіт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://jfp.org.ua/system/reports/files/92/en/Unspoken-Pain-web.pdf>.
39. Будник О. Злочин і кара: чому в Європі сімейне насильство під табу [Електронний ресурс] . – Режим доступу : <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2360665-zlocin-i-kara-comu-v-evropi-simejne-nasilstvo-pid-tabu.html>.
40. Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом в Україні в період 14.03.2014 – 31.01.2017 https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/ReportCRSV_UA.pdf.
41. Євсюкова М., Христова Г., Шаповалова О. Судовий розгляд справ, пов'язаних з вчиненням насильства в сім'ї в Україні: проблеми відповідності міжнародним стандартам та шляхи вдосконалення. Науково-практичний посібник. – Київ: ТОВ «Компанія «Ваїте», 2011 р. – С. 10-11.
42. Сучасне розуміння маскуліності: ставлення чоловіків до гендерних стереотипів і насильства щодо жінок [Електронний ресурс] . – Режим доступу: https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pdf/%D0%A1%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%B5%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D1%83%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BC%D0%B0%D1%81%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%96%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96_%D0%97

- %D0%B2%D1%96%D1%82%20%D0%B4%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F.pdf.
43. Chart of signatures and ratifications of Treaty 210. Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence. Status as of 28/11/2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/210/signatures>.
 44. India. The world's most dangerous countries for women 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://poll2018.trust.org/country/?id=india>.
 45. Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015 P. 21-22 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E.
 46. The world's most dangerous countries for women 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://poll2018.trust.org/>.
 47. Методика і технологія. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.osvita.ua/school/method/technol/598/>
 48. Дюка А. Защита женщин от семейного насилия во Франции [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.portailrusse.fr/ru/%D1%84%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%86%D0%B8%D1%8F-%D0%BF%D0%BE-%D1%80%D1%83%D1%81%D1%81%D0%BA%D0%B8/%D1%81%D0%BB%D1%83%D0%B6%D0%B1%D0%B0-%D1%81%D0%BE%D1%86%D0%B8%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B9-%D0%BF%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D1%89%D0%B8/107-%D0%B7%D0%B0%D1%89%D0%B8%D1%82%D0%B0-%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D1%89%D0%B8%D0%BD-%D0%BE%D1%82-%D1%81%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D0%B9%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D0%B8%D1%8F-%D0%B2%D0%BE-%D1%84%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%B8.html>.
 49. Виклики для українського законодавства, пов'язані з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок та домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: за результатами круглих столів: 16 червня 2016 року, Верховна Рада України; 29 червня 2016 року, ХНУВС. – К.: [ФОП Москаленко О.М.], 2016.
 50. Всеобщая декларация прав человека от 10 декабря 1948 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
 51. Волощук А., Ярмакі Х., Ковальова О. Діяльність служби дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї: Монографія, Одеса: ОДУВС, 2013 р. – С. 217.
 52. Гумін О. Зарубіжний досвід запобігання сімейно-побутовим насильницьким злочинам щодо жінок правоохоронними органами // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки : збірник наукових праць. – 2016 р. – № 855. – С. 504.

53. Дослідження поширеності насильства щодо дівчат і жінок [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org.ua/images/documents/4497/GBV%20prevalence%20survey%20%20UA.pdf>.
54. Економічна вартість насильства щодо жінок в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pdf/%D0%95%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D1%96%20%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%BA%D0%B8%20%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0_2017_1.pdf.
55. Євсюкова М. Надання допомоги та захисту жертвам насильства в сім'ї: аналіз стандартів Ради Європи / М. Євсюкова // Європейське право. – 2013 р. – № 1-2. – С.123.
56. Євсюкова М. В. Насильство в сім'ї як порушення прав, закріплених у конвенції про захист прав людини та основоположних свобод: огляд рішень Європейського суду з прав людини // Форум права. – 2011 р. – № 1. – С. 346.
57. Гендерно-обумовлене насильство в регіонах, які постраждали від конфлікту: дослідження [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukraine.unfpa.org/uk/publications/%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%BE-%D0%BE%D0%B1%D1%83%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B5-%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE-%D0%B2-%D1%80%D0%B5%D0%B3%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D1%85-%D1%8F%D0%BA%D1%96-%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B6%D0%B4%D0%B0%D0%BB%D0%B8-%D0%B2%D1%96%D0%B4-%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%BB%D1%96%D0%BA%D1%82%D1%83> Декларації прав дитини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384.
58. Економічна вартість насильства щодо жінок: дослідження ФН ООН та ГО «Український центр соціальних реформ», 2016 - 2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pdf/%D0%95%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D1%96%20%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%BA%D0%B8%20%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0_2017_1.pdf.
59. Веб сайт інформаційної кампанії «Говори проти насильства» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bezpekavdoma.com/>.
60. Серія сюжетів «Рідний кат» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bezpekavdoma.com/uk/oneplus>.
61. Єжі Меллібруда. Обличчя насильства. Матеріали з проблеми попередження домашнього насильства (Надані Інститутом психології здоров'я в Варшаві, Польща, Winrock International). - Київ, 2000 р. - С. 2-9.

62. Айдукович Д. Розвиток професійних навичок для надання психологічної підтримки внутрішньо переміщеним особам та приймаючим територіальним громадам: матеріали для тренінга. - Дніпро: GIZ, 2016 р.
63. Волосевич І., Коноплицька Т., Костюченко Т., Міханчук Д., Марценюк Т. Дослідження поширеності насильства щодо дівчат та жінок. – Київ, 2014 р.
64. Цюман Т., Малієнко Ю. Сексуальне насильство над дітьми: причини, наслідки, профілактика. – Київ, 2011 р.
65. Оськін В. Домашнє насильство. – [Електронний ресурс].- Режим доступу: <https://psychologytoday.ru/>
66. Айдукович Д., доктор філософії. Парамджит Т. Джоши, доктор медицини.- В допомогу дітям: психологічна допомога в екстремальних ситуаціях. – Загреб: Общество психологічної допомоги, 1999.
67. Сушик Н. Сутність, види, фактори виникнення насильства над дітьми в сім'ї / Н. Сушик // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Дитинство без насилля: суспільство, школа і сім'я на захисті прав дітей» (м. Тернопіль, 29–30 квітня 2014 р.). – Тернопіль, 2014 р.
68. Мустафаєв Г., доцент кафедри психології та соціології НУДПС України, кандидат психологічних наук. Соціально-психологічна характеристика осіб, які зазнають насильство в сім'ї. – [Електронний ресурс].- Режим доступу: <https://fundacia.org.ua>
69. Кочемировська О., Ходоренко А. Індикатори прихованих форм сімейного насильства щодо жінок та їх застосування в практиці дільничих інспекторів міліції – Харків, 2006 р.
70. Журавель Т., Кочемировська О., Ясеновська М. Попередження, виявлення і подолання випадків насильства та жорстокого поводження з дітьми: Методичний посібник для освітян. – Київ: ТОВ «К.І.С.», 2010 р. – С. 97-128;
71. Крюкова М., Никитіна Т., Сергєєва Ю. Екстрена психологічна допомога: Практичний посібник. – Москва: Видавництво НЦ ЕНАС, 2001 р. – С. 64.
72. Бондаровська В., Возіянова О., Гуцаленко Т., Журавель Т., Кульбачка Т., Куриленко О., Ніконова І., Савенець І., Сергєєва К., Юр Ю. Комплексна Програма корекційно-реабілітаційної роботи з дівчатами (14-18 років) та жінками, які пережили насильство або належать до групи ризику: інформаційно-методичні матеріали. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Калита», 2014 р.
73. Карвасарський Б. Психотерапевтична енциклопедія. Санкт-Петербург: Пітер. 2000 р.
74. Методика і технологія. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.osvita.ua/school/method/technol/598/>
75. Савчук О., Миргородська І. Стандарти супервізій в соціальній роботі. – 2012 р.

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ МОБІЛЬНИХ БРИГАД
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ
ЯК СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ СЛУЖБ ПІДТРИМКИ
ПОСТРАЖДАЛИХ ОСІБ ВІД ДОМАШНЬОГО
НАСИЛЬСТВА**

МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

ФЕДОРОВИЧ Наталія Володимирівна
СКІПАЛЬСЬКА Галина Богданівна
ЦВЕТКОВА Наталія Миколаївна
КОВАЛЬОВА Олена Володимирівна
ГОЛОБОРОДЬКО Ірина Євгеніївна
ПУХА Катерина Володимирівна